

תורגם מרוסית מאת אברהם שלונסקי

פרק עשרים וששה: מניעות לבטול הזכויות הפיאודליות

עם התקדמותה של המהפכה הלכו שני הזרמים, שעליהם דברנו בראשית ספר א' – הזרם העממי והזרם הבורגני – הלך והתבלט [והגודים שביניהם נסתמנו] ביחוד בשאלות הכלכליות.

העם שאף לבטול המשטר הפיאודלי. הוא השתוקק מאוד ל**שוויון וחופש** גם יחד. בראותו כי אפילו המלחמה במלך ובכוחנים מתנהלת לאטה – לא עצר ברוחו ובקש להביא את המהפכה עד תכליתה. העם ראה בחוש, כי כוחות ההתלהבות המהפכנית סופם שיאזלו, אם במוקדם ואם במאוחר. על כן ניסה למנוע בהחלט את השנות העול שהעמיסו עליו בעבר האצילים, העריצות המלכותית, המשטר הפיאודלי וממשלת הגבירים והכוחנים. לשם כך רצה, שלפחות במרביתה של צרפת תוחזר הקרקע לעם ויקבעו חוקים קרקעיים, אשר על פיהם תנתן לכל אחד האפשרות לעבד קרקע במדה שיוכל לעבדה בעצמו, וחוקים אשר על פיהם יושוו העשירים והעניים בזכויותיהם.

וכך התפרץ העם כל פעם שהיו כופים אותו לשלם תשלומי מעשר וכובש בכוח את השלטון בערים ובכפרים, כדי להשתמש בו במלחמתו נגד המעמדות עדיפי הזכויות – האצילים והכוחנים. כללו של דבר: במחציתה של צרפת היה העם שומר על התסיסה המהפכנית שלא תפסק, ובפריז היה משגיח בשבע עינים על המחוקקים מעל יציעי האספה הלאומית, בקלובים ובסקציות. לבסוף, כשהיה הכרח לקדש מלחמה בשלטון המלך, התארגן העם לשם מרד, ובי"ד ביולי 1789 ובעשרה באוגוסט 1792 נלחם בנשק.

לעומתו היתה הבורגנות, כפי שראינו, שוקדת על "כבוש השלטון" (עצם הבטוי "conquête des pouvoirs" כבר נתפשט בימים ההם). עם התמוטטות שלטונם של המלך והחצר ועם מפלתו מכובד המשטמה הכללית – היתה הבורגנות כובשת אותו ומציבה לו יסודות מוצקים בפרווינציות. ובו בזמן היתה הבורגנות מבטיחה לעצמה את האפשרות להתעשר מיד ולהבא.

אם במקומות מספר עבר חלק מהקרקעות, שהופקעו מידי המהגרים והכוחנים, לידי העניים חלקות חלקות קטנות – כמוכה, לפחות, במחקריו של הפרופיסור לוצ'יצקי (Лучицкий) – הרי בשאר המקומות שמשו הנכסים הללו מקור התעשרות לבורגנות. כמו כן שמשו הספרויות השונות בענייני ממונות יסוד לרכוש רב במעמד השלישי.

ואולם ממהפכת 1648 באנגליה למדה הבורגנות המשכילה בראש וראשונה כי הגיעה שעתה לכבוש את השלטון בצרפת, וכי המעמד אשר יחזיק בידו את אמת השלטון יוכל לצבור הון. בימים ההם היה קל לעשות את הדבר ביחוד מפני שמפעלות המדינה עתידות היו להתרחב במדה עצומה: ביצירת צבא קבוע וגדול ובחדוש החנוך העממי, המשפט, המסים וכדומה. המהפכה האנגלית הוכיחה את הדבר למעשה.

מאליו מובן, כי בתנאים אלה צריכה היתה להתרחב התהום בין הבורגנות ובין העם בצרפת. הבורגנות לא שאפה למהפכה ולא עוררה את העם להתפרץ עד שנוכחה, כי "כבוש השלטון" מסתיים לטובתה. ולעומתה היה העם מבקש במהפכה אמצעי להחליף מעול כפול – עול העניות והשעבוד הפוליטי.

מצד אחד נתלקטו איפוא כל אלה, שכבר בימים ההם היו "אנשי המדינה", "אנשי הסדר", מכנים אותם בשם אנארכיסטים, ואתם – יחידיים מהבורגנות שתמכו בהם, – (על פי רוב היו אלה חברי קלוב הקורנלירים ואחדים מחברי קלוב היעקובינים)². ולעומתם "אנשי המדינה" ו"מגיני הרכוש", ככינויים בימים ההם, שכלי מבטאם היתה המפלגה הפוליטית, שנקראה ברבות הימים בשם מפלגת הז'ירונדיסטים, הינו: מפלגת פוליטיקנים שנצטרפו ב 1792 אל בריסו (Brissot) ולמיניסטר רולאן (Roland).

בפרק ט"ו דברנו כבר על טיבו של ביטול הזכויות הפיאודליות בליד ד' באוגוסט ועל מהותן של התקנות שנתקבלו בין ה' ל"א באוגוסט; עכשיו נסקור את התפתחות החוקים ב 1790 ו 1791.

אולם הואיל ושאלת הזכויות הפיאודליות היא השאלה העיקרית של המהפכה, והיא נפתרה רק ב 1793, לאחר גירוש הז'ירונדיסטים מן הקונבנט – מן הראוי הוא שנרצה בקצרה על מהותם של חוקי אוגוסט שנת 1789 (ולו גם נבוא מתוך כך לידי חזרות על מה שדברנו כבר), ואחר כך נידח את הדבור על מה שנעשה בשתי השנים שאחריה. דבר זה הכרחי ביחוד, מפני שאף על פי שבטול הזכויות הפיאודליות היה המפעל הראשי של המהפכה הגדולה – הרי בספרות ההיסטורית אנו מוצאים בכל זאת ערבוב-מושגים מְצַעֵר בשאלה זו. ענין זה גרם להתנגשויות אכזריות ולשפיכת דמים מרובים בכל מקום בצרפת החקלאית, וגם בפריז בין כתלי האספה הלאומית. ומכל פעולותיה של המהפכה היה ביטול הזכויות הפיאודליות הכיבוש האיתן ביותר, שגם התהפוכות אשר התחוללו במבנה הפוליטי של צרפת במשך המאה הי"ט – לא יכלו לערער. וכדאי לעמוד בפרטות על הדבר הזה.

אין ספק, כי קודם 1789 לא עלה כלל על דעת איש מכל השואפים לתקון החברה, כי את הזכויות הפיאודליות אפשר לבטל לחלוטין. אפילו על בטול העולות של המשטר הפיאודלי לא חשבו אלא מעטים, ולא דובר אלא על האפשרות "לצמצם את הזכויות היתרות של בעלי-האחוזה" כבטויו של נְקֵר (Necker), עד שבאה המהפכה ועוררה את השאלה בדבר **בטולן** של הזכויות הפיאודליות.

"כל קנין פרטי, בלי יוצא מן הכלל, לא יִפְגַע לעולם" – הנה המלים אשר הושמו בפי המלך בשעה שפתח את כנסת המעמדים. "הוד מלכותו באמרו 'קנין פרטי' מתכון [בפירוש] למעשר, רוחי קרקע, כְּנֵטָה, חובות פיאודליות, לְכָבוֹת כל הזכויות והיתרונות שיש בהם משום טובת הנאה או משום כבוד והקשורים בקרקעותיהם ובאחוזותיהם של אנשים פרטיים".

איש מהמהפכנים לעתיד לבוא לא מחה בימים ההם נגד פירוש זה הניתן לזכויותיהם של בעלי האחוזות והקרקעות.

"אולם, – אומר דאלוז (Daloz), מחברו המפורסם של המלון היורדי הגדול Répertoire de jurisprudence, אשר איש לא יחשדהו בנטיה מהפכנית – לא כן הבינו האוכלוסים החקלאיים את החופש שהובטח להם. בכפרים פרצו מרידות בכל מקום; האכרים שרפו טירות, השמידו את

הגנזים, ספרי החובות וספרי המסים וכו'; ובמקומות רבים חתמו בעלי האחוזות על הסתלקות מזכויותיהם" (בערך: "פיאודליזם").

ואז, לאור להבות האש של האכרים ובפחד שמא תפשטנה במדה מרובה – נערכה ישיבת ד' באוגוסט.

האספה הלאומית התקינה, כנזכר למעלה (ספר א') תקנה, או ביתר דיוק: מסרה מודעה להלכה, שבסעיף הראשון שלה היה כתוב לאמור:

"האספה הלאומית מבטלת את כל המשטר הפיאודלי".

הרושם שעשו המלים הללו היה כביר. הן עזעזעו את צרפת ואת אירופה כולה. את ליל ד' באוגוסט כנו בשם "ליל ברתלומיאוס לקניין-הקרקה הפרטי". אך למחרת היום, כפי שראינו, חזרה בה האספה. בשורת פקודות (או ביתר דיוק: החלטות) מהימים ה', ו' ח', י', י"א באוגוסט חדשה האספה את כל הממשי שבזכויות הפיאודליות ונתנה להן תוקף של חוקה. בעלי האחוזות, חוץ ממעטים יוצאים מן הכלל, הסתלקו מהכנסות הזכויות האישיות שקבלו מנתיניהם עד אז, אך לעומת זאת שקדו שבעתים על ביצור כל אותן הזכויות הנוראות, אשר בצורה זו או אחרת אפשר היה לתארן כשכר בעלות או דמי שמוש בקרקע, – הלא הן הזכויות **שבדבר**, כבטוים של המחוקקים. בכלל זה באו לא רק הכנסות-הקרקה השונות אלא גם כל אותם מיני השלמונים בכסף או בשוה-כסף, שנקבעו בשעת בטול השעבוד האישי ונקשרו אז בבעלות על הקרקע. כל החובות הללו נרשמו בספרי הקרקעות, ולעתים קרובות היו נמכרות או מוותרות לאחרים.

כל השלמונים הפיאודליים, לכינוייהם השונים, וכן המעשר לכוהנים, שהיה להם ערך כספי, **נשארו בשלמותם**. ולא ניתנה זכות לאכרים אלא **לפדות את התשלומים הללו** – אם יגיעו לעמק השוה עם בעל האחוזת בקביעת המחיר. האספה לא קבעה את מועד הפדיון ולא את מחירו.

אמנם, הסעיף הראשון של תקנות ה'–י"א אוגוסט ערער את עצם הפרינציפ של הקניין הפרטי הפיאודלי, ואולם כל שיש בו משום תשלומים הנחשבים **כקשורים בקרקע** – נשאר בישנו, והמוניציפאליות נתחבו לניסר את האכרים אשר ימלאם לבם לבלתי שלם. וכבר ראינו באיזו אכזריות היו אחדות מהן ממלאות חובתם זו³.

כמו כן ראינו מהערתו של גלום (Guillaume) (ספר א'), כי האספה הלאומית שותה להחלטות אוגוסט צורה של "החלטות" (arrêtes), וממילא לא היה צורך באישור המלך. אולם על ידי כך ניטל מהן האופי **החוקי** עד אשר יקבלו צורת פקודה קונסטיטוציונית, וממילא לא היו חובה. על פי החוק עוד לא נעשה דבר.

אולם גם "ההחלטות" היו בעיני בעלי האחוזות והמלך קיצוניות מדי. המלך רצה לקנות זמן ולהשהות את פרסומן. ב"כ בספטמבר פנה המלך לאספה הלאומית ב"ערעוריו" ועורר את הנאספים להמלך בדבר; ורק בששה באוקטובר, לאחר שהנשים הביאוהו לפריז ומסרוהו לפקוחו של העם, הסכים המלך לפרסם את תקנות אוגוסט, והאספה עצמה לא פעלה דבר; היא פרסמה את "החלטותיה" רק בשלושה בנובמבר 1789, ושלחה אותן לפרלאמנטים (בתי הדין) הפרווינציאליים. והאמת היא, שתקנות ה'–י"א באוגוסט לא הגיעו כלל לידי פרסום ממשי.

וממילא מובן, שמרידות האכרים צריכות היו להמשך. בפברואר 1790 מסר הכומר גריגואר (Grégoire) לאספה הלאומית דין וחשבון מטעם הועד הפיאודלי, ובדו"ח הזה ציין, כי מראשית ינואר התלקחה תנועת האכרים ביתר עוז והתפשטה ממערב למזרח.

ובינתיים, מששה באוקטובר ואילך, הצליחה הריאקציה בפאריז להגיע לידי תוצאות ניכרות, וכשנתעוררה האספה הלאומית, בהשפעת הדין וחשבון של גריגואר, לעיין בזכויות הפיאודליות – הרי פעולתה המחוקקת כבר היתה ספוגה רוח ריאקציונית. האספה "נמלכה בדבר". פקודותיה מכ"ח בפברואר עד ה' במרס ומי"ח ביוני 1790 כבר נתכנו לבצר את המשטר הפיאודלי בכל נקודותיו הממשיות. וכן היתה גם דעתם של העסקנים אשר שאפו לבטול הפיאודליזם (כפי שמתברר מתעודות הימים ההם). הם דברו על הפקודות של 1790 כעל חוקים **המחזירים את הפיאודליזם ליושנו**.

ראשית: בפקודות הללו נשתמרו ונתאשרו ההבדלים שבין זכויות הכבוד שנתבטלו שלא על מנת לשלם כופר, ובין זכויות **התועלת** שהאכרים הוכרחו לפדותן בכסף. יתר על כן: הואיל וכמה מהזכויות הפיאודליות האישיות נכללו בכלל זכויות התועלת – "נזדהו הזכויות הללו זהו גמור עם הרנטה הקרקעית הפשוטה ושאר השלמונים הקרקעיים"⁴. הזכויות הללו, שלא היו אלא מעשה אלמות, שרידים מן השעבוד האישי, ואשר על כן מן הדין היה שיתבטלו בלא תשלום כופר – הושוו על ידי כך לחובות הנובעות **מהכירת הקרקע**.

כשהאכר לא היה משלם את המוטל עליו היה בעל האחוזת – אפילו אם ניטלה ממנו זכות ה"החרמה הפיאודלית" של נכסי החוכר – ראשי לאחוז באמצעי-כפיה שונים על סמך החוק הכללי. יסוד לכך אנו מוצאים בסעיף השני, שבו כתוב לאמור: "על הזכויות הפיאודליות ומסי הקרקע, וכמו כן על כל מסי הממכר, הרנטה ושאר המסים, הטעונים לפי טבעם תשלום כופר – חלות, עד לפדיון, כל התקנות שנקבעו על סמך החוקים והמנהגים השונים שבמדינה".

יתר על כן: בישיבת כ"ז בפברואר הסכימה האספה לדעתו של המרצה מֶרְלֵן (Merlin) ואישרה במקרים רבים את זכות [השעבוד האישי בצורת] היד המתה. האספה החליטה לאמור: הזכויות הקרקעיות שהיו קודם בצורת היד המתה ולבשו צורת הכנסה (רנטה) קבועה – שוב אינן בבחינת זכות היד המתה, ועל כן יש לקימן".

הבורגנות עמדה בכל תוקף על המורשה הזאת של המשטר הפיאודלי, ובסעיף 4 פרק ג' של החוק הנ"ל כתוב לאמור: "אם זכות היד המתה, זו **שבדבר** (réelle) או **המעורבת**, הוסקה בימי השחרור לחוב קרקעי או לתשלומים בעד העברת הקרקע מיד ליד – הרי⁵ החובות האלה קיימים ועומדים גם להבא".

בקראך את הדין-וחשבון על בירור החוק הפיאודלי באספה הלאומית – אתה שואל ממילא: האמנם היו הוכחים הללו במרס 1790 – לאחר כבש בסטיליה ולאחר ליל ד' באוגוסט – ולא בראשית מלכותו של לודוויג הט"ז ב 1775?

בראש חודש מרס 1790 מתבטלים כמה מן החובות שלא על מנת לשלם כופר: בעד הזכות להבעיר אש בבית, בעד הזכות לגדל כלב וכדומה, וכמו כן כמה מן התשלומים שהאכרים היו משלמים בקנותם או במכרם בהמה או תבואה וכדומה. לכאורה, הרי נתבטלו המסים הללו בלי חובת פדיון עוד בליל ד' באוגוסט? והנה מתברר כי – להד"ם! על פי החוק שנתפרסם ב 1790 לא היה האכר במרביתה של צרפת ראשי לקנות פרה או למכור תבואה אלא אם שלם לבעל האחוזת מכסת מס! יתר על כן: הוא לא היה ראשי למכור את תבואתו קודם שמכר בעל האחוזת את יבולו, ועל ידי כך היה בעל האחוזת נהנה מהשער הגבוה, שהיה נוהג בדרך כלל עד סוף הדיש.

ואם תמצא לומר: "אבל סוף סוף, בראש חודש מרס 1790 הרי נתבטלו בכל זאת התשלומים הללו וכל שאר התשלומים, שבעל האחוזת היה גובה בעד שמוש בתנור הצבורי, בטחנה, ביקב וכדומה?... אולם – אל יזדרז הקורא להסיק מסקנות! אמנם כן: התשלומים נתבטלו, – חוץ מן התשלומים שעליהם היתה בזמן מן הזמנים התקשרות בכתב בין בעל האחוזת וקהלת האכרים או שהיו דמי ויתור או תמורת תשלום אחר –

שְׁלֵם, האכר! שלם בלי סוף, וחלילה לך להִלִין את התשלום, שמא יחול עליך חוק ה"כפיה התכופה", שלהנצל ממנה לא תוכל אלא אם תצא זכאי במשפט.

קשה להאמין לכל הדברים האלה, ואולם כן היו.

אגב: הנה נוסח הסעיף השני של הפרק השלישי בחוק הפיאודלי הזה, אמנם, הוא ארוך במקצת, אבל כדאי להביאו כולו כמו שהוא למען נראה, עד־מה שעבד החוק הפיאודלי של כ"ד בפברואר–ט"ו במרס 1790 את האכרים.

"סעיף ב'. כל התשלומין המפורטים להלן טעונים כופר, עד אם תבוא הוכחה לסתור (הינו: עד שהאכר יוכיח לבית הדין, כי התשלומין בוטלו מהיותם אישיים).

(א) כל התשלומים השנתיים לטובת בעל האחוזה, בכסף, בזרעים, בעוף, בכל מיני מזונות, בפרי הארץ, המכונים בשם מס־הקרקע, מס־יֶתֶר (sur-cens), מס פיאודלי, מס אחוזה ומס ירושה, champart, tasque, terrage, agrier, (הזכויות לפירות האדמה והשדות או לעבודתו של האריס) [[soète, מסי עובד וכל שאר השמות, הנפרעים או הצריכים להפְרַע רק על ידי בעל הקרקע או היושב עליה, כל זמן שהוא בעלה או יושב עליה ובהתאם למִשְׁךְ הזמן של זכות בעלותו או ישיבתו עליה.

(ב) כל התשלומים הארעיים, המכונים בשם חוֹמֶשׁ, חוֹמֶשׁ החומש, תריסרית, מסי המקח והממכר, מס חצי המקח, מס הפדיון, שלמוני הקניה, מס המשפט וכן בכל שאר השמות, הנפרעים בשעה שאיזה רכוש או בעלות קרקע עוברים מיד ליד.

(ג) תשלומי acart-acarts, arrière, הקשורים במעבר הקרקע מבעל אחוזה למשנהו".

מאידך גיסא: בט' במרס בטלה האספה את כל מיני התשלומין שבעלי האחוזות היו גובים בעד השמוש בדרכים, בתעלות וכדומה. אך מיד נרתעה האספה והוסיפה:

"אף על פי כן, אין האספה מתכונת לכלול את תשלומי־המכס החוקיים וכדומה בכלל התשלומין שנתבטלו על פי הסעיף הקודם, וגם את התשלומין שנתפרשו בסעיף הקודם – אם זכותם נרכשה בתורת פיצויים".

ופירוש הדברים הוא כך: בעלי־אחוזה רבים מכרו או משכנו את זכויותיהם; ולפעמים, בשעת חלוקת הירושה, היה הבכור מקבל את הקרקע או הטייה, והשאר – וביחוד: הבנות – היו מקבלים, בתורת פצוים, את הזכות לגבות מסי דרכים, תעלות וגשרים, ובכך; בכל המקרים הללו היו כל התשלומין הנ"ל שריירים וקיימים, אף על פי שהוכרו כבלתי צודקים, מפני שביטולם היה גורם הפסד למשפחות רבות של אצילים ובורגנים.

מעין זה אנו מוצאים בחוק הפיאודלי החדש במקומות רבים מאוד. לכל תקנת ביטול יש שובר בצדה, הַשֵּׁם לֵאל את התקנה. מלבד זאת ניתן על ידי כך פתחון פה לסכסוכים בלתי־פוסקים.

רק בשאלה אחת מורגשת כאן נשמת אפה של המהפכה: הלא היא שאלת המעשר לכוהנים. שֵׁכֵן אנו מוצאים הודעה, כי כל המעשרות הדתיים ו"השעבודים" (הינו: שנמכרו לאזרחים חילוניים) מתבטלים לחלוטין מראש השנה 1791 ואילך. אגב: גם כאן החליטה האספה, כי במשך 1790 חייבים האכרים לשלם את המעשרות לבעליהם "בשלימות".

יתר על כן: האספה לא שכחה גם את העונשין שיש להטיל על העבריינים, שאינם מציתים לחוקים הנ"ל, ובשעה שעינה בסימן השלישי של החוק הפיאודלי החליטה לאמור:

"שום עירייה ושום אדמיניסטרציה מחוזית או גלילית אינה רשאית להפריע את גבית התשלומין שידרוש בעל האחוזה, מתוך תואנה, כי על סמך המפורש בחוק או המשתמע ממנו היא רואה את התשלומין הללו כמבוטלים בלי חובת פדיון, ואם תעשה כן – החלטתה תבוטל, והיא תתבע לדין ותשלם את הנוזקים".⁶

לא היה יסוד לחשוש, כי השלטונות המחוזיים או הגליליים יעברו "עבירה" כזאת. הם עמדו בכל מאודם לימין בעלי האחוזות ממעמד האצילים או הבורגנים. ואולם המהפכנים הצליחו לכבוש אילו מוניציפאליות, ביחוד במזרחה של צרפת, והמוניציפאליות הללו הגידו לעתים קרובות לאכרים, כי התשלומין הפיאודליים נתבטלו, ואם בעל האחוזה יוסיף לדרשם – רשאים האכרים לא לשלם.

עכשיו, מפחד הרדיפות ומכירת רכושם, לא יכלו חברי המועצות הכפריות לעשות כדבר הזה. האכר הוכרח לשלם (והם הוכרחו למכור את רכוש) ולא נותרה לו אלא תקוה אחת: אולי יפסוק בית הדין כי התשלום הזה אינו חובה, כי אז יחזיר לו בעל האחוזה את הסכום, אם בינתיים לא הגר לגרמניה, לקובלנץ.

וצדק סִנְקֶק באמרו, כי הסעיף הזה קבע תנאי נורא. ההכרח להוכיח, כי תשלום פלוני ואלמוני אינו חובה, כי הוא קשור בשעבודו האישי של האכר – המשא הכבד הזה הוטל על האכר. ואם לא הביא האכר הוכחה מספקת לכך, אם לא היתה לו אפשרות להביאה – וכן היה ברוב המקרים – נתחייב לשלם.

פרק עשרים ושבעה: החוקה הפיאודלית משנת 1790

כך השתמשה האספה הלאומית בשקיטתן הארעית של מרידות האכרים בראשית החורף, ובמרס 1790 חקקה חוקים אשר וקימו את היסוד החוקי לזכויותיהם הפיאודליות של בעלי האחוזות. כדי להוציא מלבו של הקורא את החשד כי הדעה הזאת על חוקי מרס אינה אלא הסבר פרטי שלנו – די היה להסתייע בחוקים עצמם או בדברים שאמר עליהם דאלוז בימים ההם. אך הנה דעתו של סופר בן זמננו פ. סניאק, שאיש לא יחשדהו חלילה בסאנקציונליזם – לפחות, מפני שהוא סבור, כי בטול הזכויות הפיאודליות ללא דמי כופר, כפי שהתקין אחר כך הקונגנט, אינו

אלא תקנה מזיקה ועול קפחני. נראה, איפוא, איך הוא מעריך את חוקי מרס 1790.

“החוקים הישנים – אומר הוא – מעיקים בכל כבדם על החוק החדש במשך כל פעולתה של האספה המכוננת. אם האכר מסרב לשלם את מס הקרקע, להביא למגורתו של בעל האחוזה חלק מיבולו או לזנוח את שדהו כדי לעבוד לבעל האחוזה – הרי עליו להוכיח, שדרישתו של בעל האחוזה היא כפיה (אזורפאציה שמקורה בפיאודליזם)”. לעומת זאת, אם לבעל האחוזה היתה “חזקה” של ארבעים שנה על אחת הזכויות – הרי החוק של ט’ו במרס מאשר ומקימה, ואחת היא מהו מוצאה של הזכות הזאת במשטר הישן. עצם העובדה של בעלות – מספיקה לכך. ולא איכפת כלל שהחוכר מערער דוקא על חזקתה של בעלות זו – הוא מוכרח לשלם ויהי מה. ואם האכרים המורדים היו מכריחים את בעל האחוזה, באוגוסט 1790, לותר על כמה מזכויותיו או אם שרפו את התעודות שבכתב – הרי דיו אם יביא עכשיו הוכחה לבעלותו במשך שלושים השנה האחרונות ומיד הוא מקיים בידו את כל זכויותיו כמקודם. (Ph. Sagnac “La législation civile de la Revolution Française” 1898, 1056).

אמנם, החוקים החדשים התיירו גם לאכרים את פדיון החכירה. אך “כל התקנות הללו – אומר סניאק – שהיו במדה מספקת לטובתו של המשלם מסים-שבדבר בלבד⁷ הפכו לרועץ לו, מפני שעיקר משאלתו היתה לשלם רק את המוטל עליו על פי החוק, ואילו למעשה הוכרח – מאין אפשרות להביא ראיה לסתור – לשלם וגם לסלק את כל החובות שבכפיה (שם ע’ 120).

פירוש הדברים: כדי לפדות משהו הוכרח האכר לפדות את הכל: הן את המסים הקרקעיים שהוכרו על פי החוק, והן את המסים האישיים, שרידי השעבוד אשר נתבטלו על פי החוק.

להלן אנו מוצאים בספרו של המחבר הנ”ל, המתון למדי בהערכתו, משפט קשה לאמור:

“שיטת האספה המכוננת מתערערת מאליה. אספה זו, שנצטרפה מבעלי אחוזות ויודעי-משפט ואשר מאנה להכחיד את הזכות הפיאודלית מעיקרה – אף על פי שהבטיחה לעשות את הדבר – שקדה בראש ובראשונה על שמירת זכויותיהם הממשיות-ביותר של בעלי הקרקעות (כלומר: על כל הזכויות שהיה להם ערך ממשי, כפי שראינו לעיל) “וברוחב לבה הואילה אחר כך להתיר לאכרים את הפדיון. אך למעשה מנעה מניה וביה כל אפשרות של פדיון... עובדה-אדמה התחנן ודרש שיקבעו ריפורמות, או ביתר דיוק: דרש לקיים ולאשר את המהפכה שבבר נתחוללה וכבר (כך, לפחות, היה סבור) נקבעה במעשים ממשיים – והמחוקקים לא נתנו לו מאומה זולת דבורים בעלמא. אז הרגיש האכר, כי שוב הכריעוהו בעלי האחוזה”, ואנו נוסף ונאמר: – והמשיך למרוד.

“מעולם לא עורר שום חוק מן החוקים רוגז רב כזה. דומה כאילו שני הצדדים נשבעו שלא לקימו” (שם עמוד 121).

משהרגישו בעלי האחוזה, כי האספה הלאומית עומדת לימנם – החלו לנגוש באכזריות ולנשות את כל המסים הפיאודליים שהאכרים חשבו לבטלים לעולם. הם דרשו מהאכרים שישלכו להם את כל מה שגרעו מתשלומיהם, ונגישות המשפט תכפו בכפרים ומספרן הגיע לאלפים.

מאידך גיסא ראו האכרים בכמה מן המקומות, כי האספה הלאומית אינה נותנת להם כלום, והוסיפו לעמוד בקשרי מלחמה עם בעלי האחוזה, טירות רבות נשדדו ונשרפו; במקומות אחרים לא היו האכרים שורפים אלא את התעודות בלבד, או מחריבים את משרדיהם של קציני המסים ונוגשי בית המשפט והגנטריונים. המרידות היו פושטות גם במערבה של צרפת. במשך החודש פברואר 1790 נשרפו בבריטאן שלושים ושבע טירות אצילים.

משנתפרסמו פקודות פברואר ומרס 1790 בכפרים – התלקחה מלחמת האכרים בבעלי האחוזה ביתר עוז והקיפה מחוזות, שבקיץ אשתקד לא העיזו למרוד. בישיבת ה' ביוני נתקבלה באספה ידיעה על מרד בגלילות בורבון-לאנסי ושארוֹלָה: שם הפיצו פקודות מזויפות מטעם האספה, כביכול, ודרשו שיקבע “חוק הקרקע” (הינו: לחלק מחדש את הקרקע על פי שויון כללי). בישיבת ב' ביוני קראו באספה דו”ח על מרידות קשות בבורבון, נִינְרֶה וֶרְיֶר. כמה מוגציפאליות הכריזו מצב של חירום; בכמה מן המקומות היו הרוגים ופצועים. “השוודים” הופיעו במחוז קאמפין וצרו על העיר דסו. גם בלימון היו “מהומות” גדולות. האכרים דרשו שיקבע שער הלהם. “התכנית לכבוש את הקרקעות, שלבעלי האחוזה יש עליהם חזקה של מאה ועשרים שנה, היא אחד הסעיפים שבתקנון שלהם” – כתוב בדו”ח. נראה, שהכונה היא להחזרת הקרקעות הצבוריים, שבעלי האחוזה הפקיעו מיד הקהלות.

ובכל מקום מפיצים פקודות מזויפות מטעם האספה הלאומית. במרס ובאפריל 1790 מתפרסמות בכפרים פקודות האוסרות על האוכלוסין לשלם בעד ליטרה לחם יותר מסו אחד. המהפכה העממית הקדימה, איפוא, לעורר את הרעיון של הקונננט ואת החוק שלו בדבר ה”מכסימום”⁸.

באוגוסט נמשכות מרידות העם. בעיר סנט-אטיין שבפונזי הורג ההמון את אחד מאוגרי-התבואה ובוחר מועצה עירונית חדשה, המכריחה להזיל את שער הלחם; אך הבורגנים מזדינים ואוסרים עשרים ושנים מרדנים. אגב: מעין זה אנו רואים כמעט בכל מקום, מלבד במקומות שבהם פרצו מהומות גדולות, כגון: ליון ודרומה של צרפת.

* * *

האספה – מהי עושה? המקיימת היא את דרישות האכרים? המזדרות היא לבטל בלי כופר את התשלומין הפיאודליים השנואים על האכר שאינו משלם אלא מתוך כפיה?

ודאי שלא! אדרבה, האספה גוזרת גזירות קשות על האכרים. בב' ביוני 1790 “שומעת האספה הלאומית בצער רב על מעשי העול, שעשו חבורות שוודים וגנבים” (קרי: אכרים) בפלכי שר, נִינְרֶה וְאֶלְיֶה ואשר פשטו גם בפלך קוֹרְזו, אוזות באמצעים להלחם ב”מפירי הסדר” ומטילה על הקהילות ערובה הדדית למעשי האלמות.

בסעיף הראשון של החוק הזה כתוב לאמור: “כל מי שיסית את אוכלוסי הערים והכפרים למעשי אלמות כלפי אחוזות, נחלות וקרקעות-מורשה גדורות, כלפי חייהם ובטחונם של האזרחים, גבית המסים, מכירתם והסעתם החפשית של צרכי אוכל נפש – יוחזק לאויב הקונסטטיציה, עמל האספה הלאומית, הטבע והמלך, ועליו יחול החוק הנוהג בימי המלחמה” (“Moniteur” מיום ו' ביוני).

כעבור ימים מספר, ב”ח ביוני, מוציאה האספה פקודה חדשה. אכזרית שבעתים. כדאי להרצותה:

בסעיף הראשון כתוב, כי כל משלמי המעשרות, בין הדתי ובין החילוני (המכור), חייבים "לשלם אותם – רק השנה – לבעליהם בשלמות".
והאכרים שאלו בלבם: מי יודע אם לא יתפרסם חוק חדש אשר יחייב לשלם עוד שנה או עוד שנתיים? ועל כן חדלו מלשלם.

הסעיף השני אומר: "כל החייב לפרוע חלק מיבולו (מעשר, מס הקרקע, champart) ואת שאר התשלומים-בשוה-כסף שלא יתבטלו אלא אם כן יפדו בכסף – מחויב לשלם השנה ובשנים הבאות כסדרם... על סמך הפקודות מיום ג' וד' במאי שנה זו".

בסעיף השלישי כתוב, כי אין איש רשאי להסתמך על איזו מחלוקת ולהמנע מלשלם מעשר, champart וכו'.

ביחוד אסור "להפר את הסדרים בשעת גבית המסים". אם ההמון יתחיל להתקהל – מחויבות העיריות לאחוז באמצעים חמורים ביותר, כמפורש בפקודות כ"ג-כ"ג פברואר.

הפקודה הזאת מכ"ג-כ"ג פברואר מפליאה מאוד. היא מחייבת את המוניציפאליות להכריז מצב של חירום עם כל התקהלות של-מ-הבכך. נלא – ישלמו הפרנסים הנבחרים את כל ההיזקות של בעלי הרכוש. ולא דוקא הפרנסים הנבחרים. "כל האזרחים שיש בידם לסייע בשמירת הסדרים, כל הקהלה כולה חייבת בשני שלישים מן ההיזקות". כל אזרח רשאי לדרוש שיכריזו מצב של חירום; רק על ידי כך הוא פוטר עצמו מאחריות.

אלמלא נכשלו השליטים ולא עשו שגיאה תכסיטית, כי עתה היתה הפקודה גרועה שבעתים, הם בקשו לעשות כמתכונת החוק האנגלי ולקבוע סעיף המתיר להבהיל צבא או מיליציה ולהכריז במקום פלוני "דיקטטורה מלכותית". אך הבורגנים נבהלו, ולאחר וכוחים ממושכים ניתנה למוניציפאליות הרשות להכריז מצב של חירום ולסייע זו לזו מבלי להכריז דיקטטורה מלכותית. מלבד זאת הוטל על הקהלות הכפריות לשלם את נזיקתם של בעלי האחוזות – אם לא יזדרזו בעוד מועד להשתמש בכוח נגד האכרים המסרבים לשלם את המסים הפיאודליים.

חוק י"ח ביוני 1790 קיים ואשר מחדש את כל התקנות הנ"ל. את כל החובות הפיאודליות שהיה להן ערך ממשי, את כל התשלומין אשר בתחבולות פרקליטיות שונות יכול היה בעל האחוזות לקשרם בבעלות הקרקע – היה האכר מחויב לפרוע כמקודם, והמסרבת התחייב בנפשו. המחאה ולו רק בעל פה, נגד המסים הפיאודליים – נחשבה לחטא-מות במצב של חירום.⁹

הנה היא מורשת האספה המכוננת, שעליה מספרים לנו דברים נפלאים כל כך. יתר על כן: גם באספה שלאחר כך, היא האספה המחוקקת, לא נשתנה דבר – עד 1792. ואם טפלו המחוקקים בזכויות הפיאודליות – הרי לא עסקו בהן אלא כדי לקבוע את תנאי הפדיון, לקבול על האכרים שאינם רוצים לפדות דבר (חוק 3-9 במאי 1790) ולחדש את הגזרות על המסרבים לשלם.

פקודות פברואר 1790 – **הנה כל מה שפעלה האספה המכוננת לביטול המשטר הפיאודלי המגונה!** ורק ביוני 1793, הינו: רק לאחר תנועת 31 במאי, שהיתה מכוונת נגד הז'ירונדיסטים (ראה להלן פרק מ"ז) – הצליח העם היושב בפריז לכוף את הקונגנט שיבטל בהחלט את המסים הפיאודליים.

ובכן, נרשום נא לזכרון את התאריכים:

ד' באוגוסט 1789 – ביטולם של המשטר הפיאודלי והמעשר – להלכה; ביטול הזכות של היד המתה לגבי אישיותו של האכר; ביטול זכות הציד ומשפט בעלי האחוזות.

מה' עד י"א באוגוסט – מתחדש חלק מהמשטר הזה על סמך התקנות המחייבות לפדות את כל המסים הפיאודליים שיש להם ערך כלשהו.

בשלהי 1789, וכמו כן ב 1790, נלחמות המוניציפאליות באכרים המורדים ומוציאות אותם להורג.

בפברואר 1790 – דו"ח הועד הפיאודלי, המוכיח כי מרד האכרים מתפשט והולך.

בפברואר, מרס, יוני 1790 – גזירות קשות על האכרים שאינם משלמים מסים פיאודליים או מטיפים לבטולם. מרידות האכרים מתפשטות והולכות.

ביוני 1791 – מתקיימות הגזירות הנ"ל ומתאשרות מחדש. ריאקציה כללית. אך מרידות האכרים נמשכות.

להלן נראה, כי רק ביוני 1792, לפני התפרץ העם אל ארמון המלך, ובאוגוסט 1792, לאחר מפתה של המונארכיה, צועדת האספה את הצעדים הנמרצים הראשונים נגד הזכויות הפיאודליות. ולבסוף, רק ביוני 1793, לאחר גירוש הז'ירונדיסטים מן הקונגנט, מוכרז ביטולם הגמור של המסים הפיאודליים ללא כופר.

הנה היא תמונת המהפכה לאמתה¹⁰.

ועוד שאלה שהיתה חשובה מאוד לאכרים, היא שאלת הקרקעות של הקהלה.

בכל מקום שהאכרים הרגישו שהם חזקים למדי (במזרחה של צרפת, בצפונה ובחלקה הדרומי-מזרחי), ניסו פעם בפעם לכבוש ולהחזיר לעצמם את קרקעות הקהלה שניטלו מהם – אם בעזרת הממשלה (ביחוד: בימי מלכותו של לודוויג הי"ד בתוקף הפקודה של 1669), אם במרמה ואם בתורת החרמה תמורת חובות הקהלה. בעלי האחוזות, הכוהנים, הנוזירים, הבורגנים הכפריים והעירוניים – הכל נהנו מהקרקעות הללו.

ואף על פי כן נשארו קרקעות רבים ברשותן של הקהלות, והבורגנים שבסביבה לטשו עליהם עין חומדת. על כן נזדרזה האספה המחוקקת לפרסם בראש חודש אוגוסט 1791 חוק, המתיר למכור את קרקעות הקהלה לאנשים פרטיים. חוק זה היה מעין היתר לעשוק את הקרקעות הללו. אמנם, האספות הכלליות הכפריות נתבטלו, וועדות הכפר, שבאו במקום האספות הכלליות (על סמך חוק העיריות שהתקינה האספה הלאומית בדצמבר 1789). נצטרפו מיחידים שנבחרו מקרב הבורגנות הכפרית על ידי האזרחים האקטיוויים בלבד, הינו: על ידי האכרים העשירים, בלי השתתפותה של דלת הכפריים. המועצות הכפריות הללו נזדרזו, כמובן, למכור את קרקעות הקהלה, ואת מרביתם רכשו "בעלי-הגוף" שבאותם הכפרים במחירים זולים.

דלת האכרים התנגדה בכל כוחה לבטול בעלותה של הקהלה על הקרקע, כהתנגדותם של האכרים ברוסיה בימי האלה. ומאיך גיסא השתדלו כל האכרים, כעניים כעשירים, להחזיר לקהלותיהם את הקרקעות הצבוריים, שניטלו מהם במשך מאתיים השנים האחרונות על ידי בעלי-האחוזות הנוזירים והבורגנים –: אלה בתקווה לזכות בחלק מהקרקעות הנ"ל, ואלה בתקווה לשמרם כקנכס משותף לכל הקהלה. כל הדברים הללו נתגלו, כמובן, בצורות שונות, בהתאם לתנאי-המקום השונים בחלקי צרפת השונים.

אכן, לשאיפה זו ששאפו האכרים, להחזיר לעצמם את קרקעות הקהלה שניטלו מהם – התנגדו האספה המכוננת והאספה שבאה אחריה, הלא היא האספה המחוקקת, ואפילו הקונגרס... עד יוני 1793. כדי להחזיר את הקרקעות הללו לקהלות היה הכרח לאסור את המלך ולהוציאו להורג (כ"א בינואר 1793) ולגרש מהקונגרס את ה"ירונדיסטים" (ל"א במאי–ב' ביוני 1793). המהפכה הגדולה, ככל מהפכה, היתה זקוקה בהתפתחותה, למשך זמן. כי לא ביום אחד תקום מהפכה.

פרק עשרים ושמונה: הפסק המהפכה בשנת 1790

כבר ראינו את מצבם הכלכלי של האכרים ב 1790. לולא המרידות, שנמשכו על אף כל הדיכויים, כי עתה היו האכרים נושאים בעול המשטר הפיאודלי, אף על פי שנשתחררו משעבודם האישי.

אולם, מלבד זאת, גם המפעל הפוליטי של השחרור לא הושלם כל צרכו ב 1790. אפילו תוצאותיו של השחרור הפוליטי היו מוטלות בספק. החצר והאצילים, הגבירים באשר הם והכוהנים התאוששו מאימתם הראשונה שנפלה עליהם ב 1790 בפרוץ העם, ועתה התלכדו כדי לבצע את מעשי הריאקציה. לא ארכו הימים והם הרגישו כי כוחם רב עמהם וכי פעולתם תמצא עֶזְר וסעד, והתחילו לבקש אמצעים לדכא לחלוטין את המהפכה ולהחזיר לחצר ולאצילים את זכויותיהם לשעבר.

כל ההיסטוריונים מצינים את הריאקציה הזאת, אך אין הם מגלים את עומקה ואת היקפה. בעצם אפשר לומר, כי המהפכה שִׁבְתָּהּ מקיץ 1790 עד קיץ

1. היתה השאלה: "מי ינצח? המהפכה או הקונטר-מהפכה?" כפות המאזנים עלו וירדו. ורק מאין ברירה העיזו סוף-סוף "דִּבְרֵי דעת הקהל" המהפכניים לפנות מחדש ביוני 1729 ¹¹ אל העם ולעוררו למרד.

אף על פי כן ניתנה האמת להאמר: אם האספה המכוננת ואחריה האספה המחוקקת התנגדו לביטול הזכויות הפיאודליות בדרך מהפכנית ולמהפכה העממית בכללה, הרי מאידך גיסא פעלו הרבה לבטול המשטר הישן: הן ערערו באומץ רוח את שלטונם המאורגן והאיתן של המלך והחצר ויסדו את אֲדֻנֹתוֹ הפוליטית של המעמד הבינוני, אשר תפס את השלטון במדינה. ויש להודות, כי כאשר באו המחוקקים של שתי האספות הללו לנסח בצורת חוקים את הקונסטיטוציה החדשה של המעמד השלישי – הצטינו ברוב מרץ ובהבנת עניניהם.

הם הצליחו לעקור מן השורש את שלטון האצילים ולמצוא ביטוי לזכויות האזרח בחוקה הבורגנית. הם קבעו ארגון של פְּלָכִים (דיפארטמנטים) ¹² וקהלות, שהיה תריס בפני רכוז השלטון; והם השתדלו לשנות את חוק הירושה כדי להִמְן את הרכוש על ידי רבוי בעלי הרכוש.

הם ביטלו לצמיתות את "ההבדלים הפוליטיים שבין" המעמדות: "הכוהנים, האצילים והמעמד השלישי", – ולגבי הימים ההם היתה זו פעולה כבירה. הם בטלו את התוארים האציליים והזכויות המרובות שנהגו בימים ההם, והצליחו למצוא יסודות צודקים יותר לחלוקת המסים. הם הצליחו להמנע מיסוד הבית העליון, שהיה עלול ליהפך למִשְׁלָב הריאקציה. ובחוק שהוציאו בדבר ארגון הפלכים, העיריות והקהלות (י"ח–ל' בדצמבר 1789) הקלו במדה מרובה את מפעלות המהפכה, כי על ידי כך התישו מאוד את כוחה של הממשלה המרכזית בגלילות ונתנו לערים ולקהלות מדה גדושה של עצמאות מקומית והנהלה עצמית.

ואחרון אחרון חשוב: הם הפקיעו מהכנסיה את נכסיה, ועל ידי כך שברו את כוחה ועשו את רבי הדת לפקידים פשוטים המכהנים במשרות המדינה. מבנה הצבא נשתנה; כמו כן שונו בתי הדין, ובחירת הדיינים ניתנה בידי העם. ובכל אלה הצליחו המחוקקים הבורגנים להמנע מרכוז מופרז. כללו של דבר: מבחינת מתן החוקים אנו מוצאים כאן מפעל של אנשים בקיאים ובעלי מרץ, ובה בשעה אנו מוצאים כאן מדת-מה של דימוקרטיה רפובליקנית ועצמאות מקומית, שהמפלגות המתקדמות בימינו אינן מסוגלות להעריכה מהיותן ספוגות רוח הרִקְנָנוּת, הינו: "השלטון היחיד" ו"רכונו של השלטון" בידי המיניסטריונים.

ואף על פי כן, עם כל החוקים הללו, לא נעשה עדיין דבר. המעשה לא התאים להלכה, מפני שבין החוק והגשמתו בחיים רובצת תמיד תהום רבה. אכן, זוהי טעותם של האנשים שאינם בקיאים ביותר באופן פעולתו של המנגנון הממשלתי.

נקל לומר: "נכסי הכוהנים יופקעו לרשות המדינה". אולם איך יתגשם הדבר למעשה? מי, למשל, יבוא למנזר סן-ברנאר בקלרו ויצוה לאבי המנזר ולנזירים שיפנו את המקום? מי יגרשם בעל כרחם אם לא ילכו מרצונם? מי ימנע מלחזור למחרת היום, בעזרת כל הצילניות של הכפרים הסמוכים, אל המנזר ולערוך שם את טקס התפלה? מי יכלכל את החלוקה או, לפחות, את ממכר קרקעותיהם? ולבסוף: מי יהפוך את הבנין הנדהר של הכנסיה למושב-זקנים, כמעשה אשר עשתה הממשלה המהפכנית ברבות הימים? – כבר ראינו (בפרק כ"ד) כי אלמלא הסקציות הפריזיות, שנטלו עליהן את ממכר נכסיהם של הכוהנים, כי עתה לא הוצא החוק כלל מן הכוח אל הפועל.

ב 1790, 1791 ו 1792 עוד היה המשטר הישן איתן למדי ועלול להתחדש (באילו שינויים) בהודמנות הראשונה, ממש כשם שבימי טֶיֶר (Thiers) ומקמאהון (MacMahon), בשנות 1871–1878 לאחר מפלתו של נפוליאון השלישי, היתה הקיסרות הנפוליאנית עלולה להתחדש בכל עת ובכל שעה. הכוהנים, האצילים, הפקידות הישנה – ובעיקר: הרוח הישנה, ההרגלים הישנים – היו מוכנים להרים ראש ולחבוש בכלא כל איש המעז לענוד רדיד שלש-צבעים. הם צפו לשעת כושר, ובחריצות רבה הכשירו את השעה הזאת. ושלטונות הפלכים החדשים מיסודה של המהפכה, שנצטרפו מבאי כוח המעמד האמיד, היו מסגרות מוכנות לתחיתו של המשטר הישן. הם היו מגדלי עווה של הקונטר-מהפכה.

האספה המכוננת והאספה המחוקקת פרסמו שורה של חוקים, שעד היום יש מתפעלים מבהירותם ומיפי סגנונם, ובכל זאת אינם ברובם אלא דבורים בעלמא. גלוי ומפורסם, למשל, כי יותר משני שלישי החוקים היסודיים שנחקקו בין 1789 ו 1793 – לא הגיעו לגמרי לכלל מעשה.

כי זאת לדעת: אין די בפרסום חוק חדש בלבד; כמעט תמיד יש צורך לכוון גם מנגנון, המסוגל להוציאו אל הפועל. ואם החוק החדש הזה מקפח משהו את הזכויות המסורתיות – הרי הגשמתה ¹³ למעשה, על כל תוצאותיה, מצריכה פעולה של הסתדרות מהפכנית שלמה. מה דלות היו, למשל, תוצאותיהם של חוקי הקונגרס בדבר חנוך של חובה שלא על מנת לשלם שכר! הם לא יצאו מכלל דבורים בעלמא!

אפילו בימינו, ימי הרכוז הביורוקראטי, בשעה שיש גודל שלם של פקידים חדשים הנטושים ברחבי המדינה הקיימת וכפופים למרכז, לפרז –

אפילו בימינו אנו רואים, כי כל חוק חדש – 14 ולו גם דל־ערך מאוד – לא יוכל להתגשם אלא במשך שנים מספר. ואף על פי כן יקרה לעתים קרובות, שהחוק מסתלף עובר להגשמתו עד לבלתי הכירו! ובימי המהפכה הגדולה הרי כל המנגנון הזה, הביורוקרטי והפקודותי, לא היה במצא עדיין. צריך היה שיעברו למעלה מחמשים שנה כדי שיגיע להיקפו בימינו.

ובתנאים הללו – כלום יכלו חוקי האספה הלאומית להתגשם במציאות, אלמלא המהפכה **למעשה** שנתחוללה בכל עיר, בכל כפר ובכל קהלה מל"ו אלפי הקהלות שבצרפת!

ואף על פי כן לא השכילו המהפכנים בעלי ההשפעה לראות את הנולד ובקוצר ראותם עשו כל מה שהשיגה ידם כדי למנוע את העם, העניים, – היחידים שהטילו את עצמם לתוך המהפכה בלב ונפש – מלהשתתף השתתפות ניכרת בעניני המדינה, העיר והקהלה; הם התנגדו בכל כוחם להתחוללותה והתגשמותה של המהפכה בידי העם בכל אתר ואתר – בעיר ובכפר.

כדי שיצא דבר־מה חיוני מפקודות האספה – מן ההכרח היה **שיופצעו הסדרים**. היה הכרח שבכל עיירה קטנה יעלו אנשים בעלי מרץ – מן הפאטריוטים, שונאי המשטר הישן – ויכבשו את המוניציפאליות, ולו גם בכוח; שיחוללו מהפכה בעיירה; שכל סדר־החיים הרגיל יתערער; שהאוכלוסין לא יוסיפו להכנע לשלטונות הקודמים. ועוד זאת: להגשמת המהפכה **הפוליטית** כשלעצמה – צריך היה שהמהפכה **תהיה סוציאלית במדה מרובה**.

צריך היה שהאכרים עצמם יכבשו את קרקעות הקהלה שניטלו מהם ויחזרו את הקרקע הכבושה, מבלי להמתין לפקודה מגבוה: פקודה כזאת לא היתה באה לעולם! היה צורך שבכל כפר יתחילו חיים חדשים. כי בלי הפרעת־סדרים, בלי מהומה סוציאלית גדולה היה הדבר מן הנמנע.

והנה דוקא את הפרעת הסדרים הזאת – בקשו המחוקקים למנוע!...

הם לא הסתפקו בזה שהניאו את העם מלהשתתף בהנהלה, במסרם – על סמך חוק העיריות של י"ח–ל" בדצמבר 1789 – את כל ההנהלה לידי **האזרחים האקטיביים** ובהוציאם ממנה את עניי האכרים וכמעט את כל הפועלים העירוניים, בתתם להם שם "אזרחים פאסיביים"; הם לא רק מסרו על ידי כך את כל השלטון בפרווינציה לידי הבורגנות הכפרית והעירונית, אלא גם הגבירו את כוחה של הבורגנות הזאת, כדי להפריע את דלת העם מלהמשיך את המרידות.

והרי דוקא המרידות הללו נתנו ברבות הימים, ב 1792 וב 1793, את האפשרות להכות את המשטר הישן מכה נצחת ¹⁵.

אכן זה היה מצב הדברים בימים ההם.

האכרים שהיו המתחילים במהפכה, הבינו היטב כי עוד לא נעשה דבר. ביטול השעבוד **האיש** עורר את תקותם. ועכשיו צריך היה לבטל את השעבוד הכלכלי למעשה – לבטלו לצמיחות, וכמובן: בלי תשלום כופר. ועוד זאת: האכרים שאפו להחזיר לעצמם את קרקעות הקהלה שלהם. הם בקשו בראש וראשונה לקיים בידיהם את אשר כבשו לעצמם בדרך מהפכנית ב 1789, ולשם כך היה צורך לאשר ולקיים באורח חוקי את העובדות שנתהוו. את אשר לא הצליחו לכבוש אז מן הקרקעות הללו – בקשו לקבל עכשיו מבלי אשר תחול עליהם גזרת החוק של מצב־חירום.

אך הבורגנות התנגדה בכל תוקף לשתי הדרישות הנ"ל. היא השתמשה במרידות האכרים ב 1789 למלחמתה בפיאודליזם, להתקפותיה הראשונות על שלטונו הבלתי־מוגבל של המלך ועל האצילים והכהונים. אך משנתאשרו ראשי הפרקים של הקונסטיטוציה הבורגנית מטעם האספה ונתקמו מטעם המלך (אגב: ניתנו לו הרשות והאפשרות להפיר את הקונסטיטוציה הזאת) – עמדה הבורגנות מְלֶכֶת, מפחד הרוח המהפכנית המתחוללת בקרב העם במהירות רבה.

הבורגנות ראתה מראש, כי אחוזות האצילים עתידות לעבור לרשותה, והיא רצתה לקבל את האחוזות הללו קָלִיל, על כל הכנסות הלוי, הינו: כל המסים הפיאודליים לשעבר אשר נִסְבוּ עתה לתשלומי כסף. ימים יגידו – חשבו הבורגנים בלבם – כי אמנם ניהא יותר לבטל את כל שרידי המסים הללו, ואז יעשה הדבר באורח חוקי, ב"שיטה, ב"סדר". ואם, חס ושלום, תותר הרצועה ויופצעו הסדרים – מי יודע עד היכן יגיע העם? הרי גם עכשיו הוא מדבר על "השויון", על "החוק הקרקעי" על "שווי הרכוש", על "החזות ששיעורן צריך להיות לא יותר ממאה ועשרים אקרים!"

ואשר אירע בכפרים – אירע גם בקרב האומנים ואוכלוסי הפועלים בערים. אגודות האומנים והציכים, שהמונארכיה עשאתן כלי שרת בידיה לדיכוי העבודה, נתבטלו. שרידי השעבוד הפיאודלי, שהיו קיימים עדיין בערים רבות, הושמדו במרידות העם בקיץ 1789. בתי המשפט של האזונים בערים – נתבטלו, והעם בחר לו דיינים מקרב הבורגנות האמידה.

ואולם כל זה לא היה, בעצם, אלא דבר של מה בכך. בתעשייה היה חוסר עבודה, הלאם נמכר במחירים גבוהים מאוד. המון הפועלים היה מוכן לסבול ולחכות, ובלבד שהמפעל לתקומת החופש, השויון והאחווה ילך ויתקדם, ובראותם כי אין הדבר נעשה – לא יכלו לעצור ברוחם. הפועלים החלו דורשים, שהקומונה הפריזית, הנהלות הערים רואן, נאנסי, ליון ועוד יקבלו על עצמן את קניית המכולת וימכרו את הלאם במחיר הקניה. הם דרשו לקבוע מחירים לתבואה האצורה במגורות הסוחרים, לאסור את המותרות. להטיל על הגבירים מס פרוגרסיו של חובה! אכן, כָּגֶשׁ הדבר לאות כי מצב של חירום הוכרז בעיר, פקדה על העם להתפזר – וירתה במרדנים. כך אירע בפריז ביולי 1791, כך אירע כמעט בכל צרפת כולה.

המהפכה הושבתה. שלטון המלך הרגישי, כי הוא מתעורר לחיים. האצילים־המהגרים, בקובלנץ ובמיטאוה, אמרו בנפשם: שישו בני מעי ¹⁶. הגבירים נשאו ראש ועשו עסקים־פסודות נוראים. ולפיכך יכלה הקונטר־מהפכה לחשוב, למן הקיץ 1790 ועד יוני 1792, כי ידה על העליונה.

אכן, דרך הטבע היא, שמהפכה עמוקה כזו שהתחוללה בין 1789 ל 1793 הוכרחה להעצר פעם בפעם וגם לסגת אחור. למשטר הישן היו כוחות עצומים ומן ההכרח הוא, שהכוחות הללו יתעוררו לאחר התבוסה הראשונה ויתלכדו כדי לתת מכשול לפני רוח הזמן החדש.

על כן לא תפלא הריאקציה שקמה בחודשים הראשונים של 1790, ואפילו בדצמבר 1789. אולם אם הריאקציה עצרה כוח לעמוד עד יוני 1792, אם למרות כל פשעי החצר הצליחה להתגבר ב 1791 ולהטיל בספק את כל מפעל המהפכה – הרי הסבה לכך היא, כי הריאקציה לא היתה רק פועל ידם של האצילים והכהונים, אשר התלקטו אל תחת דגלו של המלך, כי גם הבורגנות – זה הכוח החדש אשר קם והיה בגלל המהפכה דוקא – הקדישה את בקיאותה בענינים, את אהבתה ל"סדרים" ולרכוש, את שנאתה לאי־הסדרים שבמרידות העם – כדי לסייע לאלה, שהתנכלו להשביט את המהפכה. כמו כן היו בין המשכילים רבים אשר פנו עורף לעם, שהאמין בהם, בראותם את הסימנים הראשונים של מרד **עממי** לאמת – ונזדרזו להסתפח אל מחנה מגיני הסדר, כדי לרסן את העם ולבלום את שאיפתו לשויון.

האלימנטים הקונטר־מהפכניים, שנתגברו על ידי כך ועשו יד אחת למלחמה בעם, כלכלו את מעשיהם בהצלחה רבה, ואלמלא האכרים שהוסיפו למרוד ואוכלוסי העיר שהתפרצו שוב בשלהי הקיץ 1792 – כי עתה שבתה המהפכה מבלי שהספיקה לחולל דבר מוצק באמת.

מצב הדברים ב 1790 בכללו היה ביש עד מאוד. “בלי בושנה נהווה מעמד אצילי של אבירים, – כתב לוסטאלו (Loustallot) כבר בכ”ח בנובמבר 1789, בעתונו ¹⁷“Revolutions de Paris. בינתים הלכה הריאקציה הלך והתחזק, הלך וגבור מיום ליום.

במחקרו הגדול על דבריי־הפוליטיים של המהפכה הגדולה תאר אולר את התנגדותם הנמרצת של הבורגנים והמשכילים לצורת השלטון הריפובליקני בימים ההם – אפילו בשעה שבגידת החצר והמלוכנים חיבה את מציאות הריפובליקה. ואמנם, אם בשנת 1789 עשו המהפכנים את מעשיהם כאילו בקשו להמנע משלטון המלך לחלוטין – הרי לא ארכו הימים ובמחנה המהפכנים גופא ניכרו סימני תנועה מלוכנית, שהלכו הלך והתבלט עם תגבורת שלטונה הקונסטיטוציוני של האספה ¹⁸. אפשר לומר, כי לאחר ה' ו' באוקטובר 1789 ואחרי מנוסת המלך ביוני 1791 – היו הַרְגָּשׁוֹת המלוכניים מתגברים והולכים בקרב הבורגנות ומנהיגיה הרוחניים כל פעם שהעם הופיע ככוח מהפכני.

זוהי עובדה רבת חשיבות. וכאן יש לציין, כי עיקר כונתם של הבורגנים ובאי כוחם ¹⁹ היה **לשמור על הרכוש**, כבטוי הימים ההם. אכן, השאלה בדבר שמירת הרכוש הכבוש עוברת כחוט השני לאורך כל המהפכה עד מפלתם של הוֹיִרונְדִיסְטִים ²⁰. ואפשר לומר בבטחה, שאם הריפובליקה הפילה אימה על הבורגנות ואפילו על היעקובינים הנלהבים (והיפוכם – הקורדֶלִירִים, שבחפץ־לב הסכימו לה) – הרי זה דוקא, משום שהעם קשר את מושג הריפובליקה **במושג השוויון**; והמושג הזה נתבטא באידיאל של **שווי הרכוש והחוק הקרקעי**, שהיו לסיסמת קרב ל”בעלי השוויון” הקומוניסטים, האֶפְסוֹפּוֹרִיאטוֹרִים – ה”אנארכיסטים” של הימים ההם.

והבורגנות נזדרזה להציב גבול למהפכה – דוקא כדי להפריע את העם מלהפר את “הפרינציפ הקדוש” של הקנין הפרטי. כבר באוקטובר 1789 גזרה האספה את הגזירה המפורסמת בדבר מצב של חירום, אשר התירה להרוג את האכרים המתפרצים – לאחר שהופיע ראש העיר (או איזה פקיד עירוני אחר) והניף דגל אדום; ואחר כך, ביולי 1791, השתמשה האספה בחוק הזה כדי לערוך הרג בבני פריז. היא השתדלה כמו כן למנוע את בני העם מערי השדה מלבוא לפריז ולחג הפדרציה ב”ד ביולי 1790. אחר כך אחזה באמצעים רבים נגד האגודות המהפכניות המקומיות, שהיו עיקר כוחה של המהפכה העממית, ולא חששה שמא על ידי כך תגדע את אשר היה שורש שלטונה.

מראשית המהפכה נוסדו בצרפת אלפי אגודות פוליטיות. כאן היו לא רק אספות בוחרים או בוררים, אשר עליהן דברנו לעיל (ספר א' פרק כ”ד), ולא רק הקלובים הרבים של היעקובינים הקשורים באגודתם הראשית שבפריז. כאן היו, בעיקר, סקציות, אגודות עממיות (Sociétés populaires) ואגודות אחים (Sociétés fraternelles), אשר נוסדו מאליהן ולעתים קרובות בלי כל דברים שברשמיות. אלה היו אלפי ועדים ושלטונות מקומיים, בלתי־תלויים כמעט, שבאו במקום השלטון המלכותי וסיעו להרכיב בעם את רעיון השוויון של המהפכה הסוציאלית.

ואת כל אלפי המרכזים המקומיים הללו השתדלה הבורגנות לשתק או – לפחות – לפרד, והצליחה בדבר במדה מרובה, וברוב הערים והעיירות שבצרפת היתה ידה של הריאקציה המלוכנית, הקליריקלית והאצילית על העליונה.

עד מהרה החלו הגזירות המשפטיות, ובינואר 1790 הצליח נְקָר להוציא פקודה לאסור את מראש, שעמד בכל לבו לימין דלת העם. מחשש שמא יתפרץ העם לשמועה על מאסר הטריוֹבֶן־זה – הובא העירה צבא רגלים ופרשים; את מכונית הדפוס שלו נתצו, והוא נאלץ לברוח לאנגליה, בשעה שהמהפכה היתה בעצם התלקחותה. בשוֹבוֹ מִקֵּץ 4 חדשים הוכרחה להסתתר, ובדצמבר 1791 נאלץ לבקש שוב מפלט מעבר לתעלת למאנש.

כללו של דבר: מגיני הקנין הפרטי שקדו מאוד לדכא את המרד העממי ועל ידי כך השביתו את המהפכה גופא. אך בה בשעה שִׁכְוֶנָה ממשלת הבורגנות – קמה לתחיה גם ממשלת **המלך**.

“המהפכה האמתית, אויבתה של ההפקרות, מתבצרת מיום ליום” – כתב המלוכני מאֶלֶה־דִי־פֶאן (Mallet du Pan) ביוני 1790. אכן, מִקֵּץ ג' חדשים כבר הרגישה הקונטר־מהפכה כי כוחה רב עמה ורפדה בחללים את רחובות העיר נאנסי.

בראשית המהפכה לא דבקה הרוח המרדנית בצבא אלא במדה מועטה מאוד, שֶׁכֵּן בימים ההם היה זה צבא־שכירים, וקצתם זרים: גרמנים ושווייצרים. אך לאט לאט הבקיעה רוח המרד ונכנסה גם אל שורות הצבא. אגב: סייע לכך חג הפדרציה, שבאי כוח החיילים השתתפו בו כאזרחים. ובאוגוסט 1790 פרצו מהומות צבאיות בכמה מקומות, ביחוד בחיל המצב של ערי המזרח. החיילים דרשו שהקצינים יתנו דו”ח על סכומי הכסף שעברו תחת ידם ויחזירו לחיילים את כספם. הסכומים היו עצומים. במקומות אחדים הגיעו הסכומים מ 100,000 לירות עד 240,000 (בגדוד הגליל Beauce), ואפילו עד שני מיליון.

התסיסה גברה והלכה; אולם חלק מהחיילים, שעבדותם הממושכת דכאתם, עמדו לימין הקצינים, והקונטר־מהפכנים השתמשו בדבר והשתדלו לחרחר ריב ולעורר תגרות דמים בין החיילים. בִּלְיִל, למשל, התגרו ביניהם ארבעה גדודים – המלוכנים מזה והפאטריוטים מזה – וחמשים איש מהם נהרגו ונפצעו.

יתכן מאוד, כי משלהי 1789 – מהזמן שהקושרים המלוכנים הגבירו את חרחוריהם, ביחוד בקרב קציני הצבא שחנה בצרפת המזרחית בפקודתו של בּוּלְיֶה־בּוּלְיֶה (Bouillé) – זממו הקושרים להשתמש במרד הראשון של הגייסות כדי להטביעו בנחלי דם בעזרת הגדודים המלוכניים אשר שמרו אמונים למפקדיהם.

הזדמנות זו לא אחרה לבוא בעיר נאנסי.

כשהגיעה השמועה על התסיסה בין אנשי הצבא – קבעה האספה הלאומית, ב' באוגוסט 1790, חוק המצמצם את כמות הצבא הפעיל והאוסר על החיילים ליסד בגדודים “אגודות לבירורי עניינים”; כנגד זה נתחייבו הקצינים על פי החוק הנ”ל לתת מיד דין וחשבון כספי לגדודיהם.

משהגיעה בט' באוגוסט השמועה על החוק הנ”ל לנאנסי – דרשו החיילים, וביחוד: גדוד השווייצרים שאטוֹוִיֹ (Châteauvieux), שנתגייס בעיקר מילידי הקנטונים ואדט וז’ניוה – חשבון מקציניהם. אחר כך כבשו את קופת הגדוד, הפקידו עליה שומרים משלהם ופנו אל המפקדה בדרישות ובאיומים. בה בשעה שלחו שמונה שליחים לפריז למען ירצו לפני האספה הלאומית את פרטי הענין. התנועות החשודות של צבאות אוסטריה סומך לִסְפָּר הגבירו את התסיסה.

ובימים ההם, מחמת השמועות הכוזבות שבאו מנאנסי ובהשפעתו של מפקד הגוארדיה הלאומית לפאייט (Lafayette), שהבורגנות רחשה אמן רב לו, פרסמה האספה הלאומית – בט”ז באוגוסט – פקודה, שעל פיה נאשמו חיילי נאנסי בהפרת משמעת, וחיל המצב והגוארדיה הלאומית שחננו בפלך מירט נצטוו “לדכא את המורדים”. צירי החיילים נאסרו, ולפאייט פרסם מכתב חוזר לעורר את הגוארדיה הלאומית של המקומות

הסמוכים לנאנסי שיצאו למלחמה בחיל המצב שמרד.

ובינתיים נתישבו הענינים, כנראה, בנאנסי גופא בדרכי שלום. רבים מן המורדים חתמו על "כתב חרטה", אך הדבר לא היה, כנראה, רצוי למלוכנים.

בכ"ח באוגוסט יצא בולג'ה מִמְקָם בראש 3000 חיילים נאנסיים, כדי להכות את מורדי נאנסי מכה נצחת כאשר שאף.

ההתנגדות הדורפרצופית של שלטון הפלך ועירית נאנסי עמדה לו לבצע את תכניתו, ובשעה שאפשר היה לישב את הענין בשלום – התנה בולג'ה תנאים, שחיל המצב לא יכול היה לעמוד בהם, והתגרה עמהם קרב.

חיילי בולג'ה ערכו טבח נורא בנאנסי; הם הרגו לא רק את המורדים, אלא גם את האזרחים התמימים ושדדו את הבתים.

שלושת אלפי חללים ברחובות – הנה תוצאות המלחמה הזאת, שאחריה באו "גזירות חוקיות". שלושים ושנים חיילים נדונו למות ואופנו; ארבעים ואחד נדונו לעבודת פרך.

המלך נזדרזו ללמד זכות על "התנהגות הטובה של האדון בולג'ה" במכתב מיוחד; האספה הלאומית שלחה אגרת תודה לרוצחים, ועירית פריז ערכה קבורת כבוד ל**מנצחים** הרגי המלחמה. איש לא העיז למחות. רוֹבֶספִּיר, ככל שאר צירי האספה, לא הוציא הגה מפיו. כך מסתיימת שנת 1790. ידה של הריאקציה האוחזת בנשק – על העליונה.

פרק עשרים ותשעה: מנוסת המלך. – הריאקציה. – קץ האספה המכוננת

המהפכה הגדולה מלאה וגדושה מאורעות טראגיים. כבוש בסטיליה, עלית הנשים על ורסאיל, מצור טוילרי והריגת המלך – זעזעו את כל העולם. מילדותנו אנו זוכרים את ימי המאורעות האלה.

אך לעומת הימים הגדולים הללו היו גם ימים אחרים שאינם פחותים מן הראשונים בתוצאותיהם. על פי רוב מסיחים דעת מהם, אף על פי שלדעתנו היתה להם חשיבות יתרה לבטוי רוחה של המהפכה ברגע ידוע ולקביעת דרכה להבא. לדוגמה – המיומנט, אשר בנידון מיגור המונארכיה הוא חשוב יותר מכל ימי המהפכה, אשר בטא מאין כמוהו את תקופתה הראשונה ואשר שנה במדת מה צביון עממי לכל מהלך המאורעות להבא – הוא כ"א ביוני 1791; הוא הלילה אשר יעמוד לזכרון עולם, הלילה שבו התעוררו אנשים אלמונים מקרב העם ועצרו בואן את המלך ומשפחתו, שהיו כבר מוכנים לעבור את הגבול ולהטיל את עצמם אל בין זרועותיהם של הגייסות הזרים. מהיום הזה ואילך מתחילה מפלתה המהירה של המונארכיה. העם עולה על הבמה ומסלק לצדי דרכים את המנהיגים המדיניים.

המאורע גופא מפורסם למדי. כדי לתת למלך את האפשרות לברוח מפריז לחוץ לארץ ולהתיצב שם בראש המהגרים והגייסות הגרמנים – נִתְּן קשר גדול. התכנית עובדה בחצר עוד בספטמבר 1789 ויש לשער, שלפאייט יִדְעָה ²¹.

אין צורך להוכיח, שהמלוכנים ראו במנוסה זו דרך למלט את המלך מאסון ובו בזמן לדכא את המהפכה. אך גם המהפכנים ממחנה הבורגנות סיעו לבצע את התכנית. הם סברו, כי לאחר שהבורבונים יסעו מצרפת יוכלו להושיב על כסא המלוכה את פיליפ האורליאני ולקבל ממנו קונסטיטוציה בורגנית מבלי להעזר במרידות עם, שלדידם – סכנתן מרובה תמיד מתועלתן.

העם סיכל את המזימה הזאת.

איש "אלמוני", בעל-דואר לשעבר, דרוּאָה (Drouet), מכיר את המלך באחד הכפרים בדרך העולה אל הספר. אך מרכבת המלך נישאת בחפזון הלאה, אז דוהרים דרואה וידידו גילום (Guillaume) על סוסיהם ודולקים אחריהם ביעף. הם יודעים, כי ביערות שלאורך הדרך משוטטים ההוזארים, אשר יצאו על פני הדרך לקדם את מרכבת המלך בפון־דֶה־סוֹסֶדֶל, ואך בראותם כי היא מתמהמהת לבוא ובפחדם מפני איבת העם – פרשו ונתחבאו ביער. דרואה וגילום מצליחים לעבור במשעולים הנהירים להם, לבלתי התקל במשמרות ההוזארים; אך את המרכבה הדביקו בעיר ואך, במקום שנעצרה מפאת סבה שלא שעררה מראש, כי במקום הנועד, בעיר העלית, מעבר לנהר מזה, לא נמצאו סוסים מוכנים ולא משמר ההוזארים. דרואה משתמש בעכוב זה, עוקף את המרכבה ומספיק להתפרץ אל בית ידידו המרזוקן. "הפטריוט נאמן אתה?" – **בודאי!** – "זבכון, מהר ונעצור את המלך!"

תחילה, בלי הקים רעש, חוסמים הם את הדרך בפני מרכבת־המלך הכבדה – בהעמידם לרוחב הדרך, על גבי הגשר הנטוי על נהר אָר, עגלה טעונה רהיטים שנודמנה להם בדרך מקרה. אחר כך, בלויית ארבעה־חמשה אזרחים מזוינים רובים, הם עוצרים את הבורחים ברדת מרכבתם מהעיר העלית אל הגשר הנטוי על פני הנהר אָר דרך הקֶמְרוֹן של כנסית סְוֶיֶנסוֹן, שמאחוריו השתרע הרחוב הראשי ²².

ולא הועילו מחאותיהם של הנוסעים, דרואה וחבריו הכריחום לצאת מהכרכרה והכניסום לאחד החדרים שבחנות המכולת של פלוני סוֹס (Sauce). עד שיבואו פקידי העיריה לבדוק את הפאספורטים שלהם. שופט לשעבר אשר התגורר בוארן הכיר את המלך, והלה הוכרח לחדול מהתחפש כמלצרה של "גברת קורף" (Korff) (המלכה אנטואניטה נסעה על פי הפספורט של גברת קורף, שהשיגו לה בעזרתו של הציר הרוסי).

לדוויג ניסה להערים, כדרכו, ובקש להצדיק את מנוסתו בטענה, כי משפחתו היתה שרויה בסכנה מחמת הנסיך האורליאני.

אך העם לא נוקש במרמה. הוא תפס מיד את מזימתו ובגידתו של המלך. פעמוני וארן התריעו על הסכנה, וקול צלצוליהם באישון לילה נתפשט על פני כל הסביבה. הפעמונים הזעיקו את האכרים אשר נהרו מכל עבר מזוינים בקלשונות ובאלות. הם שמרו על המלך עד אור הבוקר. בפתח החנות הועמדו זקפים – שני אכרים אחוזי קלשון.

כל הלילה וכל הימים שלאחר כך נהרו האכרים באליהם אל הדרך מוארן לפריז, כדי לחסום את הדרך בפני ההוזארים והדראגונים של בולג'ה,

שעליהם סמך המלך במנוסתו. משנסעה מרכבת המלך מוארן התריעו תיכף פעמוני סן-מנהו; וכן עשו בקלרמון. בסן-מנהו פרק ההמון את הנשק מעל הדרגונים אשר באו ללוות את המלך והתרועע עמהם. ששים ההוזארים הגרמניים, אשר באו לוארן בכ"א בחודש לשמור על המלך עד שיזדמן עם בוליה ואשר חנו בעיר התחתית מעבר לנהר אָר עם הקצין רוֹריג (Rohrig) בראשם – לא נראו כמעט בעיר. הקצין נעלם ועקבותיו לא נודעו. יום תמים היו ההוזארים שותים לשכרה עם העם (העם לא נגע בהם לרעה, אדרבה: השתדל למשוך את לבם בידידות) וברדת הלילה שוב לא השתתפו בצרתו של המלך. אחדים מהם השתכרו עם העם וקראו: **תחי האומה!** והעם, אשר הזעיקוהו פעמוני ההתרעה – נהר בינתים אל חנותו של סוס.

כל הדרכים המוליכות לוארן נחסמו מיד בכריקאדות כדי לגזור בפני האולאנים של בוליה את הדרך העירה. ועם שחר נשמעו קריאות בעם: **פרייה! פרייה!**

הקריאות גברו בשעה העשירית בבוקר, כשבאו בדהרה שני קומיסרים, שנשלחו – אחד מטעם האספה הלאומית, והשני בפקודת לפייט – לעצור את המלך ומשפחתו. **יקומו נא ויסעו! יסעו תיכף ומיד! אנו נמשכם בכוח אל המרכבה!** – קראו בשצף חימה האכרים אשר הבינו היטב, כי המלך מתכוון להתממה עד בוא האולאנים של בוליה. אז **בער** המלך את התעודות הפסולות שהיו עמו, והבין סוף סוף כי אין לו ברירה אלא להכנע להמון ולצאת לדרך.

העם הובילם שבויים לפריז. שלטון המלך אבד – ולדראון.

בי"ד ביולי 1789 אבד השלטון המלכותי את בסטיליה, שהיתה מגדל עוזו ומשבגו; אך עוד היו שמורים עמו כוחו המוסרי וקסם השפעתו. מקץ שלושה חודשים, בששה באוקטובר, היה המלך לבן-תערוכה למהפכה; הקסם לקה, אך הפרינציפ המלוכני לא כלה. כוח המלך, אשר מסכיבו נתלקטו המעמדות האמידים, עמד עדיין באיתנו. אפילו היעקובינים לא הרהיבו עוז להתקיפו.

אך בלילה הזה, בשַבֵּת המלך, המתחפש כמלצר, בחנות הכפרית בחברת ה"פטריוטים" לאור נר-החלב התקוע בפנס, תחת משמר האכרים; בלילה הזה, לקול הפעמונים אשר הריעו והתריעו סביב כדי להפריע למלך מלהסגיר עצמו בידי הזרים ולבגוד בעמו, בשעה שהאכרים נזעקו כדי להסגירו שבוי אל העם היושב בפריז – בלילה הזה נחרץ כליון עולם על שלטון המלך. המלך, אשר היה לפנים סמל האחדות הלאומית – היה מעכשיו נטול כל ערך, כי הוא נהפך לסמל האחדות הבין-לאומית של העריצים – נגד העמים. המפלה הזאת השפיעה על כל כסאות המלוכות באירופה.

בו בזמן עלה העם על הבמה להמריץ את המנהיגים הפוליטיים. דרואה, העושה את מעשהו על דעת עצמו והמסכל את מזימותיהם של כל חכמי המדינה, זה האכר המציית לצו פנימי ומְדַהֵר את סוסו בהרים ובגבעות למען הדביק את המלך – הוא סמל העם, אשר מכאן ואילך יטול בידו, בכל עת צרה ומהפכה, את מפעל השחרור ויכון את מעשי המדינאים.

התפרצות ההמון לטוילרי בכ' ביוני 1792, התנפלות פרברי פריז על טוילרי בי' באוגוסט 1792, מגור המלך וכל מה שאירע אחר כך – כל המאורעות הכבירים הללו היו משתלשלים זה מזה בהכרח היסטורי.

במנוסתו זמם המלך להתיצב בראש הצבא שעמד לפקודתו של בוליה, ובעזרת הגייסות הגרמניים לצאת למלחמה בפריז. המזימה אשר זממו המלוכנים לעשות לאחר שייכבשו את המטרופולין – ידועה עכשיו בתכלית הדיוק. הם התעתדו לאסור את כל ה"פטריוטים": הרשימות כבר הוכנו. אחדים מהפטריוטים הועדו למיתה, והשאר – לגירוש או למאסר. אחר כך היו מבטלים את כל הפקודות שהוציאה האספה הלאומית לקביעת הקונסטיטוציה ואת כל החוקים אשר קפחו את הכהנים; היו מחדשים את המשטר הישן, אותו ואת מעמדותיו, ומקימים מחדש, בעזרת כוח מזוין או משפטי מות, את תשלומי המעשר לכהנים, את המסים הפיאודליים לבעלי האחוות, את זכות הצייד ואת כל שאר הזכויות הפיאודליות לשעבר.

אכן, זו היתה תכניתם של המלוכנים, והם לא הסתירוה כלל.

"הנה קרוב היום, האדונים הפטריוטים, – היו המלוכנים אומרים בכל מקום – שתענשו על פשעיכם".

העם סָפַל, כפי שראינו, את התכנית הזאת. המלך, אשר נעצר בוארן, הובא לפריז ונמסר לפקוחם של הפטריוטים מפרברי פריז.

לכאורה היתה המהפכה צריכה מכאן ולהבא להרחיב שוב את צעדיה בדרך התפתחותה ההכרחית. לאחר שהוכחה בעליל בגידתו של המלך – היש עוד דרך זולת מגורו, ביטולם של סדרי-הפיאודליות הישנים וקביעת הריפובליקה הדימוקרטית?

אולם דבר מכל אלה לא בא ולא היה. אדרבה: חודש לאחר המנוסה לוארן – התגברה הריאקציה, והבורגנות נזדרזה לנקות את שלטון המלך מעונו ולהחזיר לו את כוחו הבלתי-מעורער.

העם תפס מיד את מצב הדברים לאשורו. העם הבין, כי אסור בהחלט שהמלך יוסיף לשבת על כסאו כאילו לא אירע דבר. אם יחזירוהו לארמונו כקדם – יוסיף לחרוש מזימות וישקוד ביתר עוז על קשירת קשרים חשאיים עם אוסטריה ופרוסיה. לאחר שניטלה ממנו האפשרות לצאת מצרפת – הרי ישתדל להחיש את ביאת הצבא הזר. הדבר היה ברור בעליל; וביחוד לאחר שהמלך לא למד דבר מן הנסיון שנתנסה בו. הוא הוסיף לעמוד במריו וסרב לחתום על הפקודות המקפחות את זכויותיהם של הכהנים ובעלי האחוות. סימן, שמיגורו נעשה עכשיו הכרח שהזמן גרמו.

אכן, כך הבין את הדברים העם היושב בפריז, וגם חלק גדול של האוכלוסין במדינה. למחרת יום המנוסה, בכ"ב ביוני, החל ההמון לנפץ את האנדרטות של לודויג ה"ט"ז ולמחוק את כתבות המלוכות. ההמון מלא את טוילרי; בפרהסיא הטיחו דברים כלפי שלטון המלוכות, דרשו למגר את המלך. וכשיצא הנסיך האורליאני בראש חוצות פריז והעתיר חיובים להמון, בתקותו לרכוש את הכתר – הפך ההמון ממנו את פניו בשיוון נפש: מעתה לא רצה העם שימלך עליו מלך! בין כתלי הקלובים שלהם דרשו הקורדליירים בגלוי לכוון ריפובליקה וחתמו יד אחת על מסירת מודעה, שהם אויבי המלכים, "קוטלי העריצים". הנהלת העיר פריז מסרה מודעה ברוח זו; הסקציות הפריזיות עשו את ישיבותיהן קבע; אנשים חבושי כפות צמר ונושאי כיודונים פשטו ברחובות; הורגש כי "ערב י"ד ביולי" חדש ממשמש ובא. אכן, העם היה מוכן באמת להתחיל בפעולות כדי למגר את שלטון המלך.

התנועה העממית השפיעה גם על האספה, והיא החלה לפעול ביתר תוקף, היא עשתה את מעשיה כאילו אין המלך קיים כלל. האם לא בעצם מנוסתו ויתר המלך על כסאו? האספה נטלה בידה את השלטון המוציא לפועל; היא נתנה פקודות למיניסטרים, נשאה ונתנה בעניני דיפלומאטיה. במשך שבועיים בערך לא היה מלך בצרפת.

אך פתאום משנה הבורגנות את טעמה, חוזרת בה מכל מה שעשתה עד כה ועומדת בגלוי כצר ואויב לתנועה הריפובליקנית. ברוח זו משנתת פתאום גם התנהגותה של האספה הלאומית. בשעה שכל "האגודות העממיות" ו"אגודות האחים", שנתפשו בכל צרפת מאז המהפכה, דורשות למגר את המלך מכסאו – בה בשעה מתנגד קלוב היעקובינים, שהורכב ממדינאים בורגנים, לריפובליקה מעיקרה, ומצדד בזכות המונארכיה הקונסטיטוציונית. "המלה **ריפובליקה** מטילה אימה על היעקובינים הגאים" אומר ריאל (Réal) מעל במת הקלוב שלהם. הקצינים שבהם, בכלל זה גם רובספיר, חוששים מפני ההפרזה: אין הם מעיזים לחוות את דעתם בעד מיגור המלך, וכשמכנים אותם בשם ריפובליקנים – הרי הם מתאוננים, כי מוציאים עליהם לעז.

האספה המכוננת, שהיתה נמרצה כל כך בכ"ב ביוני, חוזרת בה פתאום, ובט"ו ביולי מוציאה פקודה תכופה, שבה היא משתדלת להצדיק את המלך ומתנגדת למיגורו – הינו: לריפובליקה. דרישת הריפובליקה נחשבת מעתה לחטא.

מה, איפוא, נתרחס במשך עשרים הימים הללו? מה המריץ את הדברים המהפכניים לשנות לפתע פתאום את טעמם? מה אות ומה מופת היה להם כי האמינו שמן ההכרח הוא להמשיך את מלכותו של לודויג הט"ז? הנחם המלך על מעשיו? הנתן להם ערובת־ימה שיכנע לקונסטיטוציה? – לא מניה ולא מקצתיה!

אלא מאי? מנהיגי המהפכה ראו שוב את צל הבלהות אשר הפיל עליהם חרדה גדולה ב"ד ביולי ובו" באוקטובר 1789: **צל הבלהות של מרד העם**. כב 1789 כן עתה יצאו החוצה אנשים מזוינים בכידונים והפרווינציות היו, כנראה, קרובות למרד. עצם מראה האכרים, אשר לקול הפעמונים המתריעים נהרו באלפיהם אל דרך המלך ללוות את לודויג הט"ז לפרז – הפיל אימה ופחד על המעמדות האמידים. ועכשיו הנה התעורר העם היושב בפרז, הזדיין ודרש במפגיע להמשיך את המהפכה. הוא דרש לכונן ריפובליקה, לבטל את הזכויות הפיאודליות, להגשים את השיוון למעשה. "החוק הקרקעי", שער הלחם, הטלת המסים על הגבירים – היו קרובים להתגשמות!

"לא! טוב מלך־בוגד, טוב כבוש זרים, ממהפכה עממית צלֶתָה!" – אמרו הגבירים בלבם.

הנה על כן החליטה האספה לשים קץ לתעמולה הריפובליקנית, ובט"ו ביולי הוציאה פקודה דחופה המטהרת את המלך, המחזירה לו את כסא מלכותו והמרשיעה כל איש אשר יבקש להמשיך את המהפכה.

יום אחד אחרי הדברים האלה הססו היעקובינים – מנהיגי המהפכה כביכול – ונפרדו מעל הריפובליקנים, אשר הציעו לערוך ב"ז ביולי בשדה מרס הפגנה גדולה כלפי המונארכיה. אז גישה הקונטר־מהפכה, הבוטחת בכוחותיה, את הגוארדיה הלאומית הבורגנית בפקודתו של לפאייט וכוננה אותה כלפי העם הבלתי־מזוין אשר נתקהל בשדה מרס מסביב ל"מזבה המולדת", מקום שם חתמו על תזכיר הריפובליקנים, פקדה להניף דגל אדום (הינו: להכריז מצב של חירום) וערכה הרג בעם – בריפובליקנים.

מכאן החלה תקופת הריאקציה הגלויה אשר הלכה והחמירה עד אביב 1792.

הריפובליקנים, אשר חתמו בשדה מרס על התזכיר בדבר מיגורו של המלך, נרדפו, כמובן, על צואר. דנטון (Danton) נאלץ לנסוע לזמן־מה לאנגליה (באוגוסט 1791). רוֹבֶר (Robert) (רפובליקן בלב ונפש, עורך העתון "Révolutions de Paris"), פרירון (Fréron) וביחוד מראש – הוכרחו להסתתר.

הבורגנות השתמשה ברגע של מבוכה ונזדורזה לצמצם שוב את זכות הבחירה של העם. האספה התקינה, כי אין זכות הבחירה ניתנת אלא למי שמשלם מסים ישירים בשיעור שצר עבודה של עשרה ימים, מלבד זאת נהגו גם בעל נכסים לא־נדים כדי שצר 150–200 ימי עבודה, או חוכר כבדת ארץ שמחירה 400 ימי עבודה. מהאכרים ניטלו, איפוא, כל הזכויות המדיניות.

לאחר י"ז ביולי נגזרה גזירה על כל מי שנקרא או אפילו הוזק ריפובליקן, ולא ארכו הימים והאנשים אשר דרשו למגר את המלך ולהכריז ריפובליקה – נקראו בשם "אנשי התפוכות, שאין להם מה לאבד והם עלולים רק להרויח ממהומות ופרעות".

לאט־לאט נתוספה העזה לבורגנות; ובי"ד בספטמבר, כשבא המלך לאספה לאשר בהוד חגיגי את הקונסטיטוציה ולהשבע לה אמונים (בו ביום בגד בה) – קבלוהו הצירים בהפגנה מלוכנית גלויה והבורגנות הפריזית קבלה את פניו ואת פני המלכה בהתלהבות מרובה.

* * *

מקץ שבועיים פסק קיומה של האספה המכוננת, וחסידיו הקונסטיטוציה מצאו הזדמנות נוספת להביע את רגשותיהם המלוכניים בפני לודויג הט"ז. מעתה עברה ההנהגה בארץ לידי האספה המחוקקת, שנבחרה על פי חוק־הבחירות המוגבל ושהיתה בלי ספק שמרנית יותר מהאספה המכוננת.

והריאקציה הלכה בינתיים מחיל אל חיל! בשלהי 1791 החלו טובי המהפכנים להתיאש מהמהפכה. מראש אמר נואש. "המהפכה לא הצליחה" – כתב מראש בעתון "ידיד העם". הוא דרש בכל תוקף שהמהפכנים יפנו אל העם, אך איש לא שמע בקולו. "הרי את חומות בסטיליה החריבה כנופית אביונים, – כתב מראש בעתוננו בכ"א ביולי – ישובו נא ויפנו אליהם, והם יתעוררו כבימים הראשונים; כי כאז כן עתה הם מוכנים להלחם בעריצים. **אולם בימים ההם ניתנה להם האפשרות לפעול באין מפריע, ועתה ידיהם אסורות**". המנהיגים הם שאסרו את ידיהם, "שוב אין הפטריוטים מעיזים לצאת החוצה – כתב מראש בט"ו באוקטובר 1791 – ואויבי החופש ממלאים את במות הסינאט (הינו: האספה המחוקקת) ופושטים בכל מקום".

הנה גלגולה של המהפכה עם תגבורת הריאקציה.

מעין דברי היאוש האלה אמר גם קאמיל דימולן (Desmoulins) בקלוב היעקובינים בכ"ד באוקטובר 1791. הוא אמר: "הריאקציונרים ניצלו לטובתם את תסיסת יולי ואוגוסט 1789. יקירי החצר מבקשים להוליך שולל את העם ומדברים עכשיו על רבונותו של העם, על זכויות האדם, על שיוון כל האזרחים, ומתלבשים בבגדי השרד של הגוארדיה הלאומית כדי לקבל וגם לקנות לעצמם כהונות של קצינים בגוארדיה הזאת. סביבם נתלקטו כל התומכים בכסא המלכות. מלאכי החבלה של האריסטוקרטיה עשו את מעשיהם בחריצות שטֶנִים".

פרידום (Prudhomme) אמר בגלוי, **ששליטי האומה בוגדים באומה, ושרי הצבא – בצבא**.

אולם פרידום ודימולן יכלו בכל זאת להראות בחוץ – ומהפכן עממי כמראש הוכרח להסתתר במרתפים כמה חדשים, והיו לילות שלא ידע היכן

ימצא מקום לינה. צדק מי שאמר עליו, כי הוא הגן על עניני העם כשחבר חדה מונחת על צוארו. דאנטון ניצל בנס ממאסר בנסעו ללונדון לזמן מה.

המלכה עצמה צינה במכתביה [הסודיים] אל ידידה פרֶנֶן (Fersen) – שבאמצעותו הכינה את כבוש הזרים ואת כניסת הצבא הגרמני למטרופולין – “כי חלה תמורה בפריז”. העם חדל לקרוא את העיתונים, “וכל מעיניו ביוקר הלחם ובפקודות” – כתבה המלכה לידידה בל”א באוקטובר 1791.

יוקר הלחם – הפקודות! הלחם – הדרוש בהכרח למען הקיום ולמען המשכת המהפכה, – כי אזל ולא היה כבר באוקטובר! והפקודות – המכוונות כלפי הכוהנים והמהגרים, – כי המלך סרב לאשרן! משמע, שרוח המהפכה לא חדל עדיין מקרב העם.

אך הבגיידה היתה כללית, ועתה גלוי ומפורסם כבר, כי בזמן ההוא גופא – הינו: בשלהי 1791 – היה דימוריה (Dumouriez) – גינרל ז’ירונדיסטן, שעמד בראש הצבא במזרחה של צרפת – בין הקושרים את קשר המלך. הוא שלח לו פתקה סודית על האמצעים שיש לאחוז בהם כדי להשביט את המהפכה! הפתקה נמצאה לאחר כבוש טיילרי בארון הברזל של לודוויג הט”ז.

פרק שלושים: האספה המחוקקת. – הריאקציה בשנים 1791–1792

האספה הלאומית החדשה, שבחרה האזרחים האקטיביים בלבד ונקראה בשם: האספה הלאומית המחוקקת (23) *Assemblée Nationale Legislative*) – נפתחה בראש חודש אוקטובר 1791, והמלך אשר נתאושש למראה הפגנות הידידות שערכו לו האצילים והבורגנים המתקבלים סביבו, נקט כלפי האספה החדשה דרך היריות. כבישיבות הראשונות של כנסת המעמדים כן גם עתה היו אנשי החצר מטילים את עוקצם באספה, שנתקלו בה בהתנגדות קלושה מצד באי כוח העם. אף על פי כן, כשבא המלך אל האספה קבלו הנאספים את פניו בכבוד, בהתבוננות ובהתלהבות יתרה. לודוויג הט”ז דבר על הרמוניה תמידית, על יחסי האמון הבלתי־מופר שבין האספה המחוקקת והמלך. “תהא נא אהבת המולדת לנו לאחדות, ובתועלת המשותפת לא נפרד” – אמר המלך, ובו בזמן הכין את כניסת הצבא הזר, שהתעתד להכניע את חסדי הקונסטיטוציה ולהקים מחדש את באות־הכוח הנפרדת של שלושת המעמדות ואת כל הזכויות של הכוהנים והאצילים.

בכלל, מראשית אוקטובר 1791 – בעצם מאז מנוסת המלך ומאסרו בארן בכ”א ביוני – נפל על הכל פחד הזרים והיה לראש הדאגות המשותפות. באספה המחוקקת היה צד ימין – הפילאנטים, או: המלוכנים הקונסטיטוציוניים, וצד שמאל – מפלגת ז’ירונדה (24), שהייתה חולית־הבינים בשלשלת הבורגנות, שחציה קונסטיטוציונית וחציה ריפובליקנית. אך אלה ואלה לא שקדו על התפקידים הגדולים, מורשה להם מן האספה המכוננת. האספה המחוקקת לא התענינה בתקומת הריפובליקה ואף לא בביטול הזכויות הפיאודליות. גם היעקובינים, ואפילו הקורדליירים, כאלו נדברו ביניהם להתעלם משאלת הריפובליקה. המהפכנים והקונסטיטוציוניסטים התנגחו רק בענינים שלימה־בכך כגון: מי יהיה ראש העיר פריז?

שאלת הכוהנים והמהגרים היתה עכשיו לדאגה העיקרית. היא האפילה על כל שאר השאלות, במקצת מחמת נסיונות המרד של הקונטר־מהפכנים, שעל ארגונם שקדו הכוהנים והמהגרים, – וכמו כן מפני שהשאלה הזאת היתה קשורה במלחמה, שהכל חשו כי היא מתרגשת לבוא.

הצעיר באחי המלך, הרוזן ד’ארטוא (d’Artois), היגר, כפי שראינו, עוד בט”ו ביולי 1789. אחיו השני, הרוזן הפרוואנסי (de Provence), ברח בזמן מנוסת המלך והגיע עד בריסל. שניהם מחו נגד המלך שאישר את הקונסטיטוציה. אין הוא רשאי – טענו השנים – לותר על זכויותיה של המונארכיה הישנה, ועל כן אישורו בטל ומבוטל ממילא. סוכני המלוכנים הפיצו את מחאתם בכל צרפת, והיא עשתה רושם כביר.

האצילים עזבו בהמוניהם את הגדודים והטירות והגרו, ובמלוכנים שנשארו בביתם התרו המהגרים (25) ש”יורידום למדרגת בורגנים” בשוּב האצילים כמנצחים. המהגרים אשר נתלקטו בקובלנץ, בוירמיזא ובבריסל הכינו בגלוי את הקונטר־מהפכה, שהגייסות הזרים התעתדו לתמוך בה. וכך נתחור מיום ליום, שהמלך משחק משחק דו־פרצופי: היה ברור, כי כל הנעשה במחנה המהגרים נעשה בהסכמתו.

בל’ באוקטובר 1791 החליטה, סוף־סוף, האספה המחוקקת לאחוז באמצעים נגד אחייה־המלך השני. לואי־סאניסלאר־קסאוויה, הנסיך הפרוואנסי, שלודוויג הט”ז לפני מנוסתו נתן בידו פקודה להיות הקנגט אם יאסרוהו. עכשיו דרשה האספה שהנסיך הפרוואנסי יחזור לצרפת לא יאוחר מבעוד חדשים, נלא – תפקע זכותו להיות רגנט. כעבור ימים מספר (בט’ בנומבר) שלחה האספה פקודה לכל המהגרים לחזור לצרפת בטרם תכלה השנה. ולא – יא דינם כדין קושרים: בית הדין ישפטם שלא בפניהם, ונכסיהם יוחרמו לטובת האומה – “אלא שזכויות נשיהם, בניהם ונושיהם החוקיים לא יקופחו”.

המלך אישר את הפקודה בדבר אחיו, אך הוא הטיל את הוויטו שלו על הפקודה השניה בדבר המהגרים: הוא סירב לאשרה, כשם סירב לאשר עוד פקודה המטילה על הכוהנים חובת שבועה לקונסטיטוציה, ואת המסרבים להשבע – דנה למאסר, כדין אנשים חשודים, אם בקהלותיהם תפרצנה מהומות דתיות. גם על הפקודה הזאת שם המלך ויטו.

את עיקר פעולתה עשתה האספה המחוקקת בהכרזיה מלחמה נגד אוסטריה. אוסטריה התכוננה בגלוי למלחמה כדי להחזיר ללודוויג הט”ז את כל זכויותיו שהיו לו עד 1789. המלך ומריה אנטואניטה עוררו את קיסר אוסטריה למלחמה, ולאחר נסיון־המנוסה שלא הצליח – התחילו מזרזים אותו במפגיע. יתכן, כי התכונה למלחמה היתה נמשכת הרבה – אולי עד האביב – אלמלא הז’ירונדיסטים שהשתדלו להחיש את בוא המלחמה.

המחלוקת במיניסטריון – שחבר אחד בו, ברטראן מולויל (Moleville), היה מתנגדו הגלוי של המשטר הקונסטיטוציוני, והשני, נארבון (Narbonne), בקש לעשות את הקונסטיטוציה סמוכין לכסא המלכות – הפילה עד מהרה את המיניסטרים הללו. ובמרס 1792 העלה לודוויג הט”ז לשלטון את המיניסטריון הז’ירונדיסטי, שבו היה דימוריה מיניסטר לעניני חוץ, רולאן (בעצם: גברת רולן) – מיניסטר לעניני פנים, די־גראו (de Grave), שכעבור זמן קצר בא במקומו סְרוּאן (Servan) – מיניסטר לעניני המלחמה, קלאויר (Clavière) – מיניסטר לעניני הכספים, דירנטון (Duranton) – לעניני משפט ולקוסט (Lacoste) – לעניני הים.

ממילא מובן (כפי שציין רובספייר באותו מעמד), כי מעבר השלטון לידי הז’ירונדיסטים לא סייע למהפכה, כי אם, להפך, – הועיל לריאקציה. עכשיו, לאחר שהסכים המלך, כדברי החצר, ל”מיניסטריון של סאנקטולטים” – היתה המתנינות לסיסמה כללית. הדבר היחיד שהז’ירונדיסטים

שקדו מאוד להחישו, בלי שים לב לאזהרותיהם של מראט ורובספייר – היא: המלחמה, ובכל באפריל 1792 נצחו הז'ירונדיסטים. הוכרזה מלחמה נגד אוסטריה, או כנינוי הימים הם: נגד "מלך בוהמיה והונגריה".

ההיתה מלחמה זו הכרחית? ז'ורקס (Jaures: Histoire Socialiste, La Legislative, ע' 815 ואילך) שאל שאלה זו, ולפתרונה הסתייע בתעודות רבות מהימים ההם. המסקנה היוצאת מהתעודות הללו, מסקנתו של ז'ורס, הלא היא גם מסקנתם של מראט ורובספייר. המלחמה לא היתה הכרחית. אמנם, המלכים הלועזים חששו, כמובן, מפני הרעיונות הריפובליקניים המתפשטים בצרפת; אך מחשש זה עד ההחלטה לחוש לעזרת לודויג הט"ז – רחוקה הדרך. הם לא העיזו להתחיל מלחמה מעין זו. למלחמה הזאת השתוקקו ביחוד הז'ירונדיסטים, והם דחקו, מפני שראו בה אמצעי מלחמה בשלטון המלך.

מראט אמר בענין זה אמת עמוקה, שאין בה כל מליצה. "אתם שואפים מלחמה, מפני שאינכם רוצים לפנות אל העם ולהכות בעזרתו את שלטון המלך מכה נצחית". אכן, הז'ירונדיסטים ורבים מן היעקובינים מצאו, כי טובה הסתערות זרים מפני אל העם כדי לעוררו למהפכה. הסתערות הזרים עלולה, לדעתם, לעורר פטריוטיזם כללי, להוקיע את בגידת המלך והמלוכנים ולהפיל את המונארכיה בלי מרד העם. "אנו זקוקים לבגידות המטילות סערה" – אמר הז'ירונדיסטן בריסו, אשר שנה את העם, את מרידותיו הפרועות ואת התקפותיו על הקנין הפרטי.

והחצר מזה והז'ירונדיסטים מזה פעלו בכיוון אחד בשאיפתם לעורר ולהחיש את התפרצות הזרים לצרפת. בתנאים אלה היתה המלחמה הכרח, והיא התלקחה באכזריות, נמשכה עשרים ושלוש שנים ותוצאותיה היו לרועץ למהפכה ולפרוגרס האירופי בכללו. "אינכם רוצים לפנות אל העם, אינכם רוצים במרד העם, אם כן: הנה לכם מלחמה – ואולי חורבן וכליה!" – איים מראט. פעמים רבות נתאמתו אחר כך דבריו הצודקים!

צלי-הבלהות של ההמון המזוין והמתפרץ, התובע מהעשירים את חלקו ברכוש הלאומי, הוסיף להחריד את האנשים אשר הגיעו לשלטון או רכשו בעזרת הקלובים והעתונים השפעה על מהלך המאורעות. יש לציין כמו כן, כי חנוכו המהפכני של העם התקדם תוך כדי המהפכה, ומעתה דרש העם לאחוז באמצעים שיש בהם מרוח השתפנות והעלולים לישר במדינה את הקדורים הכלכליים.

העם דבר בימים ההם על "שווי הרכוש". האכרים, שהיתה להם כברת-ארץ קטנה, והפועלים העירוניים נגועי חוסר העבודה – הרהיבו עוז לתבוע את זכותם לקרקע. בני הכפרים דרשו לבלתי תת לבעל האחוזא את האפשרות לחכור יותר ממאה ועשרים אקרים אדמה, והעירוניים דרשו לתת לכל הרוצה לעבוד אדמה – זכות לכך וכך אקרים קרקע.

שער המחירים של צרכי אוכל נפש שישמש תריס בפני ספרות, חוקים נגד הספרים, קניית צרכי המחיה בידי המוניציפאליות וממכרם לאוכלוסים במחיר הקניה, הטלת מס פרוגרסיבי על הגבירים, מלווה של חובה, ולבסוף: הטלת מס גדול על הירושות – כל הדברים האלה נדונו בעם; הדרישות הללו חדרו גם אל העתונות, והובעו פה אחד כל פעם שיד העם היתה על העליונה – בפריו או בפרוינציות. סימן, שהרעיונות הללו היו נפוצים בין דלת העם, אפילו בשעה שהסופרים ממחנה ההפכה לא העיזו לדבר עליהם כְּרָמָה. – "האמנם אינך רואה, כתב רֹבֵר במאי 1791 בעתונת "de Paris" Révolutions – כי המהפכה הצרפתית, שלדברייך אתה נלחם לה כאזרח, אינה אלא חוק קרקעי בפועל ממש, המתגשם בידי העם? העם כבר החזיר לעצמו את זכויותיו. עוד פסיעה – והוא מחזיר לעצמו גם את רכושו. הדבר הקשה מכל – כבר נעשה והיה..."²⁶

נקל לשער את הרוגז הרב שעוררו הדרישות הללו בקרב הבורגנות, שהתכוננה להתענג בשלוה ונחת על תועפות העושר אשר רכשה לעצמה ועל מעמדה הפוליטי המיוחד במדינה. את גודל האיבה הזאת יכולים אנו לשער על פי הסערה הרבה שהתחוללה בפריו במרס 1792, כשהגיעה השמועה בדבר האכרים שהרגו את סימונו (Simonneau), ראש העיר אֶטְפֵּפּ. הוא הרג בלי דין ובלו דין את האכרים המרדנים, כרבים מראשי-הערים הבורגניים, ואיש לא מחה. אולם כשהתפרצו האכרים הרעבים, אשר דרשו לקבוע את שער הלהם, והרגו סוף סוף את ראש העיר הג'ל בכידונים – לא היה קץ להתמרמרותה הגדולה של הבורגנות הפריזית.

"הגיע יומם של בעלי הרכוש מבני כל המעמדות להרגיש סוף סוף, כי הם יפלו מתחת להרמש האנארכיה" – התאונן מֵלֶה דִּיֶּפֶן (du Pan) בעתונת "Mercure de France" ומיד לאחר זה הציע ליסד "התאחדות" של בעלי הרכוש נגד העם, – נגד "השודדים המטיפים לחוק קרקעי". הכל הטיחו דברים נגד העם, ובתוכם גם רובספייר. יוצא מן הכלל היה הכומר דוליוויה (Dolivier). ברבות הימים חשבוהו לאחד "המטרופים", "האנארכיסטים" – היחיד שהעיז ללמד זכות על המוני העם ולומר, כי "אכן האומה היא האדון לאדמתה". הוא היה אומר: "אין חוק אשר לו הצדק להכריח את האכר לגווע ברעב – בשעה שעבדי הגבירים, ואפילו בעלי החיים שלהם, אינם יודעים מחסור".

ואשר לרובספייר – הרי הוא נזדרז למסור מודעה, כי "החוק הקרקעי אינו אלא מפלצת אוילית, שבה מתכונים אנשי זדון להחריד פתאים". הוא התנגד מראש לכל נסיון של "שווי הרכוש". הוא השתדל תמיד לכוון את דעותיו אל הדעות המכריעות ברעב זה במחנה הבורגנות המתקדמת, ולא בקש כלל לעמוד לימין האנשים אשר נספחו אל העם והבינו, כי רק שאיפות השויון והשתפנות עלולות לתת למהפכה את הכוח הנדרש לה בכדי שתביא את ביטול המשטר הפיאודלי לידי גמר.

הפחד הזה מפני מרד העם והתוצאות הכלכליות הכרוכות בו המריצו את הבורגנות להתלכד ביתר עוז סביב כסא המלכות ולהסתפק בקונסטיטוציה כנתינתה באספה הלאומית, על כל מגרעותיה וויתוריה למלך. הבורגנות ומשכיליה²⁷ לא הלכו קדימה בדרך הרעיונות הריפובליקניים, אלא נסוגו אחור. אם בשנת 1787 אפשר היה לראות בכל פעולותיו של המעמד השלישי רוח ריפובליקנית ודימוקרטיה – הרי עכשיו, עם תגבורת שאיפות השתפנות והשויון בעם, היו האנשים האלה למגיני השלטון המלכותי. והריפובליקנים האמיתיים מסוגם של תומס פֶן (Pain) וקונדורֶט (Condorcet), היו באי כוחו של מעוט מבוטל מתוך הבורגנות המשכילה. ככל אשר גברה הרוח הריפובליקנית בקרב העם – הוסיפה האינטליגנציה הבורגנית לסגת אחור אל המונארכיה הקונסטיטוציונית.

בי"ג ביוני 1792 – הינו: כשבוע קודם התפרצותו של העם לטוילרי – עוד היה רובספייר חוצב להבות אש נגד הריפובליקה. "לשוא – קורא רובספייר – מבקשים אנשים להלהיב את המוחות החמומים והבלתי-ביקאים ולפתותם בשלטון חפשי יותר ובשם ריפובליקה; מיגורה של הקונסטיטוציה אינו עלול ברעב זה לתת דבר זולת מלחמת אזרחים אשר תגרור אחריה אנארכיה ועריצות".

כלום חשש רובספייר, כהשערותו של לואי בלאן, שמא תתכונן ריפובליקה דימוקרטית? יתכן. אך נדמה לנו, שקרוב יותר לשער, כי מהיותו עד הימים ההם סניגורו הנמרץ של הקנין הפרטי – חשש רובספייר, ככל היעקובינים כמעט, מפני חרון העם ונסינותיו "להשוות את הרכוש" (בימינו היינו אומרים: "אכספרוֹפְּרִיאצִיָה"). הוא חשש לאבוד המהפכה בנסינות השתפנות. אם כה ואם כה – ברור הדבר כי שבועות מספר קודם מרד עשרה באוגוסט, בזמן שכל המפעל של המהפכה – אשר לא נשלמה, התפתחותה הופסקה ואלפי קושרים שונים אפפוה – הונח על קרן הצבי, ולא היתה לה ישועה זולת מרד העם אשר ימגר את שלטון המלך – אותה שעה בחר רובספייר – ככל היעקובינים – לשמור על המלך והחצר, ובלבד שלא יהא צורך להסתייע בלחץ המהפכני של העם. הלא גם בימינו מבכרים הרדיקאלים האיטלקים והספרדים את השלטון המונארכי על פני המהפכה העממית – מחמת שהיא עתידה בהכרח להיות ספוגה שאיפות קומוניסטיות.

גלגל ההיסטוריה חוזר חלילה ופעמים אין ספורות עוד יוסיף ויחזור הגלגל בשעה שתפרוצנה המהפכות הגדולות שברוסיה, איטליה, גרמניה ואוסטריה!

אכן, פליאה גדולה היא הלך-רוחם זה של העסקנים המדיניים, שהרי דוקא בימים ההם התנכלו המלוכנים להכות את המהפכה מכה אנושה וקשה, שהכינה משכבר, והנה היא מתרגשת ובאה תוך כדי מרידות גדולות המתחוללות בדרומה ובמערבה של צרפת בשעה אחת עם התנפלותן של גרמניה, אנגליה, סרדיניה וספרד על צרפת.

ביוני 1792 סלק המלך מהמיניסטרויון שלו שלושה מיניסטרים ז'ירונדיסטים (רולאן, קלאויר וסראן). ולאפייט, מנהיג מפלגת הפילאנטים (הינו: המלוכנים הקונסטיטוציוניים) והמלוכני במעמקי לבו, שלח לאספה המחוקקת (בי"ח ביוני) אגרת הצעה לחולל הפכה נגד המהפכנים. הוא הציע בגלוי לטאטא את צרפת ממהפכנים והוסיף, כי אנשי הצבא "מחבבים את עיקרי החופש והשויון, מכבדים את החוקים ומקדשים את הקנין הפרטי" – ולא כבני פריז, כאנשי הקומונה, או הקורדליירים, המעיזים להתקיף אותו.

לפאייט דרש – והדבר יכול לשמש לנו קנה-מדה לגודל הריאקציה בימים ההם – לאשר ולקיים כי שלטון המלך הוא בלתי-תלוי ובלתי-מעורר. הוא רצה ש"המלך יוקף בענני כבוד" (לאחר מנוסת וארן!), – וכל זה בשעה שבטוילרי הכינו קשר מלוכני גדול, בשעה שהמלך החליף מכתבים עם אוסטריה ופרוסיה, שבעזרתן קוה "להשתחרר" ולזול באספה אם מעט ואם הרבה, – הכל לפי הבשורות שהגיעו אליו בדבר ההסתערות הגרמנית המתרגשת לבוד.

הדברים הגיעו לידי כך, שהאספה היתה מוכנה להריץ את מכתבו של לפאייט לכל פ"ג הפלכים, ורק טכסיס הערמומי עמד להם לז'ירונדיסטים למנוע את הדבר: גואדֶה (Guadet) השתדל להוכיח, כי המכתב מזויף, כי לא יתכן כלל שלפאייט יכתוב מכתב כזה! וכל הדברים האלה אירעו פחות מחודשיים קודם עשרה באוגוסט, יום בו מוגר המלך בכוח העם היושב בפריז.

הקושרים המלוכנים מלאו בימים ההם את פריז. המהגרים נסעו באין מפריע מקובלנץ לטוילרי וחזרה, ואנשי החצר שתו להם בחלקות והעניקו להם כסף רב.

"אלפי בתי-קלון נפתחו למען [הקושרים] המלוכנים". – אומר שוקט (Chaumette), שהיה בימים ההם מנהל הקומונה הפריזית.²⁸ שלטון פלך פריז, שטליראן (Talleyrand) ולא-רושפוקו (La Rochefoucauld) היו בין חבריו, היה נאמן לחצר. הנהלת העיר, רוב מנינם של שופטי השלום, מרבית הגוארדיה הלאומית וכל המפקדה הראשית שלה – גם הם עמדו לימין החצר. מתוכם יצאו המון הצרחנים, אשר לוו את אנשי החצר בשעת טיוליו התכופים של המלך בראש חוצות פריז ובבקוריו בכל ההצגות התיאטרוניות – כותב שומט ברשימותיו.

"כנופית המשרתים הצבאיים, אשר הקיפה את החצר ונצטרפה במדה מרובה משומרי הראש לשעבר, מן המהגרים שחזרו ומגבורי כ"ח פברואר 1791 שנתפרסמו בשם אבירי הפניון, – העלתה את חמת העם בהתנהגותה היהירה, היא פגעה בכבוד באות כוח האומה ודברה בפרהסיא על מזימותיה לדכא את החופש". כל הנזירים, הנזירות ורוב מנינם של הכמרים עמדו לימין הקונטר-מהפכה.²⁹

ואשר לאספה המחוקקת – הרי שומט תארה בזה הלשון: "מהיותה חדלת-אונים אין איש נוהג בה כבוד. המחלוקת הפנימית מפוררת אותה, והיא מתבזה בעיני אירופה בפולמוסים של מרירות ושלמה-בכך. אנשי החצר עולבים אותה בעזות, והיא מגיבה על הזלזול הזה בהתבזות כפולה שבעתים; אין לה לא כוח ולא כל רצון מסוים". ואמנם האספה המבלה שעות רצופות בדין ודברים על מספר האנשים במלאכות הנשלחת אל המלך, ועל מספר השערים אשר יפתחו לפניהם: שנים או אחד; האספה המוציאה את זמנה. כדברי שומט: "בשמיעת הרצאות דקלומיות שהיו מסתימות תמיד ב... פניה אל המלך" – אספה כזאת אי אפשר היה שלא תעורר בוז אפילו בעיני אנשי החצר עצמם.

והועדים המלוכניים עמלו בינתיים במערבה של צרפת ובחלקה הדרומי-מזרחי, סמוך לחומות ערים מהפכניות כמרסיל. הם אספו נשק והטמינוהו בטירות, הם גיסו קצינים וחיללים, ובסוף יוני התכוננו לשלוח נגד פריז צבא כביר בהנהלת המהגרים שנשלחו מקובלנץ.

התנועות הללו בדרומה של צרפת היו אפניות מאוד, ומן הראוי ליחד עליהם את הדבור ולהחזירם במדה ידועה.

פרק שלוש ואחד: הקונטר-מהפכה בדרום

החוקר את המהפכה הצרפתית הגדולה נותן על פי רוב את לבו למלחמה שהתחוללה בפריז, וממילא מוסחת דעתו מהמצב ששרר בפרווינציות ומן הכוח אשר היה שם לקונטר-מהפכה במשך כל הזמן. והרי הכוח הזה היה כביר עד מאוד. דורי דורות של שעבוד היו לו מאחוריו, ועכשיו הוא נשען על התועלת הכספית של בעלי הרכוש. כשאנו לומדים לדעת את גלוי של הכוח הזה – מתבררת לנו גם דלות כוחה של אספת נבחרים בימי מהפכה, ולו גם רוב מנינה ישא בלבו כונות טובות – דבר שהוא בעצם מן הנמנע. כשיש הכרח בכל עיר ובכל כפר להלחם במשטר הישן, הנבוך לרגעים וחוזר ומגביר חיללים ומתנכל להשביית את המהפכה – הרי להכריע התנגדות כזאת אי אפשר אלא בפרץ מהפכני המתחולל בכל אחר ואתר, דוקא בערים ובכפרים הללו.

האיש אשר יאמר לספר את כל התככים והמעללים שעוללו המלוכנים במשך המהפכה הגדולה – יצטרך לשקוד שנים רבות על הגנזים שבכל מקום. אולם מעט העובדות אשר אספר בזה דיין לתת מושג על כל אותם המאורעות.

על המרד בואנדי כתבו כבר ההיסטוריונים. אך סברת הרבים היא, כי הקן המסוכן של הקונטר-מהפכה הוא רק במקום זה, בתוך אוכלוסיה פראית למחצה, הלוהטת בקנאות דתית, והרי למעשה היה קיים עוד קן כזה בדרומה של צרפת, וסכנתו היתה מרובה שבעתיים – מפני שבחלק הזה של צרפת היו הכפרים – אשר שמשו משען למלוכנים, המנצלים את האיבה הדתית בין הקתולים והפרוטסטנטים – סמוכים לכפרים אחרים ולערים הגדולות אשר נתנו למהפכה אח עסקניה המעולים.

היד המנהלת את כל התנועות הקונטר-מהפכניות הללו היתה בקובלנץ – עיירה גרמנית קטנה בדוכסות טריר, שהיתה למרכז ההגירה המלוכנית. למן הקיץ 1791 ואילך – מיום שבעיר זו נשתקעו הרוזן דיארטוא (d'Artois), המיניסטר-לשעבר קאלון (Calonne) ואחר כך אחיו של דיארטוא הרוזן הפרואנסי – נהפכה קובלנץ למרכז כל הקשרים המלוכניים. משם נשלחו משולחים, אשר ארגנו בכל צרפת מרידות קונטר-מהפכניות, הם גיסו חיילים לקובלנץ – בכל מקום, אפילו בפריז, שבה הציע בגלוי עורך העתון "60 Gazette de Paris" לירות לכל חייל שנתגייס לעבוד בצבא המהגרים. במשך זמן-מה היו שולחים בפרהסיא את החיילים הללו למץ ומשם לקובלנץ.

הצבור הלך בעקבותיהם – כותב אָרנסט דוֹדֶה (Daudet) בספרו “הקשרים המלוכניים בדרום” (“Les conspirations royalistes dans le midi”); “האצילים חיקו את מעשי הנסיכים; ורבים מן הבורגנים והבלתי־מיוחסים חיקו את מעשי האצילים. בני אדם היו מהגרים הגירה לשמה והגירה משום פחד ומצוקה. סוכן ממשלתי חשאי נודמן בדיליונס עם אשה צעירה וזו אמרה לו: “הנני תופרת, לקוחותי נסעו לגרמניה, על כן הייתי למגרת, כדי שאהיה במקום שהם נמצאים”.

מסביב לאחי המלך נוסדה “חצר”, עם מיניסטרים, שרי המפתחות, טקסים רשמיים, וכמו כן: – תככים ודקדוקי עניות. שאר הממלכות באירופה הודו בחצר זו, נשאו ונתנו עמה, באו עמה בדברים. המהגרים קוו כל הזמן, שלודוּיג הט”ז יבוא אליהם ויתיצב בראש הצבא. חכו לו שיבוא ביוני 1791 – בברחו לוארן; אחר כך – בנובמבר 1791 ובינואר 1792. סוף־סוף הועידו את הפעולה המכרעת לחודש יולי 1792: הגייסות המלוכניים של צרפת המערבית והדרומית התעתדו לעלות על פריז, בעזרת צבאות האנגלים, הגרמנים, הסארדינים והספרדים, ולפי דרכם לעורר למרד את ליון ושאר הערים הגדולות ובפריז גופא צריכים היו המלוכנים להתחיל בפעולות נמרצות: להפיץ את האספה ולהעניש את כל “המטרופים” – “היעקובינים”.

“להחזיר את העטרה לראש המלך” – הינו: לעשותו שליט בלתי־מוגבל כמקודם; לכוונן מחדש את המשטר המדיני הישן בצביונו טרם התאסף כנסת המעמדים – אלה היו סיכוייהם. וכשהמלך הפרוסי, שהיה פקח מכל בני ורסאיל, המשולים לרפאים שעלו מתהום נשיה, שאל אותם לאמור: “כלום לא מן הצדק ומן התבונה הוא לותר על כמה מעולותיו של המשטר הישן לטובת האומה?” – השיבו לו: “אף לא שנוי כל שהוא, הוד מלכותו, אף לא ויתור כל שהוא!” (על פי תעודה השמורה בבית הגנזים של עניני החוץ והמובאת בספרו של דודה).

ממילא מובן, כי כל התככים, הרכילות, הקנאה והשנאה, שהצטיינה בהם ורסאיל, הועברו לקובלנץ בלי שיוּר כל שהוא. לכל אחד משני האחים היתה חצר משלו, פילגש רשמית משלו, קבלות פנים ופמליא חצרונים משלו; האצילים הבטלים בלו את ימיהם בדברי רכילות, אשר נעשו מְרִים שבעתים מיום שהעניות בנתה לה קן בקרב המהגרים.

סביב המרכז הזה נתלקטו מעכשיו בגלוי כל הכמרים הקנאים, שבחרו להתחיל במלחמת אזרחים ובלבד שלא להכנע לקונסטיטוציה, כדרישת הפקודות החדשות. כאן התגודדו גם האצילים רודפי המאורעות, המוכנים לנסות את מזלם במעשי קשר ובלבד שלא יצטרכו להשלים עם קפוח זכויותיהם. הם היו באים לקובלנץ, מקבלים את ברכת הנסיכים והאפיפיור למעשי קשרים להבא וחוזרים אל הרי סןן או אל חופי אנְדֵי, כדי להפיץ שם את אש הקנאות הדתית בלב האכרים ולעורר מרידות מלוכניות.

רוב ההיסטוריונים הרוחשים חבה למהפכה נוניעים בתנועות הקונטר־מהפכניות כלאחר יד. הם מתארים אותם על פי רוב כמאורעות של־מה־בכך, שחוללו קנאים מספר והמהפכה דכאתם על נקלה. אך לאמתו של דבר הקיפו הקשרים המלוכנים מחוזות שלמים בצרפת; ומכיון שמצד אחד תמכו בהם גדולי המנהיגים של הבורגנות, ומאידך גיסא נסתימו באיבה הדתית שבין הפרוטסטנטים לקאתולים (כך היה, למשל, בדרומה של צרפת) – הוכרחו המהפכנים לאסור מלחמה קשה נגד המלוכנים בכל עיר ובכל קהלה קטנה.

הנה דוגמא: ב־17 ביולי 1790, כשנערך בפריז חג הפדראציה שאיחד את כל צרפת והיה צריך, לכאורה, לכוונן את המהפכה על יסודות קומונאליים נאמנים, אותה שעה הכינו המלוכנים בחלק הדרומי־מזרחי של צרפת פדראציה של קונטר־מהפכנים. ב־17 באוגוסט 1790 נתאספו בעמק יאֶלֶס 20,000 איש, באי כוח 185 קהלות של הפרווינציה ויוּאֶרְה. במגעעתם של כל הנקהלים היה קבוע צלב לבן. בהנהגת האצילים הונח ביום הזה יסוד הפדראציה המלוכנית הדרומית שנתארגנה אחר כך בהמון חוגג בפברואר של השנה הבאה.

ראשית מעשיה של הפדראציה הזאת היתה להכין לימות הקיץ שורה של מרידות בכל אתר ואתר, ואחרי כן – לחולל מרד גדול בכל מקום ביולי 1792, ובעזרת צבא זה להכות את המהפכה מכה נצחת. הפדראציה המלוכנית פעלה, איפוא, במשך שנתים ונשאה ונתנה כסדר מצד אחד עם טוילרי ומאידך – עם קובלנץ. היא נשבעה להחזיר למלך את תהלתו, לכוהנים – את נכסיהם, לאצילים – את מעמדם הנכבד. ומשנכשלו הנסיונות הראשונים, קשרה הפדראציה, בעזרת הגבאי של מנזר שמבּוֹנֶז, הכומר קלוד אֶלִיֶה (Allier), קשר גדול, שבו צריכים היו להשתתף 50,000 איש. הצבא הזה התעתד להניף דגל לבן, וכוהנים רבים התעתדו ללכת בראשו. בעזרת סארדיניה, ספרד ואוסטריה התנכל הצבא לעלות למלחמה בפריז, “לשחרר” את המלך, להפיץ את האספה ו“להעניש את הפטריוטים”.

בפלך לֶזְרֶה קם הַנּוֹטְרִיֹן שְׂרִיֶה (Charrier), מי שהיה ציר האספה הלאומית ונשא לו לאשה נערה מגזע האצילים, ועל סמך ההרשאה שנתן לו הרוזן ד’ארטוא לעמוד בראש הגייסות – כונן מיליציה קונטר־מהפכנית וגם למד מלחמה את חיל הרכב שלו.

מרכז שני להגירה נקבע בעיר שאמברי שבסאוּוֹנֶה, שנשתיכה בימים ההם למלכות סארדיניה. ביסי (Bussy) כונן שם לגיון מלוכני, שהיה לומד מלחמה בפרהסיא.

כך נתארגנה הקונטר־מהפכה בדרום; ואותה שעה היו הכוהנים והאצילים מביאים למערבה של צרפת כלי נשק ואגרות מאת האפיפיור המעוררות את העם למרד; הם הכינו, בעזרת אנגליה ורומא, את המרד הגדול בואנְדֵי.

לשוא אומרים ההיסטוריונים, כי מספר הקשרים וההתקהלויות הללו היה, בעצם, מועט מאוד. גם מספר המהפכנים – מכל מקום; המוכנים לפעולה נמרצת – לא היה רב. אנשי־מעשה מועטים בכל הזמנים ובכל המפלגות. אך בידי הקונטר־מהפכה היו פרזוניציות שלמות, ³⁰ אשר דבקו בה – אלה מחמת אדיקותם במסורת ובדעות הקדומות, ואלה מרצונם לשמור על הונם שרכשו, ורבים – בגלל הכסף הקונה הכל והשפעת הדת; ודוקא הכוח האיום הזה של הריאקציה, ולא להיטותם של המהפכנים אחרי הדם, גרם לאכזריות שתקפה את המהפכה ב 1793 וב 1794, בשעה שהוכרחה לעשות את המאמץ הנואש כדי להיחלץ מידי המבקשים להצמתה.

האמנם היו לו לקלוד אֶלִיֶה 600,000 חסידים נכונים לתפוש נשק – כהבטחתו בקובלנץ בבואו לשם בינואר 1792? הדבר מוטל בספק גדול. אבל ברור: בכל ערי הדרום עמדו המהפכנים והקונטר־מהפכנים בקשרי מלחמה בלתי־פוסקת, וההצלחה האירה פנים פעם לאלה ופעם לאלה.

ב־פְּרִינְיָן התכוננו הגייסות המלוכניים לפתוח את הגבול לצבא הספרדי. במלחמה המקומית שפרצה בארל בין הפטריוטים והקונטר־מהפכנים (אלה נקראו בשם monnetiers ואלה בשם chiffonistes) – נצחו תחילה האחרונים.

“כשהגיעה השמועה – מספר סופר פלוני – לאזרחי ארל, כי בני מרסיליה מתכוננים לקדש מלחמה בהם וכבר שדדו לשם כך את בית הנשק במרסיליה – התחילו בני ארל להתכונן למלחמת מגן. הם התבצרו, הגיפו את שערי העיר, חפרו תעלות מסביב לחומותיה, הבטיחו לעצמם מעבר אל הים וארגנו מחדש את הגוארדיה הלאומית – כדי להתיש את כוחם של הפטריוטים”.

השורות הנ”ל, הלקוחות מספרו של אָרנסט דוֹדֶה ³¹, הן אפיניות מאוד. מעין תמונה זו היתה כמעט בכל צרפת. כדי להשביח במדת מה את הריאקציה – היה צורך שהמהפכה תמשך ד’ שנים, הינו: כי במשך ד’ שנים לא תהיה ממשלה חזקה בארץ ושהמהפכנים המקומיים לא יחדלו

במונְפְּלֵה הוכרחו הפטריוטים לייסד אגודה כדי להגן על הכמרים שנשבעו אמונים לקונסטיטוציה ועל בני העדה שהתפללו בבית הכנסיה, שבהם עבדו הכמרים הללו את עבודת האלוהים. ברחובות העיר תכפו התגרות. וכן היה בליֶזֶל שבפֶּלֶךְ אֶרֶוּ (Hérault), באֶיֶסְנֶזֶוֹ שבפֶּלֶךְ לואר העֵלִית, במאנד שבפֶּלֶךְ לֹזֶר. האוכלוסים היו מזוינים תמיד. אפשר לומר, כי בכל המחוז הזה, בכל עיר מעריה, ניטשה מלחמה בין המלוכנים או הפילאנטים המקומיים מזה ובין הפטריוטים מזה, ואחר כך – בין הזיריֶזְנֵדִיסְטִים ובין אלה שנקראו בימים ההם בשם "אנארכיסטים". יתר על כן: במרבית הערים שבמרכזה ובמערה של צרפת היתה יד הריאקציונרים על העליונה, ורק בשלושים פלכים משמונים פלכי צרפת מצאה המהפכה סעד ממש. ולא זו בלבד: על פי רוב גם המהפכנים לא היו מעיזים להתפרץ בבת אחת, ורק לאט לאט – בהשפעת המאורעות, במדה שגבר חנוכם המהפכני – הרהיבו עוז להתגרות קרב במלוכנים.

בכל הערים הללו היו הקונטר־מהפכנים עוזרים זה לזה. לעשירים שבהם – אלה על פי רוב לא היו במחנה הפטריוטים – היו אפשרויות שונות: לנסוע ממקום למקום, לשלוח משולחים מיוחדים, להסתתר בטירות, ולהטמין שם אוצרות נשק. אמנם, הפטריוטים באו במגע עם "האגודות העממיות" ועם "אגודות האחים" שבפריז, עם אגודות העניים ועם האגודה המרכזית של היעקובינים; אולם כל אלה היו עניים מאוד! ידם לא השיגה להכין נשק. ואף לא היתה להם אפשרות לנסוע ממקום למקום.

ומלבד זאת: כל המכוון נגד המהפכה היה מוצא סעד מן החוץ. אנגליה אחזה מאז ומתמיד בפוליטיקה שלה: לקנות לה ידידים בצד שכנגד ולהתיש על ידי כך את יריביה. "כספי פיט" (Pitt), שבימים ההם כה הרבו לכתוב עליהם בצרפת, לא היו "דברי בדים", כפי שמשתדלים להוכיח בימינו – בהחלט לא! בכסף זה היו המלוכנים נוסעים ברצונם מאיֶזֶרְסִי, הסמוך לחופי בריטאן, שהיה מרכזם ובית נשקם, לנמלי צרפת: סְר־מאלוֹ ונאנט; ובכל הנמלים הצרפתיים הגדולים – ביחוד: בסְר־מאלוֹ, נאנט, בורדוֹ, טולון – היה הכסף האנגלי עושה להם נפשות ומשחד את מעמד הסוחרים, הלא הם "הקורמסאנטיסטים" שהתיצבו כאויבים למהפכה. גם יקאטרינה השנייה עשתה כמעשה פיט. גרמניה ואוסטריה כיוונו נגד הריפובליקה גייסות רבים, ופימונט וספרד תמכו בהם. במלחמה זו נגד המהפכה השתתפו, בעצם, כל המונארכיות של אירופה. בבריטאן, בואנְדִי, בבורדוֹ, בטולון סמכו המלוכנים על אנגליה; באלזס ולוטרֶינגֶיה – על גרמניה; בדרום – על העזרה המזוינת שהבטיחה סארדיניה ועל צבאות ספרד, שהתעתדו לעלות לחוף אֶגֶזֶמֶרְט (Aigues Mortes). אפילו האורדן המאלטי התכונן להשתתף במלחמה בשתי אניות מלחמה.

בפלכי לֹזֶר ואֶרְדֶש, מקום התקבצותם של הכמרים שלא קבלו עליהם את מרותה של הקונסטיטוציה, נפרשה בראשית 1792 רשת גדולה של קשרים מלוכניים, שמרכזם היה במאנד – עיירה קטנה ונדחה בין הרי ויואָה; אוכלוסי המקום היו נחשלים מאוד, ולבורגנים העשירים ולאצילים היתה השֶׁרְרָה בהנהלת העיר. שליחי הקושרים נסעו באין מפריע על פני הכפרים שבסביבה וצוו לאכרים להזדיין ברובים, בהרמשים ובקלשונות ולהיות נכונים לצאת לקרב עם הפקודה הראשונה. וכך הוכשרה תנועה, שבעזרתה קוו המלוכנים להמריד את מחוזות ז'וּדָאן וְנֶלָה ואחר כך להכריח גם את ויואָה שתחוש לעזרתם.

אמנם, כל המרידות המלוכניות, שהתחוללו ב 1791 וב 1792 – בֶּפְרִינְיאן, אֶרֶל, מאנד, אֶיֶסְנֶזֶוֹ ובֶּפְרוֹינְצִיה ויוארה – נכשלו. הסיסמה "הלאה הפטריוטים!" לא הספיקה לעשות נפשות רבים למרד, הפטריוטים הצליחו להפיץ על נקלה את ההתקהלויות של המלוכנים.

ואף על פי כן נמשכה המלחמה שתי שנים רצופות. היו ימים שבמחוז שלם נטשה מלחמת אזרחים, ובכל כפרי הסביבה רעמו בלי הרף פעמוני ההתרעה.

המרד היה חמור מאוד, והחבורות המזוינות של בני מרסיליה הוכרחו לחוש לעזרת הפטריוטים. בני החבורות אסרו את הקונטר־מהפכנים המקומיים, כבשו את ארל וְאֶגֶזֶמֶרְט והניחו את היסוד לטירור, שברבות הימים קבל צורה כה אימה בדרום – בליון ובארדש. ואשר למרד, שהרוזן סֶלֶן (Saillans) ארגן ביולי 1792 על מנת שיפרוץ בעת ובעונה אחת עם המרד בואנְדִי, בשעה שצבאות גרמניה כבר יעלו על פריז – הרי אין ספק, כי אלמלא העם שגהר לשים לו קץ – היה עלול להשפיע השפעה נפסדת על מהלך המהפכה. אכן, המזל גרם, שהעם עצמו קבל עליו את הדבר; ובו בזמן החלו גם בני פריז להתארגן כדי לכבוש, סוף סוף, את מרכז כל הקשרים המלוכניים – הלא הוא הארמון טוילרי.

פרק שלוש ושנים: העשרים ביוני 1792

מן האמור לעיל מתברר לנו רוע מצבה של המהפכה בחדשים הראשונים של 1792. המהפכנים־הבורגנים נחה דעתם בכבשם שוב חלק בשלטון ובהניחם יסוד לרכוש שקווי לרכוש בעזרתה של המדינה; אולם העם ראה בעליל, כי לטובתו לא נעשה עדיין מאומה. המשטר הפיאודלי הוסיף להתקיים בכפרים; וההמון הפרולטרני בערים לא רכש דבר כמעט. הסוחרים והספסרים עשו הון עצום – בספרם בשטרי הכסף ובקנותם ובמכרם מנכסי הכוהנים, וכמו כן בעסקי קיבולת ממשלתית והפקעת השער של כל צרכי אוכל נפש. שער הלחם האמיר פלאים, אף על פי שהיבול היה טוב, והעוני לא חדל מקרב העם היושב בערים הגדולות.

ובינתיים קמה הריאקציה לתחיה. האצילים והגבירים נשאו ראש והתפארו לאמור: הנה נֶלְמַד בינה את ה"סאנקילוטים". הינו: את דלת העם. הם צפו בכל יום לבשורה שתבוא על כניסת הגרמנים לצרפת ועל מסע נצחונם פריז, כדי לחדש ולכונן סוף סוף את המשטר הישן במלוא הודו ובמלוא הדרו. בֶּפְרוֹינְצִיית, כפי שראינו, היו הריאקציונרים מארגנים את חסידיהם בפרהסיא.

ואשר לקונסטיטוציה, שהבורגנות – לרבות המשכילים המהפכנים שבהם – בקשה לשמרה כמו שהיא ויהי מה – הרי ערכה לא נתגלה אלא בענינים שלי־מה־בכך; ריפורמות חשובות לא נעשו. שלטון המלך היה מוגבל, אבל במדה מועטת עד מאוד. העם היה נטול־כוח בהחלט מפני הזכויות שניתנו למלך על סמך הקונסטיטוציה (תקציב לכלכלת החצר באחריות האומה, ההצבעה, מינוי המיניסטרים, זכות הויטו וכדומה), וביחוד מחמת המבנה הפנימי של צרפת, אשר נתן את השֶׁרְרָה השלמה בידי גבירים ופקידים לשעבר.

איש לא יחשוד, כמובן, את האספה המחוקקת ברדיקליזם. פקודותיה בדבר המסים הפיאודליים והדתיים היו, כפי שראינו, מתונות למדי. והנה גם את הפקודות הללו סרב המלך לאשר. הכל הרגישו כי חיהם אינם אלא חיי שעה; כי השיטה הקונסטיטוציונית־למחצה אינה יציבה ועלולה להתבטל על נקלה, כי מיום ליום יכול המשטר לחזור ליושנו.

והקשר הנרקם בטוילרי התפשט בינתיים מיום ליום בכל צרפת ובאירופה כולה. נצטרפו אליו הצרות המלכים בברלין, וינא, שטוקהולם, טורין,

מאדריד ופטרבורג. שעת הפעולה המכרעת של הקונטרמה הפכנים שנועדה לקיץ 1792 – קרבה לבוא. המלך והמלכה זרזו את הגייסות הגרמניים; הם עוררו למחר ולבוא לפריז, וכבר נועד יום כניסתם למטרופולין, שבה יקבלו את פניהם המלוכנים, המאורגנים והמזוינים, בשמחה רבה.

העם וכל הקרובים אליו, כגון מראט והקורדליירים בכלל, כל אלה שיסדו אחר כך את הקומונה של עשרה באוגוסט – הבינו היטב את הסכנה הצפויה למהפכה. כי זה טבעו של העם: הוא חש תמיד את המצב לאמתו, אפילו בשעה שאין הוא יודע לבטאו נכונה ולקיים ולאשר את הרגשותו בנימוקים המצויים אצל המשכילים. על כן היטיב העם, יותר מהפוליטיקנים, להבין את כל התככים וההרחורים שנקמו בטוילרי ובטירות האצילים. אך הוא לא היה מזוין – והבורגנות היתה מאורגנת בגדודי הגוארדיה הלאומית. רעה חולה היא, כי המשכילים שעלו במהפכה והיו לה לפה (ובכללם – גם אנשים כרובספייר) לא האמינו די צרכם במהפכה, ופחות מזה – בעם. כרדיקלים שבפרלאמנטים בימינו כן חששו הנ"ל מפני "האלמוני הכביר" בצורת המון הפוישט בעיר ומושל בכפה. הם לא העיזו להודות בלבם, כי נפל עליהם פחד המהפכה המתחוללת לשם השיוון, ונמאקו את הקסנותם – בכונה "להציל", לפחות, את מעט החופש שנתנה הקונסטיטוציה". במונארכיה הם בחרו הקונסטיטוציונליזם למחצה – ובלבד שלא להסתכן במרד חדש.

ורק עם הכרזת המלחמה (בכ"א באפריל 1792) ועם ראשית פריצתם של הגייסות הגרמניים לתוך גבולות צרפת – נשתנה המצב משהו. משראה העם – הינו: הבורגנות הזעירה והאומנים – כי הכל בוגדים בו, לרבות המנהיגים שהאמין בהם בראשית המהפכה – החליט לפעול על דעת עצמו ולכוף את רצונו על "קברניטי דעת הצבור". בני פריז עצמם החלו מכינים מרד כדי למגר את המלך מכסאו. הסקציות של פריז "אגודות העם" ו"אגודות האחים" – הינו: "האלמונים" – החלו לפעול בעזרת הנועזים שבקרב הקורדליירים. הנלהבים והמשכילים שבין הפטריוטים – מספר שוקט ב"זכרונות" (ע' 13) – היו מתכנסים בקלוב הקורדליירים ונועזים לילות רצופים. נוסד ועד שחרת על דגלו כתובת: "העם מכריז מצב של מלחמה נגד התקוממות החצר". דגל זה צריך היה לקבץ את כל שואפי החופש, את כל הריפובליקנים האמתיים, את כל אלה שרצו לנקום נקמת ידיד, בן, קרוב – שנהרגו בי"ז ביולי 1791 בשדה מארס.

כותבי קורותיה של המהפכה נאמנים לחנוכם המדיני ומיחסים תמיד לקלוב היעקובינים את האתחלתא והתכונה של פעולות המהפכה בפריז ובפרווינציות, ובמשך שני דורות האמנו כולנו לסברה הזאת. אולם עכשיו, לאחר שנתפרסמו הרבה תעודות חדשות בדבר המהפכה, נתחור לנו כי לא כן הדבר. לאו דוקא היעקובינים היו הפותחים בתנועת כ' במאי ועשרה באוגוסט. אדרבה, אפילו המהפכנים שבהם התנגדו שנה שלמה להצעה: לפנות שנית אל העם. ורק לאחר שראו, כי תנועת העם הקדימה אותם והיא עלולה להצמיחם – החליטו (ושבו: רק חלק מהם) ללכת בעקבי העם.

אולם באיזה מורד ילב עשו את הדבר! הם היו נכונים להסכים שהעם יצא אל ראש חוצות ויקדש מלחמה במלוכנים; אך חששו לתוצאות המלחמה הזאת. – "ומה נעשה, אם לא יתפק העם במיגור שלטונו של המלך? ומה נעשה, אם יאסור מלחמה בגבירים בכלל, בבעלי האגרוף, בספסרים, שהמהפכה היתה להם מקור לבצערכסוף? ומה נעשה, אם לאחר כבוש טוילרי יהרוס העם גם את האספה המחוקקת? אם תנצח הקומונה הפריזית, אם ידם של "המטרופים", ה"אנארכיסטים" – כל אלה שרובספייר שקד כל כך לגנותם – אם יד כל הריפובליקנים המטיפים ל"שווי הרכוש" תהיה על העליונה?"

אכן, זוהי סבת היסוסיהם הרבים של המהפכנים המפורסמים בכל המשאומתן שקדם לכ' ביוני; מכאן נבע הבוז שרחשו היעקובינים למרד העממי החדש העלול להתפרץ; ואין הם מקבלים עליהם את מרותו אלא לאחר שנלחם העם ונצח במלחמתו. רק ביולי, לאחר שהעם היושב בפריז עשה את ישיבות הסקציות קבע, בניגוד לכל החוקים הקונסטיטוציוניים, הוציא פקודה בדבר גיוס כללי וכפה את האספה שתכריז כי "המולדת בסכנה" – רק אז העיזו רובספייר, דאנטון וברגע האחרון גם ה"ירונדיסטים", ללכת בעקבי העם, הקומונה המהפכנית, ולהכריז על נכונותם להצטרף לתנועה, אחד המרבה ואחד הממעט.

מאליו מובן, כי בתנאים אלה לא יכלה תנועת הכ' ביוני להגיע לאותה מדת התלהבות ואחדות, העלולה להפכה למרד מצליח נגד ארמון טוילרי. העם יצא אל ראש חוצות; אך הוא לא היה בטוח ביחסה של הבורגנות אליו, ועל כן לא העז לפעול. הסקציות גופא השתדלו למנוע את הדבר. נדמה כאילו בקשו לבחון את המצב, עד היכן מגיעה נכונותם של אנשי החצר להלחם נגד העם, – ואת השאר להפקיר בידי המקרים השכיחים בהפגנות עממיות גדולות. "אם יצליח הדבר – מה טוב; ואם לא יצליח – הרי בכל זאת נראה את טוילרי מקרוב ונדע את כוחם".

ואמנם, כך היה הדבר. ההפגנה בצאתה היתה שקטה בהחלט, המון רב נהר ברחובות, וטען שהוא מבקש להגיש תזכיר לאספה; התכוננו כמו כן לחוג את יום השנה לשבועה באולם Jeu de Paume ולנטוע "אילן החופש" ליד שער האספה. כל הרחובות המובילים מבסטיליה אל האספה נתמלאו חישמהר המון אדם עד אפס מקום. ואותה שעה אספו אנשי החצר את חסידיהם בככר קארנל, בחצר הגדולה של ארמון טוילרי וברחובות הסמוכים. כל שערי הארמון היו מוגפים, והתותחים היו מכוונים כלפי העם; לחיילים חלקו כדורי מלחמה; נדמה היה כי אין להמנע מהתנגשות.

אך מראה ההמון ההולך ורב הֵרַך את לבם של מגיני החצר. חישמהר נפתחו השערים החיצוניים או נפרצו; ככר קארנל וחצרות הארמון נתמלאו המון רב. רבים מן העם היו מזוינים בכידונים, בחרבות או באלות שבקצותיהן היו תוקעים סכין, גרזן או מסור; האנשים אשר השתתפו בהפגנה נבחרו מטעם כל סקציה בהקפדה יתרה.

וכבר היה ההמון מוכן לנתח בגרזנים את השער השני, אך לודויג הט"ז נתן פקודה לפתחו. אלפי אנשים פרצו אל החצרות ואל הארמון פנימה. מקורבי המלכה הספיקו להכניסה, אותה ואת בנה, לאחד הטרקלינים ולסוכך בעדם בשולחן גדול. באחד הטרקלינים מצא ההמון את המלך, ומיד נתמלא הטרקלין המון רב. המלך נתבע לאשר את הפקודות בדבר הכהנים ואת שאר הפקודות שסרב לאשרן: להחזיר את המיניסטרים הז'ירונדיסטים, שפוטרו בל"ג ביוני ולגרש את הכמרים הממאנים להשבע אמונים לקונסטיטוציה; לבחור, סוף סוף, בין קובלנץ לפריז. המלך נפנף במגבעתו, הניח שיחבשו לראשו כפתצמר אדומה, והוכרח לשנות כוס יין לחיי האומה. ואף על פי כן עמד בסרבנותו במשך שתי שעות והודיע בעקשנות שלא יצא מגדר הקונסטיטוציה.

אכן, ההסתערות על שלטון המלך לא הצליחה. כל תוצאות לא היו.

לעומת זאת – באיזו אכזריות הסתערו או המעמדות האמידים על העם! העם לא העז להתקיף – ועל ידי כך נתגלה רפיונו. על כן הסתערו עליו עכשיו בחמת משטמה, שרק הפחד עלול להולידה.

בשעת קריאת מכתבו של לודויג הט"ז, שבו התאונן המלך לפני האספה על שהתנפלו על ארמונו, הריעו הצירים לכבודו בהתרפסות, כאילו היו עבדי החצר, וכאילו אירע הדבר קודם 1789. היעקובינים והז'ירונדיסטים גינו פה אחד את מאורע כ' ביוני.

אנשי החצר, שנתאוששו, כנראה, אחרי הדברים האלה, דרשו להועיד בארמון טוילרי בית-דין מיוחד אשר יטיל עונשין על "העבריינים";

ודרישתם נתקמה. אנשי החצר – אומר שוקט בזכרונותיו – רצו להחיות את בית-הדין המגונה אשר שפט לאחר מאורעות ו' באוקטובר 1789 ו"ז ביוני 1791. בית-הדין נצטרף משופטי השלום שנמכרו למלכות. החצר כלכלה ופרנסה אותם ומחלקת ההספקה של בית המלכות קבלה פקודה לתת להם את כל צרכיהם. טובי הסופרים נרדפו או נאסרו; כן היה גם גורלם של אחדים מבאי כוח הסקציות ומזכיריהן ואחדים מחברי אגודות העם. סכנה היתה צפויה למי שקרא עצמו רפובליקן.

השלטונות הפלכים ומוניציפאליות רבות נצטרפו להפגנת ההתרפסות שערכה האספה ושלחו מכתבים, שבהם הביעו את התמרמרותם על "המרדנים". בעצם, שלושים ושלושה שלטונות פלכים [בסך הכל היו פ"ג פלכים] – הינו: כל צרפת המערבית – גילו לעין כל כי הם ספוגים רוח מלוכנית וקונטר-מהפכנית.

יש לזכור, כי כל מהפכה הנה מעשה ידיו של מיעוט, וגם לאחר שהחלה המהפכה וחלק מן העם מקבל אותה על כל תוצאותיה – הרי גם אז יש רק מיעוט מבטל, המבין מה יש לעשות ולא נעשה עוד כדי להבטיח את הנצחון לתמורות שנתחוללו. ורק למעוט מבטל יש כוח ואומץ לפעולה. ומשום כך, כל פרלאמנט – שהוא תמיד באות כוחו של הממוצע אשר במדינה, וגם למטה מהממוצע – היה ויהיה מעצור למהפכה ולעולם לא יוכל להיות כלי-זינה. אמנם, הפרלאמנט מחליש במדת-מה את שלטון המלך, אך הוא לא יוכל לעולם להיות אמצעי לדחוף קדימה את המהפכה בדרך הכבושים הרוששים של העם. העם עצמו צריך לפעול – פעולה מאורגנת – בכוחו זה, מחוץ לפרלאמנט.

האספה המחוקקת של המהפכה הצרפתית משמשת ראיה חותכת לדעה הנ"ל. הנה לדוגמא, מה שאירע באספה זו ב' ביולי 1792 (שימו לב, כי ד' ימים לאחר כך, בגלל פריצתם של הגרמנים לגבולות צרפת, כבר הוכרזה "המולדת בסכנה", ולאחר חודש כבר נפלה המונארכיה). ימים מספר קודם שבעה ביולי היו באספה ויכוחים בדבר האמצעים שיש לאחוז בהם כדי לשמור על הבטחון הצבורי. והנה הסיתו אנשי החצר את הגמון ליון לאמוּרֶט (Lamourette), שיציע לכל המפלגות שישלימו ביניהן, ולשם כך יעץ עצה פשוטה מאוד: "חלק מן האספה מיחס לצד שכנגד את השאיפה המרדנית להחריב את המונארכיה – אמר ההגמון – ולעומתם מאשימים את חבריהם בשאיפה לבטל את השויון הקונסטיטוציוני ולכונן שלטון אריסטוקרטי הידוע בשם "שני הבתים". ובכן, רבותי, הבה נשמיד בקללה משותפת ובשבועה נאמנה את הרפובליקה ואת שיטת שני הבתים גם יחד!" – ומיד מתלהבים כל הנאספים, עומדים על רגליהם ומביעים את שנאתם, הן לרפובליקה והן לשני הבתים. מגבעות נורקות אל על, הכל מתחבקים, ימין ושמאל עושים אגודה אחת, ומיד נשלחת מלאכות אל המלך המצטרף לצהלה הכללית. המחזה הזה נקרא בדברי המים בשם "נשיקת לאמוּרֶט".

אולם אשרי הקהל שלא הלך שולל אחרי מחזות רגשניים כאלה. בערב הוא מחה היעקוביני הקיצוני בילוֹ-וֶאָרְן (Billaud-Varenne) בקלוב היעקובינים נגד הברית הצבועית הזאת, והקלוב החליט לשלוח את נאומו לכל האגודות היעקוביניות שברפובליקה.

ואנשי החצר נתכוננו לא לותר אפילו כחוט השערה. באותו יום פטר השלטון המלוכני של פלך הסינה את ראש עיריית פּיֶטְיוֹן (Pétion) – על שלא אחז באמצעים בכ' ביוני. אך בני פריז הגנו בכל לבם על ראש עירם. החלה מהומה מסוכנת – ולאחר ששה ימים, ב"ג ביולי הוכרחה האספה לבטל את הפקודה.

העם לא הסס. הכל הבינו, כי הגיעה השעה להפטר משלטון המלך, ואם אחרי הכ' ביוני לא ימהר לבוא מרד עממי – אבדה המהפכה. לא כן סברו, כמובן, הפוליטיקנים אשר ישבו באספה. "מי יודע – אמרו הם – מה יהיה בסופו של המרד הזה?" ורבים מהמחוקקים הללו התחילו מבקשים לעצמם מוצא על כל צרה שלא תבוא עם נצחון הקונטר-מהפכה.

פחדם של אנשי המדינה, חפצם להציל את נפשם בבוא הכשלוֹן – הנה הם הדברים המסכנים כל מהפכה באשר היא.

שבעת השבועות הללו, למן ההפגנה בכ' ביוני ועד כבוש טוילרי ב' באוגוסט 1792, היא תקופה מאלפת מאוד לכל הרוצה ללמוד משהו מדברי הימים. אמנם, להפגנת כ' ביוני לא היתה כל תוצאה ממשית, אולם היא שמשה בכל זאת אות להתעוררות כללית בצרפת. "המרד מתפשט מעיר לעיר" – אומר לואי בלאן. צבאות הזרים הגיעו כבר אל שערי פריז, ובי"א ביולי מוכרזת "המולדת בסכנה"; בי"ד בו חל חג הפדראציה, והעם הופכו להפגנה כבירה נגד שלטון המלך. מכל עבר שולחות המוניציפאליות המהפכניות לאספה תזכירים המעוררים לפעולות. הן דורשות למגר את המלך שבגד, או – לפחות – לסלקו סלוק ארעי. אולם השם המפורש "ריפובליקה" לא נשמע עדיין; דעת הרוב נוטה ל"במקום-מלך". יצאה מן הכלל מרסיליה. עוד בכ"ז ביוני דרשו כאן לבטל את שלטון המלך ו 500 מתנדבים נשלחו לפריז, והם באו למטרופולין לקול הימנון-הקרב החגיגי – המרסילייה. גם בכ"ט ועוד ערים שלחו מתנדבים, שמספרם הכללי הגיע, בראשית אוגוסט, לשלושת אלפים איש.

בכל פנה שאתה פונה מורגש, כי הרגע המכריע של המהפכה ממשמש ובא.

האספה מה היא עושה? מה עושים הריפובליקנים הבורגניים – הז'ירונדיסטים?

כשקראו באספה את תזכירם הנועז של בני מרסיליה, הדורשים לאחוז באמצעים מתאימים למצב הענינים – מחו כמעט כל הצירים! וכשדיאָם (Duhem) מציע, בכ"ז ביולי, לברר את שאלת מיגורו של המלך – משיבים הנאספים על הצעתו בהתמררות.

אין ספק, כי צדקה מריה אנטואניטה אשר כתבה בז' ביולי לאנשי-סודה בחוץ לארץ, כי הפטריוטים מתיראים ורוצים לדבר לשלום; אכן, כך היה לאחר ימים מספר.

האנשים אשר היו מעורבים עם העם, בסקציות, הרגישו, כמובן כי מאורעות מכריעים ממששים ובאים. הסקציות הפריזיות, וכמו כן כמה מן המוניציפאליות בפרווינציות, עשו את ישיבותיהן קבע. הסקציות לא שעו לחוק השולל מ"האזרחים הפסויים" את הזכות להשתתף בישיבות והתירו להם להשתתף וחלקו להם כידונים, ממש כלשאר האזרחים. אכן, תנועה מהפכנית גדולה התעתדה לבוא.

הז'ירונדיסטים – מפלגת "אנשי המדינה" – הריצו אותה שעה מכתב למלך, בידי שֶׁמִישוֹ טֵרִי (Thierry), והודיעו לו, כי מרד גדול מתרגש לבוא וכי סופו למגר את המלך, ואולי לעשות משהו נורא מזה, וכי יש רק דרך אחת למנוע את האסון: להחזיר למיניסטרוֹן במשך השבוע – ולא יאחר! – את הז'ירונדיסטים רולאן, סְרוֹאֵן וקלאוֹייר.

אין ספק, כי לא י"ב המיליונים – שהבטיח, כביכול, בריסו – המריצו את הז'ירונדה לעשות את המעשה הזה. כמו כן לא נכון לשער, כי היה זה פשוט, רצון לתפוס שוב את הגה השלטון, – כסברתו של לואי בלאן. שרשי הדבר עמוקים מזה – בעצם מהותה של הפוליטיקה הז'ירונדית, שהובעה בפירוש במגילתו של בריסו: "אל בוחריו" ("A ses Commettants"). הם עשו את מעשיהם מפחד המהפכה העממית, העלולה לקפח את הקניין הפרטי, – מפחד העם השנוא עליהם, מאימת העניים הקרועים והבלואים! מפחד המשטר, שבו עלולים הקניין הפרטי – וביחוד: "ההשכלה המדינאית" ו"הבקיאות בענינים" – לאבד את מעמדם המיוחד שהיה להם עד כה; הם עשו את אשר עשו מפחד, שמא יהיו מושוים עם המון העם!

הפחד הזה דכא בשעתו את הז'ירונדיסטים, כשם שהוא מדכא עכשיו את כל המפלגות התופסות בפרלמנטים של ימינו את המעמד הממשלתי המיוחד, כמעמדם של הז'ירונדיסטים בפרלמנט המלוכני של הימים ההם.

נקל להבין את האיש אשר תקף את "הפטריוטים" האמתיים, הינו: את המהפכנים. אצל מראש נתבטא האיש הזה בפסוקים דלהלן:

"הנה זה כשלוש שנים שאנו רוגשים כדי להשיג את החופש, ואף על פי כן הננו רחוקים ממנו עכשיו יותר מבכל עת אחרת".

"המהפכה התיצבה כצר ואויב לעם. היא משמשת לחצר ולשמשיה תואנה נצחית לחנופה ולאנן; היא פתחה לפני המחוקקים כר נרחב לצביעות ולמעל... לגבירים ולרודפי בצע הרי היא פתחון-דרך להתעשרות פלילית, למעשי ספסרות, רמאות, שוד ובוזה. והעם מדולדל, והעניים שאין שעור למספרם צריכים למות מעוני או להמכר בכסף... נשוב נא, איפוא, ונדגיש בלי חשש כל שהוא, כי היום אנו רחוקים מהחופש יותר מבכל הימים, מפני שהננו לא עבדים סתם, אלא עבדים על פי החוק".

"על הבמה המדינית – כותב מראט – לא נתחלפה אלא התפאורת בלבד. נשארו כמקודם הנפשות הפועלות, התככים והמניעים החשאיים".

"כך צריך היה להיות – מוסיף מראט – לאחר שרק המעמדות התחתונים של האומה נלחמים באנשים רמי המעלה. אמנם, בשעת המרד מדכא העם את הכל בכוח המוני; אך יהיו כבושיו אשר יהיו – סופו שהוא מתקפח בידי הקושרים בני המעמדות העליונים, אלה אנשי-התככים, הערמומיים, שנתמחו בנכלי-מרמה שונים. המשכילים שבקרב המעמדות העליונים, הנרגנים הבטוחים והחרוצים, יצאו תחילה להלחם בעריץ; אך מגמתם האחת במעשה הזה היתה לקנות את לב העם, להשתמש בכוחו, לתפוס את מקום המעמדות עדיפי-הזכויות אשר הודחו, ואחר כך להתיצב כצר ואויב לעם".

ומראט מוסיף ואומר את דבריו המסולאים בפז, אשר נדמה כי בימינו נאמרו, במאה העשרים: "ובכן, המהפכה נתחוללה ומוסיפה להסתייע רק בידי המעמדות התחתונים של החברה: הפועלים, בעלי המלאכה, הסוחרים הזעירים. – היינו: הפלביים, – החלכאים אשר הגבירים שאינם יודעים בושת מכנים אותם בשם אספסוף, וההירות הרומאית – בשם פרולטריום. אך מי פלל כי כל עיקרה של המהפכה לא יהיה אלא לתועלתם של הרכושנים הקרקעיים הזעירים ושל עוזריהם יודעי-הדין זוממי המעל!"

למחרת כבושה של בסטיליה נקל היה לבאי כוח העם "לשלוט מהעריך ומסוכניו את כל כהונותיהם" – כותב מראט להלן. "אך לשם כך צריכים היו באי כוח העם לראות את הנולד ולהצטיין במדות טובות". והעם הסכיל לעשות: הוא לא הודיין כולו תיכף ומיד, ואדרבה: הניח שרק חלק מהאזרחים יודיין (הלא היא הגוארדיה הלאומית, שנצטרפה מאורחים אקטיוויים לבד). בשעה שצריך היה להתנפל מיד על אויבי המהפכה – צמצם את עצמו והסתפק במלחמת מגן".

ברגע זה, אומר מראט, לאחר ג' שנים של דרשות נאות בלי סוף בחברות הפטריוטיות ותלי תלים של מאמרים למיניהם... – רחוק העם מלהבין את אשר הוטל עליו לעשות כדי להתנגד למדכאו – יותר מביום הראשון של המהפכה. ביום ההוא ציית העם ליצרו ולשכלו הבריא, והוא שהורו, היכן לבקש אמצעים לדכוי אויביו... ועתה הוא מרותק על פי החוק, משועבד בשם החוק; עתה הוא – עבד על סמך הקונסטיטוציה".

אלמלא הועתקו הדברים מהגליון 567 של העתון "ידיד העם" – אפשר היה לשער, כי הם נכתבו תמול שלשום.

יאוש גדול תקף את מראט למראה המצב, והוא לא ראה אלא דרך אחת בלבד: "התפרצות מריקה של הרגשות האזרחיים" בעם, כמו ב"ג ובי"ד ביולי, בה' וב' באוקטובר 1789. וחזותו הוסיפה להיות קשה עד שבאו המתנדבים בעם (fédérés) מערי השדה לפריז והרנינו את לבו בתקוה חדשה.

סיכוייה של הקונטר-מהפכה ברגע זה (בסוף יולי 1792) היו מרובים עד מאוד, ולודויג הט"ז סרב בהחלט להסכים להצעתם של הז'ירונדיסטים להחזיר את מנהיגיהם למיניסטריון. הגרמנים כבר עלו על פריז; לפאייט וליקנר (Luckner) היו מוכנים לכונן איש איש את גייסותיו נגד היעקובינים, כלפי פריז; ואגב: לפאייט היתה השפעה עצומה בצפון הארץ, ובפריז גופא היה נערץ בעיני הגוארדיה הלאומית הבורגנית.

אמנם לא על תוהו יסד המלך את סכויו. היעקובינים, שהיו המשפיעים במחנה המהפכנים הפריזיים, לא העזו להתחיל בפעולות; ובי"ח ביולי, כשנודעה בגידתם של לפאייט וליקנר (בט"ז ביולי ניסו לחטוף את המלך ולהעמידו בראש צבאותיהם) ומראט הציע להכריז את המלך כבן-תערובות לאומה נגד הסתערות הזרים – פנו הכל עורף למראט ויהי בעיניהם כמתעתע. ורק הסאנקילוטים במאורותיהם היו תמימי-דעה עמו. מראט העז לומר את הדבר, שאמיתותו נתבררה ברבות הימים; הוא העז לגלות את הקשרים הסודיים אשר קשר המלך עם האויב – ורק משום כן נזורו ממנו כל חבריו, לרבות הפטריוטים היעקובינים המעטים, שסמך עליהם, הוא – מראט המתואר בפי כל כאיש חשוד. הם סרבו לתת לו מקלט, בשעה שהמטרה בקשה את נפשו, והוא פנה אליהם שיסתירוהו.

ואשר לז'ירונדיסטים: גם לאחר שהמלך השיב ריקם את הצעתם – הוסיפו לישא וליתן עמו, – והפעם בתיווכו של הציר בוז (Boze); ובכ"ה ביולי שלחו אליו אגרת חדשה.

וכל זה אירע כשבועיים קודם עשרה באוגוסט. צרפת המהפכנית כרסמה את שלשולתיה. היא הבינה, כי הגיעה העת לפעול. או שהשלטון המלכותי יוכה מכה נצחת שלא ירפא ממנה – או שהמהפכה לא תגיע אל תכליתה ויהא צורך להתחיל הכל מבראשית. האמנם נתן האפשרות למלך ולחצר שיתבצרו בגייסות ויבצעו את מצימתם להסגיר את פריז אל הגרמנים? מי יודע כמה עוד יארך זמן קיומו של שלטון המלך בצרפת – זה השלטון המחודש משהו, ובעצם מהותו אינו אלא שלטון מלכותי בלתי-מוגבל?

וברגע מכריע זה – ראש דאגתם של הפוליטיקנים היתה המחלוקת: מי יתפוס את השלטון לאחר שישמט מידי המלך?

הז'ירונדיסטים מתאווים שהשלטון ינתן בידם, בידי ועדת השנים-עשר, שתהיה מעתה שלטון מוציא לפועל. ורובספייר דורש להועיד בחירות חדשות ל"אספה המחודשת", לקונננט, אשר יתכן לצרפת תכנית חדשה של קונסטיטוציה ריפובליקנית.

אך איש מלבד העם אינו חושב לעשות משהו כדי להכין את מיגורו של המלך – לא הז'ירונדיסטים ולא אנשי רובספייר, ומכל מקום: לא חברי הקלוב היעקוביני. כדי לטכס עצה איך להתנפל על הארמון ולעורר מרד כללי, שמעליו יתנוסס דגל אדום – מתאספים בבית המרזח "שמש הזהב" רק האלמונים, אהובי העם, מבשל השקר סנטר (Santerre), פורניה (Fournier) האמריקני, לאזובסקי (Lazowski) הפולני, קקה (Carra), סימון³², וסטרמן (Westermann) – היה בימים ההם לבלר פשוט – ואחדים מהם היו כמו כן חברי ההנהגה של המתנדבים בעם ("הפדראטים"). אחריהם – הסקציות (רוב הסקציות הפריזיות וסקציות בודדות בצפונה של צרפת, בבלך מן-איילואר ובמרסיליה), ולבסוף – המתנדבים במרסיליה ומפכסט, שהעם היושב בפריז הבהילם לשם המפעל המהפכני. העם, תמיד העם!

“שם (באספה המחוקקת) התכנסו יודעי־דין המתנגחים תמיד בהלכה מפחד השוט אשר בידי אדוניהם”...

“כאן (באספת הסקציות) – הונח היסוד לרפובליקה” כותב שומט בזכרונותיו.

פרק שלושים ושלושה: העשרה באוגוסט ותוצאותיה

כבר ראינו לעיל את מצבה של צרפת בקיץ 1792.

המהפכה נמשכה כבר למעלה מג' שנים, ודרך לשוב אל המשטר הישן לא היתה. אמנם המשטר הפיאודלי היה קיים עדיין על פי החוק, אולם למעשה לא הודו בו האכרים; הם לא שלמו את המסים, כבשו את קרקעותיהם של הכוהנים והמהגרים, ובמקומות רבים החזירו לקהלות הכפרים את הקרקעות שנטלו מהם לשעבר. במוניציפאליות הכפריות היו הם המושלים.

כן אירע גם במוסדות העירוניים. כל הבניין האדמיניסטרטיבי, אשר בסדר־החיים הישנים נראה כה עצום וכביר, מט עכשיו והוכה רסיסים. מי הוסיף בימים האלה לשים לב למושל, לז'נדרמריה שלו, לדיינים של הפרלמנטים הישנים! המוסד המוניציפאלי שכבשוהו הסאנקוילוסים, אגודת־העם המקומית, אספת הבוחרים, העם המזוין בכידונים – הנה הכוח החדש שקם והיה ברוב המקומות בצרפת.

המראה הכללי של המדינה, הרוח המפעמת את האוכלוסין – שפתו, מנהגיו, מושגיו, – הכל נשתנה בהשפעת המהפכה. **נתהוה אומה חדשה**, והאומה הזאת במושגיה הפוליטיים והסוציאליים לא היתה כדאשתקד.

ואף על פי כן המשטר הישן עמד עדיין. השלטון המלכותי הוסיף להתקיים ולהוות כוח המוכן לרכז סביבו את כל אויבי המהפכה. האנשים חיו מיום ליום על פי איזו הוראת שעה, אך הַנְזִית פסל היתה עכשיו המחשבה להחזיר את השלטון של המלך ליושנו, ומעתה לא טפחה איש בלבו, זולת מנין של קנאים ממשרתי החצר. ואף על פי כן היה השלטון הזה כביר מאוד – כביר להזיק. אמנם ניטל ממנו הכוח להקים מחדש את סדרי הפיאודליזם, אולם לעומת זאת היה עלול להמיט כמה צרות על ראשי האכרים המשוחררים – אילו גברה ידו והיה מבקש בכל כפר להפקיע מיד האכרים את אדמתם ואת חופשתם שכבשו לעצמם. אכן, זו היתה תכניתו של המלך והפילאנטים (המלוכנים הקונסטיטוציוניים) שהתעתדו לבצעה מיד לאחר שמפלגת החצר תצליח להכריע את הפאטריוטים הרדיקלים שנקראו בשם “יעקובינים” (על שם המנזר שבו שכן הקלוב שלהם).

ואשר לאדמיניסטרציה – הרי בשני שלישי הפלכים, ואפילו בפריז גופא, היו שלטונות המחוז והפלך ממתנגדי המהפכה; הם היו מוכנים להשלים עם הקונסטיטוציה בכל צורה שהיא, ובלבד שהבורגנות תקבל חלק מהשלטון שעד כה היה בידי המלך והחצר.

את הצבא, שבראשו עמדו אנשים כלפאייט וליקנר, אפשר היה לשסות בכל עת ובכל שעה נגד העם. לאחר כ' ביוני עזב לפאייט את מחנהו, בא לפריז והציע למלך את עזרת הצבא כדי להפיץ את אגודות הפטריוטים ולחולל הפכה לטובת החצר.

ולאחרונה: המשטר הפיאודלי הוסיף, כפי שראינו, להתקיים על פי החוק. האכרים שלא שלמו את המסים הפיאודליים – הוחזקו עבריינים. מחר אם יחזור ח'ו המלך לשלטונו הגמור – מיד יכוף המשטר הישן את האכרים לשלם את כל המסים עד הפרטה האחרונה. עד אם יפדו את עצמם מצפרי העבר בכסף מלא, הוא יכריחם להחזיר לאצילים ולכוהנים את כל הקרקעות שנכבשו ואפילו את אשר נקנו בכסף.

אכן, אי אפשר היה, כנראה, שמצב ארעי זה ימשך הרבה. אי אפשר לחיות בשעה שחרב חדה מונחת על צווארך. מלבד זאת ראה העם בחושו הנאמן תמיד, כי יש הסכם בין המלך ובין הגרמנים העולים על פריז. בימים ההם לא היתה עדיין הוכחה בכתב לבגידתו של המלך. חליפת המכתבים בין לודויג הט"ז ומריה אנטואיטה ובין האוסטרים – טרם נתפרסמה; ואיש לא ידע עדיין בדיוק עד־מה זרזו המלך והמלכה את האוסטרים והגרמנים שיעלו חיש מהר על פריז, כיצד היו מודיעים להם על תנועת הגייסות הצרפתיים, מגלים להם תיכף ומיד את כל סודות המלחמה וכיצד הפקירו את צרפת בידי זרים. את כל הדברים הללו ידעו – או ביתר דיוק: לא ידעו אלא נחשו – רק לאחר כבוש טוילרי, בשעה שבארון־הסתרים של לודויג הט"ז – מעשה ידיו של המסגר גאמן (Gamain) – נמצאו כמה מתעודות המלך. אך קשה להעלים מעשה בגידה, ואלפי סימנים, שבני העם הכירו על נקלה, העידו על אנשי החצר, שהם עשו יד אחת עם הגרמנים וקראום לבוא לצרפת.

ובפריז, ופה ושם גם בפרווינציה, גבר הרעיון, כי את המכה המכרעת יש לכוון כלפי טוילרי: כי אימת המשטר הישן לא תסור מעל צרפת עד אם ימוגר המלך.

אך לשם כך היה צורך – ממש כבי"ד ביולי 1789 – לעורר את העם היושב בפריז, את “האנשים נושאי הכידונים”, והנה דוקא הדבר הזה לא היה לרצון לבורגנות; דוקא מפניו חששה. בכתבי הימים ההם אנו רואים איזו חרדת־אימים מפני ה”אנשים נושאי הכידונים”. האמנם ישוּבו האנשים האיומים הללו ויפיעו בראש חוצות?

ואילו היתה אימה זו מפני העם רק במחנה הרכושנים! ואולם חששות כאלה היו גם בקרב העסקנים המדיניים. עוד ביוני 1792 התנגד רובספיר להצעה לפנות אל העם וכה אמר: “מיגור הקונסטיטוציה בשעה זו אינו עלול להביא לנו דבר זולת מלחמת־אזרחים, אשר תגרור אחריה אנארכיה ועריצות”. הוא לא האמין, כי לאחר מיגורו של המלך תתכן רפובליקה. “היתכן?! – קרא רובספיר – בשעת חלוקי דעות, העלולים להמיט עלינו אסון, מבקשים אנשים להפקירונו פתאום ללא קונסטיטוציה, ללא חוק!” לדעתו עתידה הרפובליקה להיות “שרירות־לב של רוב בלתי־ניכר” (קרי: ז'ירונדיסטים); הוא היה אומר: “הלא זוהי הכונה המסותרת שבכל מעשי־הנרגנות המחרידים אותנו ימים רבים”. וכדי להמנע מהם ניהא לו לשמור על המלך, להשלים עם כל מעשי הנרגנות של החצר! והדברים האלה יצאו מפי אחד החשובים שבין היעקובינים בחודש יוני. פחות מחדשיים ימים קודם עשרה באוגוסט! מפחד שמא חס ושלום תהא מפלגה אחרת השלטת בתנועה – בחר רובספיר לשמור על המלך; הוא התנגד למרד.

רק לאחר הפגנת כ' ביוני שלא הצליחה והריאקציה שבאה בעקבה, לאחר מעשהו האוילי של לפאייט שבא לפריז והציע את צבאו לשם הפכה מלוכנית; רק לאחר שהגרמנים העיזו לעלות על פריז, כדי “לשחרר את המלך ולענוש את היעקובינים” ואנשי החצר שקדו על התכונה למלחמה

נגד אוכלוסי פריז – רק אחרי הדברים האלה הרהיבו “מנהיגי דעת הקהל” לפנות אל העם ולעוררו “שיכה את טוילרי מכה נצחת”.

ולאחר שבאה ההסכמה – הרי כל השאר נעשה בידי העם עצמו. אין ספק, כי דאנטון, רובספייר, מראט, רופר, שוקט (לוסטאלו) מת כשנתקבלה הידיעה על הטבח בנאנסי) ועוד מעטים נועצו והסכימו מראש. רובספייר שוא את כל סגולותיו של מראט: את התלהבותו המהפכנית, שהיתה מופרזת בעיניו, את שנאתו לגבירים, את אי-אמונתו המוחלטת בפוליטיקנים – את כל בו, לרבות הבגדים הדלים והבלואים של זה האיש אשר התכלכל מראשית המהפכה ככל בני העם – בלחם ומים – כדי שיוכל להתמסר בכל מאודו למפעל העם. ואף על פי כן בא רובספייר המצוחצח וה“מנומס”, ועמו דאנטון, אל מראט וחבריו – אל אנשי הסקציות, הקומונה – כדי לטכס עמהם עצה: כיצד לעורר את העם, כדוגמת “ד ביולי, – הפעם לשם התקפה נצחת על שלטון המלך. הם הבינו, סוף סוף, כי אם ימשך המצב הארעי – תאבד המהפכה מבלי אשר יכון דבר מכל מפעליה.

ממה נפשך: או לפנות אל העם, ואם כן – יהא צורך לתת לו רשות גמורה שיעשה באויביו כרצונו וילחץ עליהם ככל אשר יוכל בהטלת מסים ובקפוח רכושם; או שיד השלטון המלכותי תהיה על העליונה, ואז תנצח הקונטר-מהפכה, וכל מה שנעשה למען השויון יהיה לאל. ואלמלי כן – היה הטרור הלכן של 1794 (הינו: השמדת המהפכנים) מתחיל עוד ב 1792, קודם שהספיקה המהפכה לבצר את כבושיה.

אחדים מהיעקובינים הקיצוניים (הם היו עורכים את ישיבותיהם לחוד), הקורדליירים ובני העם, אשר בקשו להכות את ארמון טוילרי מכת מות – באו, איפוא, לכלל הסכם. אולם כיון שנשתייע הדבר, כיון ש“מנהיגי דעת הקהל” הבטיחו לבלתי התנגד עוד לתנועה העממית, אלא להפך, החליטו לתמוך בה – הרי כל השאר הופקד בידי העם, אשר הטיב ממנהיגי המפלגות להבין את הכרחותה של הסכמה קודמת בשעה שהמהפכה באה לעשות מעשה מכריע.

משנקבעה ההסכמה הזאת ונתברר השתוף שבאידיאה – החל האלמוני הגדול – הוא העם – להתכונן למרד, ולצורך השעה יסד על דעת עצמו מעין ארגון על פי סקציות, שהיה דרוש ללכוד ההכרח של התנועה. פריז הדברים ניתנו לאוכלוסי הפרברים עצמם שיעשו, כי ארגונו הטובה עליהם; ובעשרה באוגוסט כשנקדה החמה על פריז, לא ידע איש מה ילד יום הזכרון הזה. בשני הלגיונות של המתנדבים בעם (“הפדראטים”), שבאו ממרסיליה ומבֶּרְסֶט – היו לא יותר מאלף איש, מאורגנים ומזוינים יפה, ואיש, מלבד אלה שעמלו בסביבה המלוהטת של הפרברים – לא ידע ולא הכיר: המתעורר המון האוכלוסין של הפרברים הללו או לא.

“היכן היו המנהיגים התמידיים? ומה עשו?” – שואל לואי בלאן, מעריצו של רובספייר – ומשיב: “אין דבר אשר ממנו אפשר ללמוד, מה היה תפקידו של רובספייר בלילה מכריע זה, ואם אמנם היה לו איזה תפקיד בכלל”. גם דאנטון לא השתתף, כנראה, השתתפות פעילה לא בתכונה למרד, ולא במלחמת עשרה באוגוסט ³³.

מאליו מובן, כי לאחר שנחרץ דבר התנועה, שוב לא היה העם זקוק למנהיגים פוליטיים. עכשיו צריך היה לאסוף נשק, לחלקו למלומדי מלחמה, לכונן גרעין של לוחמים נאמנים בכל פלוגה ולערוך מערכות בכל הרחובות בפרברים. בדבר זה לא יכלו המנהיגים אלא להפריע, ומשום כן כשנעשו ההכנות האחרונות להתקוממות (אור לעשרה באוגוסט) – בקשו אותם שילכו לישון איש בביתו. וכן עשה דאנטון. מיומנה של ליסיל, אשת דימוֹלֶן, נראה, כי דאנטון היה בסקציה שלו עד השעה הראשונה אחרי חצות ואחר כך ישן כל הלילה.

עתה, לאחר שהסקציות מנו מועצה ראשית חדשה לקומונה, כלומר: הקומונה המהפכנית של עשרה באוגוסט, – עלו על הבמה אנשים חדשים – וכולם “אלמונים”. כל סקציה היתה שררה לעצמה, ובחרה ל“הצלת המולדת” שלושה קומיסרים משלה, ואגב: ההיסטוריונים מספרים לנו, כי העם בחר דוקא את הבלתי-נדועים. בתוכם היה אָבֶּר (Hébert), אולם מראט ודנטון לא היו בראשונה ³⁴.

כך יצאה מן השטין של העם ה“קומונה” החדשה – הקומונה המהפכנית – ונטלה בידה את הנהגת התנועה. ולהלן נראה את השפעתה העצומה על מהלך המאורעות להבא. את הכרעתה בקונגֶנֶט ואת דחיפתה אשר דחפה את חברי “ההר” לעשות מעשה מהפכני כדי לבצר, לפחות, את הכיבושים שכבר נעשו במהפכה.

מישלה ולואי בלאן וכן שאר ההיסטוריונים נותנים תיאור-מאורעות מציון של העשרה באוגוסט ואת צבינום הדרמטי. אסתפק בציון החשובים שבמאורעות.

מיום שבני מרסיליה הביעו את דעתם בגלוי בעד מיגורו של המלך – החלה האספה לקבל ממקומות שונים מגילות ותזכירים בדבר מיגורו של המלך. בפרזי גילו מ”ב סקציות את דעתן ברוח הניל. יתר על כן: בב’ באוגוסט בא פֶּטִיוֹן, ראש עיריית פריז, לאספה הלאומית כדי להביע את רצון הסקציות.

העסקנים הפוליטיים של האספה הלאומית לא העריכו, כנראה, את כל חומר המצב כראוי, ובשעה שבמכתבים היוצאים מפריז (מכתבי הגברת ז’ולֶן) מו’ וח’ באוגוסט אנו קוראים פסוקים כאלה: “בירכתי האופק מתקשרים ענני סערה איומה”, “האופק רווי עכשיו אדים רבים העתידים לחולל התפרצות איומה” – בה בשעה אנו רואים את האספה הלאומית מצדיקה בישיבת הלילה את לפאייט, שאחדים מהצירים בקשו להרשיעו בגלל מכתבו הידוע – כאילו לא היתה כל התפרצות של חימה כלפי שלטון המלך.

והעם היושב בפריז התכונן בינתיים לקרב מכריע. ועדי המהפכה היו נבונים למדי ולא הועידו את המרד ליום קבוע. הם עקבו בשבע עינים את הלך-הרוחות ההפכך, השתדלו לעורר את הלבבות והמתינו ³⁵ לשעת כושר לעורר את העם שיצא בִּיְנוֹ. היה, כנראה נסיון לעורר תנועה בכ”ו ביולי, לשם כך נערכה על חורבותיה של בסטיליה מסיבה גדולה, שבה השתתפו כל תושבי הפרבר, שהביאו עמהם שולחנות ודברי מאכל. ושוב נעשה נסיון להמריד את העם בל’ ביולי, אך גם הנסיון הזה לא הצליח.

התכונה למרד, ש“מנהיגי דעת הקהל” לא השתתפו בה אלא במדה מועטת מאוד, יכלה להמשך עוד, אלמלא סמכו קושרי הארמון (שהחישו את המאורעות המלוכניים) על עזרתם של החצרונים שנשבעו להרף את נפשם לחיי המלך, על כמה גדודים מהגוארדיה הלאומית ששמרו אמונים להצר, ועל השויצאים שעמדו על המשמר בארמון. הם היו בטוחים בנצחונם. את ההפכה שלהם הועידו לעשרה באוגוסט. “זה היה היום שנועד לקונטר-מהפכה” – קוראים אנו במכתבי הימים ההם – “למחרת היום עתידים היו היעקובינים להטבע בנחלי דמיהם”.

הדבר נודע לסקציות, ואור לעשרה באוגוסט, בחצות הלילה התריעו פעמוני פריז על הסכנה. תחילה נדמה, כי ההתרעה לא השפיעה די צרכה, ובקומונה היה מי שהציע להכות את המרד. בשעה השביעית בבוקר שרר שקט גמור בכמה רבעים. אלא שהאמת היא כי העם היושב בפריז הבין, כנראה, בחושו המהפכני המפליא, שלא כדאי להתחיל את המלחמה באפלה – מחשש שמא תסתים במהומה ומבוכה.

ובינתיים. בלילה ההוא, כבשה “הקומונה המהפכנית” (הינו: המועצה המהפכנית של הקומונה) את בית העירייה. היא באה לבית העירייה, תפסה את מקום המועצה הקודמת – “החוקית” – של הקומונה, אשר נסתלקה מפני הכוח המהפכני החדש, ומיד נתוסף מרץ ומעוף לכל התנועה.

בשבע בבוקר בערך הופיעו לראשונה בככר קארנזל האנשים נושאי הכיזונים בהנהלת ה"פדראטים" ממרסיליה, וקרבו אל הארמון.

כעבור שעה נע כל ההמון. רצים באו דחופים לארמון להודיע למלך, כי "כל פריז" עולה על טוילרי.

אכן, זו היתה "כל פריז" וביחוד פריז של העניים, שנתמכה בידי הגוארדיה הלאומית מרבעי הפועלים ובעלי המלאכה.

המלך – אשר מלבו לא מש עדיין זכר העשרים ביוני ואשר פחד שמה יקרה בידי ההמון – עזב את טוילרי בשעה שמונה וחצי והלך ברגל, דרך הגן, לבקש לו מקלט באספה הלאומית, ואת מעריציו הניח להגן על הארמון ולהרוג במתנפלים. אולם משהלך המלך – החלו גדודי הגוארדיה הלאומית הבורגנית נמוגים ומתחמקים מפחד להתנגש עם ההמון שהתפרץ.

המונעים כבדו ורב מלא וגדש את סביבות טוילרי, וחלוצי ההמון שנתעודדו למראה השויצאים הזורקים מבעד לחלונות הארמון את כדורי המלחמה שלהם, הבקיעו ופרצו לאחת החצרות של טוילרי. אך בו ברגע פרצו שויצאים אחרים, שעמדו לפקודתם של קציני החצר, במעלות הראשיות של מבוא הארמון, והמתירו אש כדורים על ההמון, ובמשך רגעים מספר הפילו ליד המעלות מאות הרגעים ופצועים.

ההרג הזה חתך את גורל ההתקוממות. מכל צד ועבר התחילו נוהרים המוני המונים וקוראים: "פגד! מות למלך! מות לבת אוסטריה!" כל אוכלוסי הפרברים סנט־אנטואן וסן־מרסו פרצו בהמוניהם אל הארמון, התנפלו על השויצאים בשצף־חזימה, פרקו מעליהם את זינם או הפילום חללים.

הכדאי לציין, שאפילו ברגע מכריע זה הססה האספה הלאומית ולא ידעה מה לעשות? ורק למחר, כשפרץ ההמון אל אולם האספה ואיים להרוג מיד את המלך ואת ביתו ואת כל הצירים אשר לא העיזו להביע את דעתם בעד מיגור המלך – החלה האספה לפעול. אפילו לאחר שנכבש ארמון טוילרי ושלטון המלך חדל להתקיים למעשה – לא העיזו ה"רונדיסטים" לעשות דבר מכריע, והרי הם כה אהבו לפנים לדבר רמות על ריפובליקה! וְרַנְיֹוֹ (Vergniaud) לא דרש אלא לסלק לפי שעה את ראש השלטון המוציא לפועל; הוצע להעבירו עכשיו לארמון לוכסמבורג וכך עשו.

ורק לאחר שנים־שלושה ימים העבירה הקומונה המהפכנית את לודוויג הט"ז ומשפחתו למגדל טמפל (Temple), כדי לחבשו.

שלטון המלך הושמד, איפוא, למעשה, ולאספה המחוקקת לא היתה ברירה אלא להכנע. מעתה יכלה המהפכה להתפתח זמן־מה באין מפריע ובאין פחד מפני המלוכנים אשר ישביתוה ויהפכוה בכוח הטירור הלבן והרג המהפכנים.

אנשי הפוליטיקה רואים את עיקר חשיבותו של עשרה באוגוסט במכה ששלטון המלך הוכה ביום הזה. אולם לגבי העם היה זה בראש וראשונה יום־השמד כלפי אותו כוח אשר התנגד לקיום הפקודות, המכוונות נגד הזכויות הפיאודליות, נגד המהגרים ונגד הכהנים, ואשר הבהיל למניעתן את הגייסות הגרמניים. זה היה יום־נצחון למהפכנים העממיים, נצחון העם, שקבל מעשיו את האפשרות להנחות את המהפכה קדימה לקראת השוויון – משא נפש ומגמתם התמידית של המוני העם. ואמנם, למחרת היום, בי"א באוגוסט, מחמת הלחץ שבא מן החוץ, פרסמה האספה המחוקקת, עם כל פחדנותה וריאקציוניותה, כמה פקודות שהציעו את המהפכה קדימה.

כל כומר שסרב להשבע אמונים לקונסטיטוציה ולא נשבע במשך שבועיים ימים – נתחייב גרוש לקאינה.

כל רכושם של המהגרים, בצרפת ובקולוניות, הוחרם והועד למכירה – חלקות חלקות קטנות: את התקנה הזאת דרשו האכרים במפגיע, והאספה המחוקקת התנגדה לה.

נתבטל כל הבדל בין אזרחים פאסיויים (עניים) ובין אזרחים אקטיויים (גבירים). כל אזרח מבן כ"א ולמעלה רשאי לבחור, ומבן כ"ה ולמעלה – להבחר.

ואשר לזכויות הפיאודליות – הרי ראינו לעיל, כי האספה המכוננת הוציאה בט"ז במרס 1790 חוק מגונה, הדן את כל המסים הפיאודליים כאילו הם מחירה של חלקת־אדמה מסוימת, שבעליהם ויתרוה באחד הימים לחוכר (וזה לא נכון בהחלט), ואשר על כן יש לשלם את כולם עד גמרא כל זמן שלא נפדו.

הפקודה הזאת דנה כאחד את המסים האישיים (שמקורם בשעבוד הפיאודלי) ומסי קרקע (הבאים מהחכירה) ומבטלת ממילא את תקנת ד' באוגוסט 1789, שעל פיה נתבטלו כל המסים האישיים. פקודת ט"ז במרס 1790 החזירה את המסים ליושנם בתורת חובות הקשורים, כביכול, בבעלות על קרקע. כבר קותון (Couthon) עמד על הדבר הזה בהערותו הצודקת כשהרצה לפני האספה בכ"ט בפברואר 1792.

רק בי"ד ביוני 1792, הינו: כשבוע קודם עשרים ביוני, כשהיה הכרח להפיק את רצון העם – השתמש השמאל שבאספה בהעדרם של אחדים מהימין והתקין את בטולן של כמה מהזכויות האישיות הפיאודליות, הינו: את שלמוני ההזדמנות, שבעלי האחוזות היו גובים מהאכרים בשעת קבלת ירושה או בשעת נשואין. וכמו כן בעד השמוש ביקב, בטחנה, בתנור הצבורי וכדומה מן הדברים שהיו מזכותו של בעל האחוז בלבד.

ובכן, לאחר שלוש שנים של מהפכה לא הצליחו לכוף על האספה את בטולם של תשלומי הענל הללו אלא בדרך של תחבולה ערמונית!

אגב: תשלומי ההזדמנות לא נתבטלו בטול גמור גם בפקודה הזאת, כי אף על פי כן הוכרח האכר במקרים ידועים לפדותם בכסף. אך נחלל מזה.

ואשר לתשלומים השנתיים בשוה כסף – מס רוחים, Champart וכו' – שהאכרים הוכרחו לשלם מלבד הרנטה הקרקעית, ושגם הם היו שרידי השעבוד האישי לבעל האחוז – הרי כל אלה נשארו בתקפם המלא.

אך הנה עלה העם על טוילרי; המלך מוגר ונשכה בידי הקומונה המהפכנית, ומשנתפשטה הבשורה בכפרים – החלו זרמות לאספה מכל צד ועבר בקשותיהם של אכרים הדורשים לבטל לחלוטין את הזכויות הפיאודליות.

ואז – קרוב לשנים בספטמבר, כשנפלה אימת העם היושב בפריז על המחוקקים הבורגנים – מעיזה האספה לפסוע עוד פסיעות־מספר קדימה ומפרסמת את הפקודות של ט"ז–כ"ה באוגוסט 1792.

פקודה זו העבירה את רוע הגזירה מעל כל מי שאינו משלם את המסים הפיאודליים; אכן, זה היה השגרה.

כל המסים הפיאודליים והתשלומין לבעלי האחוזות – חוץ משכר ויתור בזמן מן הזמנים על איזו חלקת אדמה – נתבטלו ללא תשלום כופר.

ועוד זאת: פקודת כ' באוגוסט התיירה (בשעת מעבר הקרקע לידי בעלים חדשים) לפדות לאחדים את תשלומי ההזמנות או התשלומין השנתיים שניתנו בתורת שכר שמוש בקרקע.

ביטול הגזירות והתביעות המשפטיות על שאינם משלמים – היה, בלי ספק, צעד גדול קדימה. ואף על פי כן המסים הפיאודליים לא חדלו. עוד היה הכרח לפדותם בכסף; ואולם דבר אחד פעל החוק החדש: הוא גרם לערבויה נוספת, ומתוך כך נקל היה שלא לשלם ושלא לפדות מאומה. ומאליו מובן, שהאכרים לא שלמו ולא פדו – בצפותם לנצחונם החדש של העם ולויתורים חדשים מטעם השליטים.

כמורכן נתבטלו בלי פצוי כל המעשרות לכנסיה ומסייעו שבאו בירושה מזכות היד המתה. זה היה צעד קדימה: אם האספה עמדה לימינם של בעלי האחוזות והבורגנים שרכשו קרקעות – הרי מן הכוהנים, שהיו חוסים עד כה בצל המלך, ניטל כל מגן לאחר מפלתו של לודויג הט"ז.

אך האספה התקינה בימים ההם עוד תקנה אחת, שאילו נתגשמה היו כל אכרי צרפת מתקוממים כאיש אחד נגד הריפובליקה. האספה המחוקקת ביטלה את הערובה ההדדית לתשלומין שהיתה נהוגה עד כה בקהלות האכרים ועם זה פקדה, על פי הצעתו של פרנסוא די ניפשאטו (Neufchâteau) לחלק את קרקעות הקהלה בין האזרחים. אך איש לא התחס, כנראה, בכובד־ראש לפקודה זו, שנתנסחה בצורה סתמית עד מאוד ובשורות מספר, והיתה נראית כגלוי־דעת להלכה יותר מפקודה למעשה. אגב: אילו באו להוציאה לפועל – היתה ההתנגדות הכבירה הופכת אותה ממיילא לדבורים בעלמא. וכשחזרו והעלו את השאלה הזאת, היתה האספה המחוקקת קרובה לקצה ונתפרדה קודם שהגיעה לכלל החלטה כל שהיא.

את נכסי המהגרים הוחלט למכור חלקות חלקות קטנות כדי שנים־שלושה, לכל היותר – ארבעה אקרים. הממכר נועד להעשות בתורת חכירה בשכר שאפשר לפדותה בכל עת, כלומר: מי שאין לו כסף יכול בכל זאת לקנות קרקע בתורת חכירה לאורך ימים, אשר במקדם או במאוחר יוכל לפדותה. אין ספק, כי תקנה זו היתה לטובת האכרים העניים. אך למעשה, כפי שאפשר היה לשער, נתקלו הקונים במכשולים רבים. הבורגנים העשירים בחרו לקנות מקרקעותיהם של המהגרים חלקות גדולות, ואחר כך למכור אותם לאחדים.

לבסוף – וזהו דבר אפייני מאוד – השתמש מאיל (Mailhe) בשעת רצון והציע אמצעי מהפכני באמת, שנזכרו בו אחר כך – לאחר מפתחם של הז'ירונדיסטים. הוא הציע לבטל את פקודת 1669 ולכוף את בעלי האחוזות שיחזירו לקהלות האכרים את קרקעות הצבור שניטלו מהם על סמך הפקודה הנ"ל. ההצעה נדחתה, כמוכן: לשם כך היה צורך במהפכה נוספת.

ובכן, אלה תוצאות עשרה באוגוסט:

ממשלת המלך מוגרה, והמהפכה יכולה מעכשיו לגולל דף חדש ולכונן את פעמיה בדרך השוויון, אם לא יפריעה האספה והשליטים בכלל.

המלך ובני ביתו אסורים. נתכנסה אספה חדשה – קונגנט. הבחירות תהיינה מעתה כלליות אף על פי שיוסיפו להיות עקופות.

נעשו אילו מעשים כלפי המהגרים והכוהנים המסרבים להודות בקונסטיטוציה.

ניתן צו למכור נכסי המהגרים, שהוחרמו מיום ל' במארס 1792.

נגד הזרים המתפרצים לצרפת תערך מלחמה נמרצת – והלוחמים יהיו הסאנקילוטים המתנדבים.

ואולם השאלה הממשית – כדת מה לעשות למלך השבוי? – והשאלה השניה, הממשית כמה והמדאיגה ט"ו מיליון אכרים – שאלת המסים הפיאודליים – תלויות ועומדות עדיין. כדי להפטר מהמסים הללו מחויב עדיין האכר לפדותם בכסף. והחוק החדש בדבר חלוקת הקרקעות של הקהילה מעורר בכפרים דאגה רבה.

ואותה שעה מתפרדת האספה המחוקקת – לאחר שעשתה כל מה שהיה ביכולתה כדי להפריע את השתלשלותה הטבעית של המהפכה, שהיתה עלולה לבטל את שתי מורשות העבר: שלטון המלך והזכויות הפיאודליות.

אולם מי' באוגוסט ואילך עלה בצד האספה המחוקקת כוח חדש – הלא הן הסקציות הפריזיות והקומונה הפריזית, הנוטלת בידה את האיניציאטיבה לפעולות מהפכניות והמקיימת את תעודתה, כפי שנראה להלן, כמעט במשך שתי שנים.

פרק שלושים וארבעה: בין מלכות למלכות – בגידה

העם היושב בפריז היה מבכה את הרוגיו ודרש במפגיע לענוש בכל חומר הדין את האשמים בהרג שנערך על יד ארמון טוילרי.

אלף ושלוש מאות איש, כעדותו של מישלה – שלושת אלפים על פי השמועה שנתהלכה בימים ההם – נהרגו בידי מגיני הארמון. ביחוד נפגעו האנשים נושאי הכידונים, ג'לת־הפרברים. הם התפרצו בהמוניהם לצור על טוילרי ונפלו מכדורי המות של השויצאים והאצילים, שירו בהם מאחורי החומות הבצורות.

עגלות טעונות חללים – מספר מישלה – נהרו אל הפרברים, ושם הטילום על הארץ לשם קבר. ההמון הקיפס, וצעקת הנקמה של הגברים נתערבה בבכי הנשים.

בערב י' באוגוסט ולמחרת היום שפך העם את חמתו ביחוד על השויצאים. אחדים מן השויצאים, שזרקו מבעד לחלון את כדורי־המלחמה שלהם, כאילו הזמינו על ידי כך את ההמון שיתפרץ לארמון; ועוד זאת: השויצאים שהועמדו במעלות הראשיות, המטירו על ההמון אש קטלנית איזמה – דוקא בשעה שהעם ניסה לכרות עמהם ברית־אחים.

אולם עד מהרה הבין העם, כי כדי שתשיג ידו את מחוללי ההרָגה – עליו לכוון את מכותיו כלפי מעלה: כלפי המלך, כלפי המלכה, כלפי כל "הועד האוסטרי" השוכן בארמון טוילרי.

אבל דוקא על המלך, המלכה ותומכיהם סככה האספה בשלטונה. אמנם, המלך, המלכה, בניהם וקרוביהם היו חבושים במגדל טאמפל (הקומונה הצליחה לכוף את האספה שתעבירם לבית-סוהר זה לאחר שהודיעה, כי היא מסתלקת מכל אחריות למה שעתידי להתרחש אם הללו ישארו בארמון לוכסמבורג). אך, בעצם, עדיין לא נעשה דבר; הכל עמד בעינו עד ד' בספטמבר.

בי' באוגוסט סרבה האספה להודיע על מיגורו של לודוויג הט"ז. בהשפעת הז'ירונדיסטים הסתפקה האספה בהכרזת **סילוקו הארעי** ונזדרזה למנות אומן לירוש העצר. והנה עכשיו, בי"ט באוגוסט, עלו 130,000 גרמנים על פריז כדי לעקור את הקונסטיטוציה משרשה, להחזיר את שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך ליושנו, לבטל את כל פקודותיהן של שתי האספות ולהוציא להורג את "היעקובינים", הינו: – את כל המהפכנים.

נקל לשער את הרוח שתקפה את תושבי פריז בתנאים אלה. בפרברים החלה סערה קדורנית עמומה, מסותרת במסוה השקט למראית עין. לאחר הנצחון בטוילרי, שעלה בדמים מרובים, הרגישו תושביהם של פרברי הפועלים, כי האספה מועלת בשליחותה, וכי גם "מנהיגי דעת הקהל" המהפכניים בוגדים, שכן הם מהססים להתנגד בגלוי למלך ולמונארכיה.

יום-יום הובאו אל במת האספה, אל ישיבות הקומונה, אל העתונות, הוכחות חדשות לקיום ולאשר את הקשר, שהוכן בטוילרי לפני עשרה באוגוסט ונמשך עד היום, הן בפריז והן בפרווינציה. אך האספה לא עשתה מאומה כדי לענוש את האשמים ולמנוע את חידוש הקשר.

הבשורות מן הקפך הדאיגו והלכו מיום ליום. הצבאות הוצאו, כמו להכעיס, ממבצרי הספר; לא נעשה דבר כדי לעצור את כניסת האויב לצרפת. היה ברור, כי הגייסות הצרפתיים המעטים בהנהגת גנראלים חשודים – לא יוכלו בשום פנים לעצור את הצבא הגרמני, העצום מהם כפלים, המלומד מלחמה והעומד לפקודות גנראלים הנאמנים על חייליהם. המלוכנים חֶשְׁבו כבר את היום והשעה שבהם יגש הצבא הגרמני אל שערי פריז.

המון העם הבין את הסכנה. כל הצעירים בפריז, החסונים והנלהבים מרוח הרפובליקה, מהרו להתנדב וקָשוּ אל הקפך. ההתלהבות הגיעה למעשי גבורה. תרומות פטריוטיות שונות זרמו בשפע אל קופת-יעדים אשר רשמו את המתגייסים.

אך מה בצע בהתנדבות הזאת, אם יום-יום באות בשורות על בגידה חדשה, ואם כל הבגידות הללו קשורות, סוף-סוף, במלך ובמלכה, המוסיפים לנצח על מהלך הקשר ממקום מאסרם בטאמפל? הקומונה שומרת על מריה אנטואניטה שמירה מעולה, ואף על פי כן היא יודעת על כל המתרחש מעבר לחומות הכלא. היא יודעת על כל פסיעה קלה של הצבא הגרמני, וכשבאים פועלים לטאמפל לקבוע סככה בחלון – היא אומרת להם: "מה צורך יש בזה? הרי בעוד שבוע ימים לא נשב פה". ואמנם כן: המלוכנים חכו לשמונים אלף גרמנים שיבואו לפריז בה' או ב' בספטמבר.

הכדאי להזדיין, הכדאי לחוש אל הקפך – בשעה שהאספה המחוקקת והמפלגה אשר בידה השלטון הנן אויבות הרפובליקה? הן עושות כל מה שאפשר כדי לשמור על שלטון המלך. האם לא בכ"ד ביולי, כשבעים קודם עשרה באוגוסט, התיז הז'ירונדיסטן בריסו סילוני אש על הקורדליירים השואפים לרפובליקה, האם לא דרש להניף עליהם את חרב החוק? ³⁶ ועכשיו, לאחר עשרה באוגוסט, מוסיף קלוב היעקובינים – בית המועד לבורגנות האמידה – להתעלם בעקשנות עד כ"ז באוגוסט מן השאלה העיקרית המסעירה את העם: "התיכון או לא תיכון ממשלת המלך הנתמכת בכיוני הגרמנים?"

רפיון השליטים, המורך של "מנהיגי דעת הקהל" בשעת-חירום זו יאשו את העם בהכרח. ורק האיש הקורא את העתונים, הזכרונות והמכתבים של הימים ההם, המרגיש את הזעזועים אשר עברו על פריז מיום שהוכרזה המלחמה – מסוגל להבין את גודל היאוש אשר תקף את אוכלוסי העיר. על כן נספר כאן בקצרה את העובדות העיקריות.

בשעה שהוכרזה המלחמה היה לפאייט נישא ומרומם עדיין ביחוד במחנה הבורגנים: הכל שמחו, כי ניתנה לו ההצבאה הראשית. אמנם, לאחר ההרג בשדה מארס ביולי 1791 נתעוררו אילו חשדים, שהדם נשמע בנאומו של שאבו (Chabot) באספה ביוני 1792; אולם האספה גינתה את שאבו וכתה אותו בשם מהרס ובוגד והכריחחו לשתוק.

אך לאחר ימים מועטים, בי"ח ביוני, קבלה האספה את מכתבו המפורסם של לפאייט, שבו האשים את היעקובינים ודרש לסגור את כל הקלובים. המכתב הגיע ימים מספר לאחר שהמלך פטר את המיניסטריין הז'ירונדיסטי ("היעקוביני", ככינוי הימים ההם), וסמיכות הפרשיות היתה אות לדאגה. אולם האספה לא שמה לב לדבר והטילה ספק במכתב, והעם חזד, כמובן, באספה – שמה גם היא קשורה בקשר לפאייט?

בינתיים הלכה התסיסה הלך וגבור, ולבסוף, ב 20 ביוני, פרצה התנועה הראשונה. העם המאורגן להפליא בסקציותיו הציף את טוילרי. סיומה של התנועה היה, כפי שראינו, מתון למדי; אך הבורגנות היתה שרויה בפחד, והאספה נתפסה לריאקציה גמורה בהטילה איסור על כל התקולות. אחר כך, בכ"ג ביוני, בא לפאייט. הוא בא לאסיפה, מודה כי הוא כתב את המכתב ומאשר את הכתוב בו. הוא מגנה בדברים חריפים את תנועת כ' ביוני, ובתוכחה חריפה שבעתים מרשיע את "היעקובינים". ליקנר, מצביאם של גייסות אחרים, מצטרף אל לפאייט בגינוי הכ' ביוני ובהבעת רגשי הנאמנות למלך. אחר כך נסע לפאייט בראש חוצות פריז "בלוית שש מאות או שמונה מאות קצינים, שהקיפו את מרכבתו" ³⁷. עכשיו יודעים אנו, על סמך תעודות שנתפרסמו מאז, למה התכוון לפאייט בבואו לפריז. הוא בא להשפיע על המלך שיסכים להקטף ולחסות אחר כך בצל הצבא. עכשיו גלוי ומבורר הדבר; ואולם גם בימים ההם התחילו מתיחסים אל הגנראל באיאמן. והיה מי שהציע בו' באוגוסט להועידו למשפט; אך הרוב, כפי שראינו, למד עליו זכות. לפאייט נצח; אך מה חשב עליו העם? ³⁸

"רבונו של עולם! מה ביש הוא הענין, יקירי!" כותבת גברת ז'ולין לבעלה ב' ביוני 1792. "התנהגותה של האספה מרגיזה את ההמון, ואם יאמר לודוויג הט"ז לקחת בידו את מטאטא ההשמד של לודוויג הט"ז ולגרש את הפרלמנט רפה-האונים הזה – הרי הכל ימחאו כף. אמנם, הננימוקים יהיו שונים מן הקצה אל הקצה; אך מה איכפת להם לעריצים הללו – הרי הסכמה כללית כזאת מסייעת למזימותיהם! האריסטוקרטיה הבורגנית צוהלת, והעם מדוכא ביאושו; על כן סערה מתרגשת לבוא" (עמ' 164).

אם נשוה את הדברים הללו לדברי שומט שהבאנו לעיל – יתחור לנו, כי המהפכנים שבין אוכלוסי פריז חשבו את האספה למכשול ולמפגע המאָטָה את מהלך המהפכה. ³⁹

אך הנה הגיע עשרה באוגוסט. העם היושב בפריז, המאורגן בסקציותיו, משתלט על התנועה. הוא ממנה בדרך מהפכנית את מועצת הקומונה שלו כדי להגביר את האחדות במרד. הוא מגרש את המלך מטוילרי, כובש בסערה את הארמון, והקומונה חובשת את המלך במגדל טאמפל. אך האספה המחוקקת עומדת על עמדה והיא נהפכת חישי-מהר לעצרת האלימנטים המלוכניים.

הבורגנים בעלי הרכוש מרגישים עד מהרה, כי התנועה קבלה צביון עממי, כי היא הולכת בדרך השויון, – ואדיקותם במלך גוברת שבעתים. אלפי תכניות נתכנות בימים ההם כדי להושיב על כסא המלכות את הילד יורש העצר (וכן היו עושים בודאי, אלמלא הרֶגְנְטיות של מריה

אנטואניטה שעוררה שאט בכל נפש), או את אחד מן התבונים הצרפתיים, ואפילו הזרים. גם עכשיו, כלאחר מנוסת וארן, מתגברות במדה ניכרת הנטיות לשלטון המלך, ובשעה שהעם דורש במפגיע למסור מודעה מפורשת נגד המונארכיה – חוששת האספה (ככל אספת פוליטיקנים בפרלמנטים) להכשל בטרם יוברר לה ידי מי תהיה על העליונה. היא נוטה יותר למונארכיה, משתדלת לחפות על חטאיו של לודוויג הט"ז ומונעת כל נסיון להוקיעם – ואין ספק שהחטאים הללו היו מתגלים אילו החלו בחקירה נמרצת לגלוי אנשי סודו של המלך בקשרים אשר קשר.

ורק לאחר שהקומונה מאיימת להתריע על הסכנה, והסקציות מדברות על הרג רב במלכונים⁴⁰ – מעיזה האספה לותר. בי"ז באוגוסט היא מעיזה, סוף סוף, למנות בית-דין פלילי בן שמונה דיינים ושמונה מושבעים, שנבחרו על ידי באי כוח הסקציות. אבל לבית-דין זה מציעים שלא יעמיק חקר במזימות הסודיות שנרקמו בטיולרי קודם לעשרה באוגוסט, אלא להסתפק בחפוש האשמים במאורעות היום הזה.

והרי ההוכחות למציאות הקשר מרובות לאין שיעור, והן הולכות ומתבררות מיום ליום. בין התעודות שנמצאו לאחר כבוש טיולרי, בשולחן הכתיבה של סוכן בית המלכות, מונמורן (Montmorin), היו תעודות-אשמה רבות – בין השאר: מכתב הנסיכים שממנו מוכח כי מה שעשו הם עשו בהסכמתו של לודוויג הט"ז, בשלחם את צבאות אוסטריה ופרוסיה נגד צרפת ובארגנם פלוגת רכב מבני המהגרים כדי להצטרף אליהם ולעלות על פריז. שם נמצאה כמו כן רשימה גדולה של קונטרסים וכרוזים שיצאו לאור בכספי בית המלכות ונתכנו לקפח את האספה הלאומית ואת היעקובינים. היו ביניהם עלונים שמטרתם היתה לעורר תגרת דמים בבוא בני מרסיליה לפריז ולהסית את הגווארדיה הלאומית שתערוך בהם טבח⁴¹. לבסוף נמצאה תעודה המוכיחה, כי המיעוט "הקונסטיטוציוני" באספה הבטיח ללכת אחרי המלך בשעה שיעזוב את פריז, בתנאי שלא ירחיק לכת ממה שקבעה לו הקונסטיטוציה. נמצאו עוד תעודות רבות, אך כולן נדונו לגניזה מחשש שמא יפרוץ העם בחמתו על הטאמפל (בית הסוהר שבו נחבשו המלך ובני ביתו). ואנו נוסיף ונשאל: "ואולי גם על האספה?"

לבסוף מתגלה מעשה בגידה בצבא, שאפשר היה לראותו מראש. בכ"ב באוגוסט נודעה בגידתו של לפאייט. הוא ניסה למשוך אחריו את צבאו ולהעלותו למלחמה בפריז. בעצם נרקמה בלבו התכנית הזאת משכבר: עוד כשבא לפריז כדי לבחון אם כבר הגיעה שעת הכושר. ועכשיו קרע סוף סוף את הלוט מעל פניו. הוא פקד לאסור ג' קומיסרים שנשלחו לליון מטעם האספה להודיע לצבא על מהפכת עשרה באוגוסט. גם השועל הזקן, ליקנר, שבח אותו על כך.

המזל גרם, שהצבא לא הלך בעצת מצביאו, ובי"ט באוגוסט הוכרח לפאייט לברוח לחוץ לארץ בלויית המפקדה הראשית שלו, בתקותו להגיע להולנדיה; אך הוא נפל בידי האוסטרים, שחבשוהו בבית הכלא. אפילו עמו נהגו באכזריות; מעתה צא ולמד מה בקשו האוסטרים לעשות למהפכנים אילו נפלו בידיהם. את פקידי המוניציפאליות ממחנה הפטרוטים אשר נשבו בידיהם – הוציאו האוסטרים להורג בתורת מורדים במלכות, לאחדים מהם קצצו האולאנים האוסטריים את אזניהם וקבעו במסמרות אל מצחם.

למחרת היום הגיעה השמועה, כי העיר לונגוי נפלה בידי האויב אשר צר עליה בכ' באוגוסט, ובין התעודות של שר העיר, לארן (Lavergne), נמצא מכתב שבו הציעו לו, בשם לודוויג הט"ז והנסיך הברונשוויג, לבגוד בעם.

אכן, שוב אי אפשר לסמוך על הצבא, ואם לא יתרחש נס – הרי עתידה הארץ להכבש בידי האויב.

פריז גופא היתה שטופה כולה "שחורים" (הינו: הריאקציונרים, שאחר כך נקראו בשם ה"לבנים"). מהגרים רבים חזרו מחוץ לארץ, ולעתים קרובות אפשר היה להכיר איש-צבא לבוש איצטלא של כומר. מסביב למגדל טאמפל נרקמו בלי הרף קשרי קשרים, שהעם, השומר בחרדה על כלא המלך, הרגיש בהם. אכן, המלכונים ניסו כל הזמן לחליץ את המלך והמלכה, – אם בכוח ואם במנוסה. כמו כן הכינו מרד כללי ליום ה' או ליום ו' בספטמבר – הוא היום שלפי ההשערה עתידים הגרמנים להתקרב בו אל פריז – ולא הסתירו את מזימותיהם. שבע מאות השויצאים שנשארו בפריז נועדו להיות פלוגות הצבא במרד הזה. הם נתאחדו כדי להסתער על הטאמפל, להוציא את המלך לחפשי ולהעמידו בראש התנועה. מיד היו פותחים את כל בתי הסוהר, מוציאים לחפשי את כל האסירים כדי שיפשו בעיר, ובמעשה בזה ושווד ירבו את המבוכה הכללית; ואתה שעה היו משלחים אש בכל קצו פריז⁴².

מכל מקום, שמועות כאלה נתפשטו בעיר והמלכונים עצמם קימו ואישרו אותם. אישור לשמועות הללו ניתן גם בנאומו של קרסן (Kersaint), שהרצה בכ"ח באוגוסט לפני האספה על מאורעות עשרה באוגוסט. לפי עדותו של אחד מבני הדור "החרידה ההרצאה את כולם" – עוכרי המהפכה טמנו פחים למהפכנים "בחריצות רבה". והרי לא כל האמת כולה הוגדה בהרצאה זו.

ובמכשלה הזאת לא נעשתה כל פעולה שתהא מתאמת לשעת-חירום זו – וזולת פעולת הקומונה והסקציות. הן לבדן – בעזרת קלוב הקורדליירים – עמלו ויגעו לעורר את העם ולהכריחו להציל במאמצים רבים את המהפכה והמולדת, שהיו אותה שעה שתיים שהן אחת.

המועצה הראשית של הקומונה (ההסקציות בחרחה בתשעה באוגוסט בדרך מהפכנית) והסקציות של פריז שקדו בהתלהבות רבה על בחירתם, גיוסם והלבשתם של המתנדבים – תחילה שלושים אלף ואחר כך ששים אלף – הנשלחים אל הספך להלחם נגד צבאות הגרמנים. הם הצליחו בכרוזיהם למצוא את הביטויים שהלהיבו את צרפת. הקומונה יצאה עכשיו מגדר סמכותה העירונית ופנתה אל כל הארץ, ובאמצעות מתנדביה – גם אל הצבא. הסקציות קבלו על עצמן עבודה קשה: להספיק תחמושת למתנדבים. הקומונה הוציאה פקודה להתייך את קברות העופרת שעמדו בבתי הכנסיות ולצקת מהם כדורי מלחמה, ומהקליז של תשישי הקדושה והפעמונים שבכנסיות לצקת תותחים. הסקציות נהפכו לכבשן האש, שבו חשלו כלי זין למהפכה כדי שתכריע את אויביה ותצעד צעד חדש קדימה – לקראת השיוון.

בדמיונם כבר נצטירה המהפכה החדשה – מהפכה השואפת אל השיוון – המהפכה שהעם היא המנצח עליה. הלא זוהי תהלתו של העם היושב בפריז, שהוא הבין כי בהתכוננו להדוף את האויב המסתער – אין הוא עושה את מעשהו מתוך גאווה לאומית בלבד. כמו כן היתה המטרה לא רק למנוע את תקומתה של השרירות המלכותית. צריך היה, קודם כל, ליצב את המהפכה, להביאה לידי כיבושים ממשיים לטובת המון העם – הינו: לחולל מהפכה שתהיה סוציאליט במדה שהיא פוליטיט. ופירוש הדבר הוא – לפתוח דף חדש בתולדות האנושיות במאמצי ההעפלה המשותפת של המוני העם.

הבורגנות הבינה היטב את הכוון החדש של המהפכה, שהקומונה הפריזית היתה עכשיו כלי מבטא. על כן השתדלה כל כך האספה הלאומית – שהיתה בעיקר באות כוחה של הבורגנות – לערער את השפעתה של הקומונה.

כבר בי"א באוגוסט, בטרם כתה הדלקה בטיולרי, בעוד הרוגי הקרב מתגוללים בחצרות הארמון, הוציאה האספה פקודה על בחירת שלטון-פלך חדש, שנתכון להתיצב כצר לקומונה. הקומונה סרבה לקיים את הפקודה, והאספה הוכרחה לותר; אך המלחמה נמשכה; זו היתה מלחמה חשאית, שבשעתה היו הז'ירונדיסטים מנסים לזייץ את הסקציות נגד הקומונה או משתדלים להפיץ את המועצה הראשית של הקומונה, שנבחרה בדרך מהפכנית אור לט' באוגוסט; אלה היו חרחרור-נגרנות עלובים נוכח פני האויב, ההולך ומתקרב מיום ליום אל פריז וחומס בדרכו באין מפריע.

בכ"ד באוגוסט נתקבלה בפריז ידיעה, כי העיר לונגוי נכנעה בלי התנגדות – ועזותם של המלכונים גברה שבעתים. הם חגגו נצחון. הם קוו, כי גם

שאר הערים יעשו כמעשה לונגוי, וכבר התנבאו שבעוד שבוע יבואו בני־בריתם הגרמנים בשערי פריז. הכינו להם דירות מראש. המלוכנים היו מתקבלים מסביב לטאמפל, ובית המלך הריע עמהם לכבוד הגרמנים המנצחים. אך נורא מכל הוא, כי האנשים אשר קבלו על עצמם את ההנהגה בצרפת – היו רפיי־אונים מעשות דבר־מה כדי להציל את פריז מהפגעות לאחר שנכנעה לונגוי. ועדת השנים־עשר, שנועדה להיות מרכז הפעולות באספה, נפלה ברוחה; והמיניסטרים הז'ירונדיסטים – רולאן, קלאויר, קרואן והשאר – הציעו לברוח. תכניתם היתה להִנָּתק לבלוא, או ממנה והלאה לצד דרום, ולהפקיר את העם הפריזי המהפכני לאכזריותם של האוסטרים, הנסיך מברונשוויג והמהגרים. "הצירים ברחו בזה אחר זה" – אומר אולר. הקומונה קבלה בפני האספה על המנוסה הזאת. אל הבגידה נוסף עכשיו מורֶךְ־הלב. ורק דנטון, היחידי מכל המיניסטרים, שהעם מינה מיניסטר לענייני המשפטים לאחר כבוש טוילרי, מחה בכל תוקף נגד בריחת השלטונות מפריז.

רק הסקציות המהפכניות והקומונה הבינו היטב, כי צריך לנצח ויהי מה: כי לשם כך יש צורך להכות בבת אחת את האויב שבִּקְפָּר ואת הקונטר־מהפכנים אשר בפריז.

אולם דוקא את הדבר הזה בקשו למנוע מנהיגי הריפובליקה. בית הדין שנתכנס ברוב טקס כדי לשפוט את אשמי ההריגה שנערכה בעשרה באוגוסט – לא נחפז, כנראה, להעניש אותם; וכמהוהו כן בית־המשפט העליון שבאורליאן, אשר היה, אפילו לדברי בריסו הז'ירונדיסטן: "משגב הקושרים". תחילה הקריב בית הדין שלושה או ארבעה מאנשי־סודו הבלתי־יחשבים של לודויג הט"ז, אך אחר כך זיכה אחד מראשי הקושרים, שהיתה לו יד בקשר ד' אנגְרֶמֶן (d'Angremont), ולא העז לשפוט את הגנרל בכמאן (Bachmann), מִצְפִּיאֵי השויצאים; משמע שאי אפשר היה לקוות לפעולה מצד זה.

המלוכנים מתארים את העם הפריזי כחבר מרצחים שואפי דם, שחמתם בוערת בהם להשחית כל פעם שאיזה טרף נחלץ מידיהם, אך הדבר אינו נכון בהחלט. לא טרף בקש העם; אולם מהזכויים הללו הבין כי שליטי הארץ אינם רוצים לגלות את הקושרים שנרקמו בטוילרי, כי על ידי כך היו מוקיעים קלונם של רבים מאנשי שלומם; וגם משום שהקושרים הללו לא פסקו עדיין. מראט, שהיה בקי בדבר, צדק באמרו, כי האספה מתיראה מפני העם וכי היא לא תסרב לקבל את פני לפאיט אשר יבוא בראש צבאותיו לקומם מחדש את שלטון המלך.

הדברים האלה נתאשרו לאחר שלושה חדשים כשהמסגר גאָן־גילה את סוד הארון הנסתר של המלך, שבו גנו לודויג הט"ז את תעודותיו החשאיות. המשען העיקרי של המלך – היתה האספה המחוקקת גופא.

אלם משנוכח העם, כי אי אפשר לקבוע את מדת אשמתו של כל אחד מהקושרים המלוכנים לחוד, ובינתיים נמשכים הקושרים ומסתכנים מאוד מפני הסתערות הגרמנים – נולד בלב ההמון הרעיון לענוש את כל האנשים אשר כהנו במשרות אחראיות בארמון והיו מסוכנים, לדעת הסקציות, או את כל אלה שימצא נשק טמון בביתם. לשם כך כפו הסקציות את הקומונה, והקומונה את דאנטון – שמאז כבוש טוילרי בעשרה באוגוסט היה משמש מיניסטר לענייני המשפטים – ליתן רשיון לחפוש כללי בפריז כולה, כדי למצוא את הנשק הטמון אצל המלוכנים והכונהים, ולאסור את כל החשודים בבגידה ובמשא־ומתן עם האויב. האספה הוכרחה להכנע והוציאה פקודה בדבר חפושם כאלה בכל צרפת.

החפוש בפריז נערכו אור לשלושים באוגוסט. הקומונה הצטיינה במרץ רב, והעם – בכשרונות ארגוניים, שהפילו אימה על הקושרים. בכ"ט באוגוסט לאחר הצהרים היה מראה פריז כמראה עיר גוועת, כמראה עיר שנתלבשה קדרות אימה. היציאה מפתח הבית לאחר השעה הששית בערב – נאסרה; ברדת הערב נתמלאו כל הרחובות משמרות, בני ששים איש, מזוינים בחרבות ובכידונים שונים. קרוב לשעה אחת לאחר חצות החלו החפושים בכל קצוי פריז. אנשי המשמרות הלכו מדירה לדירה, חפשו נשק, וכשמצאוהו בבית אחד המלוכנים – היו מחרימים אותו.

בסך הכל נאסרו כשלושת אלפים איש בערך והוחרמו כאלפיים רובים. היו מקומות שבהם ארכו החפושים שעות רצופות. אולם גם בית אחד לא היה לבז, ולו גם ביה של מה־בכך. לעומת זאת – אצל האודיסטים (כונהים שסרבו להשבע אמונים לקונסטיטוציה) מצאו כלי כסף שנשדדו זמן־מה קודם לכן מעֶזְרֶת־הקודש; הם נטמנו בבארות.

למחרת היום הוצאו רוב האסירים לחפשי, לפי פקודת הקומונה או דרישת הסקציות. גם את השאר היו מבדילים בודאי לסוגים שונים, וחלק מהם עתיד היה להמסר לבית דין פשוט – אלמלא המאורעות שתכפו בזה אחר זה הן בשדה המלחמה והן בפריז גופא.

בשעה שכל פריז נתעוררה לקריאת הקומונה והתגיסה, ובכל ככר בנו את "מזבחת־המולדת" – מקומות מועד והרשמה לצעירי־האומה המתנדבים – והֶזְאָרְחִים והאזרחיות, כעשירים כעניים, הביאו את תרומותיהם; בשעה שהסקציות והקומונה שלהן עמלו בשקידה רבה להספיק נשק ותלבושת 60,000 המתנדבים המשתלחים אל הגבול; בשעה שלא היה דבר מוכשר ומותקן לכך ואף על פי כן הספיקו הסקציות לשלוח בכל יום כאלפיים איש – דוקא בשעה זו בקשה האספה למוטט את הקומונה. לאחר הרצאתו של הז'ירונדיסטן גואֶדֶה (Guadet) פרסמה האספה בל' באוגוסט פקודה לפזר תיכף ומיד את המועצה הראשית של הקומונה ולהעזיב בחירות חדשות!

אילו נכנעה הקומונה, כי עתה אבדה כהרף עין – לתועלתם העצומה של המלוכנים ובני בריתם, הפרוסים והאוסטרים – האפשרות היחידה להדוף את האויב ולהכריע את שלטון המלך. מאליו מובן כי מועצת הקומונה סרבה לציית לפקודת האספה, הכריזה את בעלי הפקודה לבוגדים ופקדה לערוך חפוש בבית המיניסטרים רולאן ובריסו. מראט דרש פשוט להרוג את המחוקקים הבוגדים.

ולמחרת היום כמו להכעיס, זיכה בית־הדין הפלכי אחד מראשי הקושרים של מפלגת המלך, את המיניסטר מונמוֶרְן – אף על פי שימים מספר קודם לכן נתברר ממשפטו של ד' אנגְרֶמֶן, כי הקושרים המלוכנים שקבלו את שכרם נרשמו בדפטראות, נצטרפו לפלוגות, נכנעו לועד מרכזי משותף וצפו לאות כדי לצאת החוצה ולהתנפל על הפטריוטים בפריז ובערי השדה.

למחרת היום, בראש חודש ספטמבר – נתגלה סוד חדש. בעתון הרשמי "Moniteur" נתפרסמה ⁴³ "תכנית הגייסות המאוחדים נגד צרפת", שנתקבלה, לדברי המערכת, ממקור נאמן בגרמניה. מ"תכנית" זו נתברר כי הנסיך הברונשוניגי יעכב את צבא הפטריוטים בצרפת הדרומית, והמלך הפרוסי יעלה בינתים על פריז, יכבשנה, ואז – יסיגו את האוכלוסין לסוגיהם והמהפכנים שבהם יוצאו להורג. אם בדרך לפריז ינצחו הפטריוטים – זממו הגרמנים לשלוח אש בערים האלה. "טוב מדבר מעמים שהתפרצו" – אמרו המלכים המאוחדים, ובתורת אישור לתכנית זו הודיע גואֶדֶה באותו יום לאספה על קשר גדול שנתגלה בגרינובל ובסביבותיה. בידי איש ששמו מוניֶה (Monnier), סוכנם של המהגרים, מצאו רשימה ובה נקובים בשמותיהם יותר ממאה מנהיגי־הקשר המקומיים אשר סמכו על עזרתם של עשרים וחמשה או שלושים אלף איש. מיד לאחר שנתקבלה הידיעה על מפלתה של לונגוי התלקח מרד אכזרי בפלכים: דויֶסֶר ומורביהאן. גם זה היה מתכניתם של המלוכנים ושלטון האיפיוֹר ברומא, שעשה עמהם יד אחת. ביום ההוא אחר הצהרים באה ידיעה, כי האויב צר על נָרְדֶן, והכל הבינו מיד, שגם העיר הזאת תכנע, כשם שנכנעה לונגוי; וכי מעתה לא יהא דבר אשר יוכל לעצור את התקדמותם המהירה של הפרוסים אל פריז; וכי האספה – או שתעזוב את המטרופולין ותפקירנה בידי האויב החוגג את נצחונו, או שתשא ותתן עם האויב על החזרת עטרת־המלך ליושנה ועל מתן רשות גמורה לתשוקת־הנקמה שלו להשמיד ולהאביד את הפטריוטים.

ולבסוף, ביום ההוא, ראש חודש ספטמבר, פרסם רולאן כרוז אל מוסדות ההנהלה שהודבק בחוצות פריז. הכרוז הודיע על הקשר שזממו

המלוכנים כדי להפריע את הובלת המכולת בצרפת, הערים ניָר וליון כבר לקו בגלל הקשר הזה.

הידיעות הללו יאשו את אוכלוסי פריז.

אז פקדה הקומונה להגיף את כל שערי העיר, להתריע על הסכנה בפעמונים ובקול תותחים. בכרוז נשגב קראה הקומונה את כל המתנדבים-בעם המוכנים לקרב לבוא לשדה-מס, ללון שם הלילה ולמחרת בבוקר לצאת לקרב. ואז הקיפה צעקה פרועה את כל פריז: אל בתי הסוהר! שם יושבים הם – הקושרים, המצפים לביאת הגרמנים כדי להחריב את פריז, להטביעה בדם, להעלותה באש. סקציות אחדות (פואסונר, דואר, לוכסנבורג) מחליטות להוציא להורג את כל הקושרים הללו – “היום עלינו לשים להם קץ!” – ולפתוח דרכים חדשות למהפכה!

פרק שלושים וחמשה: ימי ספטמבר

פעמוני ההזעקה הריעו בקולם ברחובות פריז, בראש חוצות תופפו המתופפים להתריע על הסכנה, כל רבע שעה נשמעו שלוש יריות תותח, להודיע כי המולדת בסכנה. המתנדבים ההולכים לקרב אל הסֶפֶר עברו בראש חוצות בקול שירה – וכל זה גרם באותו יום ראשון בשבוע, ב' בספטמבר, להבעיר את חמת העם להשחית את הבוגדים, אשר קראו לעזרה את הצבאות הזרים. לאחר הצהררים, או לאחר השעה השנייה, התלקט המון רב מסביב לבתי הסוהר, שבהם נחבשו זה לא כבר המלוכנים האסירים. קרוב לשתיים וחצי נראו לא הרחק מבית הכלא של Abbeye כמה מרכבות סגורות, שבהן העבירו את הכמרים האסירים מן העיריה לבית הסוהר – עשרים וארבעה במספר⁴⁴; אילו מתנדבים שבאו מדרום צרפת (ממרסיליה או מאויניון) התנפלו עליהן; ארבעה כמרים נהרגו קודם שהגיעו לבית הסוהר, ושנים – בכניסתם לבית הסוהר סמוך לשער. השאר הובאו לבית המנזר, ועד שחקרו אותם חקירה קצרה – נשברו שערי בית הכלא, והמון מזוין בכידונים, בקיפים ובחרבות פרץ פנימה והרג את כל הכמרים, מלבד הכוהן פיקארד (Picard), מורה החרשים והאלמים, ועוזרו. כך החל ההרג בבית הכלא של המנזר, – בית הכלא שהיה מפורסם לרעה בין תושבי הרובע הסמוך. המון דרש להוציא מיד להורג את הקושרים המלוכנים, שנאסרו לאחר עשרה באוגוסט ונחבשו בבית הכלא הזה. כל השכנים ידעו, כי הם מפזרים זהב לרוח, מתהוללים במשאתות ונשיהם וידידותיהם באות אל בית הסוהר באין מפריע. כשהגיעה השמועה על כשלון הצבא הצרפתי סמוך למוֹנס – הדליקו אסירי הכלא הזה אוֹרֶי־חג, ולאחר כבוש לונגוי חגגו כאן בהמולה רבה את נצחון הגרמנים. המלוכנים האסירים שפכו בוז על העוברים ושבים ואחלו להם, שהגרמנים יבואו בקרוב אל עיר הבירה וישמידו את המהפכנים. כל בני פריז דברו על הקשר המתקדם בבתי האסורים, על הנשק המובא לשם; הכל ידעו כמו כן, כי בתי האסורים נספו לבתי הרושת לזיוף שטרי כסף – שבהם נתכוו להכשיל את המלוה הממשלתי – וכרטיסי קופת התמיכה.

על כל הדברים האלה דובר בקהל שהצטופף סביב לבתי הסוהר של המנזר, פֹּרס וקונסיירז'רי. לא ארכה השעה וההמון נתן את שערי בתי הכלא האלה והחל להרוג ולאבד את קציני המפקדה הראשית של פלוגת השויצאים, את חיילי הגווארדיה המלכותית, את הכמרים, שנדונו לגירוש על שסרבו להשבע אמונים לקונסטיטוציה, ואת המלוכנים הקושרים, שנאסרו לאחר י' באוגוסט.

התנפלות סטיכית כזאת הדהימה, כנראה, בפתיעתה. למותר הוא להוכיח, כי לא הקומונה ודנטון הכינו את ההריגות, כדבריהם של ההיסטוריונים המלוכניים⁴⁵. אדרבה: הן באו בפתע, והקומונה הוכרחה למהר ולאחוז באמצעים כדי לשמור על בית הסוהר טאמפל, שבו ישבו אסורים המלך ומשפחתו, וכמו כן להציל את האסירים, שנדונו על שלא פרעו את חובותיהם וכדומה, וגם את גבירות החצר, מקורבותיה של מריה אנטואניטה. הקומיסרים של הקומונה הצליחו להציל את הגבירות הללו רק באפלת הלילה, ברוב קושי ובסכנת נפשות מפני חמת העם שהקיף את בתי הסוהר ומלא את הרחובות הסמוכים⁴⁶.

משהחל ההרג במנזר – והוא החל, כידוע לערך בשתיים וחצי – נזדרזה הקומונה לאחוז באמצעים כדי להפסיקה. היא הודיעה תיכף ומיד על הדבר לאספה המחוקקת, אשר שלחה קומיסר משלה לשם משא ומתן עם העם⁴⁷. ובשעה הששית, בישיבת המועצה הראשית של הקומונה שנפתחה לאחר הצהררים, הודיע מנואל (Manuel) על מאמציו שלא הצליחו להפסיק את ההרג. “הוא אומר, כי מאמציהם של שנים עשר שליחי האספה הלאומית, וכמו כן מאמציו ומאצמי חבריו, חברי ההנהלה העירונית – היו לשוא, ולא הצליחו להציל את הפושעים ממות”. בישיבת הערב שמעה הקומונה את הדין-וחשבון של הקומיסרים שלה שנשלחו לפֹּרְס והחליטה לשלחם מחדש כדי להרגיע את העם.⁴⁸

אור לג' בספטמבר צייתה הקומונה למפקד הגווארדיה הלאומית סאנטר לשלוח כמה פלוגות כדי להפסיק את הרצח. אך הגווארדיה הלאומית לא רצתה להתערב בדבר. לולא זאת – אין ספק כי, לפחות, הפלוגות של הסקציות המתונות ביותר היו הולכות אל בתי הכלא. נראה, שהדעה הכללת בפריז היתה, כי משלוח צבא נגד העם שכבש את בתי הכלא עשוי לעורר מלחמת אזרחים בשעה שהאויב נמצא מהלך ימים-מספר מפריז, ואחדות הפעולות נגד האויב היתה הכרחית הפעם יותר מכלל עת. – “יש רוצים להרחיב ריב ומדנים ביניכם ולעורר מלחמת אזרחים” – כתבה האספה בכרוזה ביום ג' בספטמבר, בעוררה את האזרחים לאחדות. במקרה זה לא היה אמצעי אחר זולת ההוכחה והשדול. ואמנם, בשעה ששליחי הקומונה ניסו למנוע את הרצח במנזר ושידלו את ההמון בדברים – קם אחד מהעם ושאל בצדק את מנואל: “ואילו באו הפרוסים והאוסטרים המנוולים לפריז – ההי מבדילים בין האשמים והחפים מפשע, או היו עורכים טבח כללי?”⁴⁹ ואחר, או הוא עצמו, הוסיף: “זהו דמו של מֶנְפֶּוֹרְן וסיעתו; אנו עומדים על משמרתנו, שובו גם אתם אל משמרתכם; אילו עשו האנשים שהפקדנו בידיהם את המשפט אשר הוטל עליהם לעשות – כי עתה לא היינו מתגודדים פה”⁵⁰. כך הבין העם היושב בפריז את החימה וכך הבינו גם כל המהפכנים.

מכל מקום, בשנים בספטמבר בצהררים, משנדעו תוצאות שליחותו של מנואל, פרסם הועד המפקח של הקומונה⁵¹ קול קורא בוז הלשון: “בשם העם. חברים! ניתן לכם צו לשפוט את כל אסירי כלא-המנזר. חוץ מאבירי-המנזר לאנפן, שיש להושיבו במקום בטוח. המועצה העירונית, ב' בספטמבר. (על החתום: האדמיניסטרטורים: פשניס, סרז'אט.)

עד מהרה יסד העם בית-דין ארעי בן י”ב שופטים מושבעים, בחירי העם, בנשיאותו של מליאר (Maillard), שיצאו לו מוניטין בפריז מי”ד ביולי ומד' באוקטובר 1789. בית-דין ארעי מעין זה הוקם גם בבית הסוהר פֹּרס על ידי שנים או שלושה מחברי הקומונה; ושני בתה-דין הללו השתדלו להציל נפשות רבות ככל האפשר. מליאר, למשל, הצליח להציל את קאזוט (Cazotte), שהיה בו פסול גדול (מישלה, ספר VII, פרק V), ואת די-סומברויל (de Sombreuil), שהיה מפורסם כאויבה הגלוי של המהפכה. כדי להצדיקם בדין השתמש מליאר במציאות בנותיהן של קאזוט וסומברויל, שמרצונן הלכו לבית האסורים אחרי אבותיהן, ובזקנתן המופלגה של סומברויל. באחת התעודות, שהובאה בכתב יד של סופר שמרני קיצוני גֶרְנֶה די קסאניאק⁵², מסופר, כי מליאר היה מספר אחר כך בגאווה רבה, כי בדרך זו הצליח להציל את חייהם של מ”ג אנשים. ולמותר הוא להוכיח, כי “כוס הדם” שהוגשה כביכול לבתו של סומברויל – אינה אלא בדותה נתעבה של סופרים מלוכניים.

גם בבית הכלא פורס היו מקרים רבים של זכוי הנאשמים; לדברי טאליין נרצחה שם רק אשה אחת – גברת דיי־למבאל. עם כל זכוי הריע העם “**תחי האומה!**” ואחר כך היו אנשים מן ההמון מלויים את הזכאי עד לביתו, עושים עמו מעשים המעידים על רגשי חבה ומסרבים בהחלט לקבל שכר כלשהו מהמשוחרר או מקרוביו. ובדרך זו זוכו כמה מן המלוכנים האדוקים, שלא היתה כל **עובדה** ברורה המוכיחה על אשמתם, כגון אחיו של המיניסטר ברטראן די מולויל, ואפילו שונאיה־בנפש של המהפכה כגון אחיה־ליניקה של המלכה, האוסטרי נָבֶר; בתרועת נצחון ובקריאות שמחה הובילום אל קרוביהם או אל ידידיהם. ובר עצמו ספר על הדבר בפתקו.

במנזר הכרמליטים החלו חובשים את הכמרים מי"א באוגוסט; שם נמצא גם הארכיגמון המפורסם של העיר ארל, שנאשם בעריכת טבח נורא בפטריוטי העיר. כל הכמרים הללו נתחייבו גלות בב' בספטמבר. ביום זה פרצו כמה אנשים מזוינים בחרבות לתוך המנזר והרגו את הארכיגמון הארלי, ולאחר משפט קצר – גם כמה כמרים שסרבו להשבע שבועת אורחים. רבים הצילו את נפשם בקפצם מעבר לחומה; השאר, כפי שמעיד ספרו של הכומר פֶרְטֵילִי דִי־בָרְבוֹ (de Barbot), ניצלו על ידי הסקציה הלוסנובורגית והאנשים נושאי הכידונים שעמדו על המשמר בבית הסוהר.

הרצח נמשך גם בג' בספטמבר, ובערב שלח הועד המפקח של הקומונה, בתוך תיקי המיניסטר לעניני המשפטים, מכתב חוזר לכל הפלכים. ה"חוזר" נכתב בידי מראט, ובו גינה הועד המפקח את האספה המחוקקת, ספר את פרטי המאורעות והציע לעשות כמעשה פריז.

זחמת העם שככה בינתים – מספר סן מיאר (Saint Méard) – ובג' בחודש, קרוב לשעה השמינית, כבר נשמעו קולות בודדים שקראו: “רחמים! רחמים לנשואים!” אגב: בבתי הכלא כבר היה מספר האסירים הפוליטיים מועט. ואז קרה מה שמוכרח היה שיקרה! אל המתנפלים על בתי הכלא מתוך אמונה – נצטרפו גם אלמנטים אחרים, חשודים. הדבר, אשר מישלה היטיב לכנותו בשם “תשוקת השמד!” – התשוקה לבער מפריז לא רק את הקושרים המלוכניים אלא גם את מזיפי המטבעות ושטרי הכסף, את הרמאים והנוכלים, אפילו את היוצאניות, שאמרו עליהן כי כולן עד אחת – מלוכניות! בג' בספטמבר כבר נהרגו הגנבים בבית־הסוהר הגדול שאטלה, ובבית הסוהר של הברנארדינים – נרצחו עובדי הפרך; בד' בספטמבר הלכו להרוג בקלפטייֶר, בביסטֶר ואפילו במוסד לתקון הפשעים של ביסטֶר, אף על פי שהעם צריך היה לחוס על בית־הסוהר הזה, כי בו נתייסרו אנשים חלכאים כמוהו, ביחוד מקרב הילדים. סוף סוף הצליחה המהפכה לשים קץ להרגות; לפי עדותו של מאטון די לא ואֶנְן (de la Varenne) היה זה בד' בספטמבר ⁵³.

בדרך כלל נהרגו יותר מאלף איש; מהם: 202 כמרים; 26 מחיל המלך; קרוב ל 30 שויצאים, מהמפקדה הראשית שלהם, ויותר משלוש מאות אסירים פיליים, ובתוכם אסירי קונסיירז'ר, שעסקו בזיוף שטרי הכסף בשבתם בבית האסורים. מאטון די ואֶנְן, המפרסם בספרו *Histoire particulère* (ע' 419–460) את רשימת הרוגים־ספטמבר על פי א"ב, קובע כי מספרם היה 1,086; ועוד ג' אלמונים שנהרגו בדרך מקרה. וההיסטוריונים המלוכניים החלו בודים מלבם מספרים על 8,000 ואפילו על 12,852 הרוגים!! ⁵⁴

כל כותבי קורותיה של המהפכה הגדולה, למן בישה ורו ואילך, מפרסמים את דעתם של מהפכנים אנשי שם על הרציחות הללו, ומכל מראי־המקומות יוצאת מסקנה מופלאה אחת. הז'ירונדיסטים, שעשו אחר כך את ימי ספטמבר כמין חומר להתקפות קשות ועקשניות כלפי המונטניארים ⁵⁵, היו בימים ההם עדי ראייה למעשים שנעשו ולא טרחו לנקוף אצבע, הינו: הם עשו את המעשה אשר ברבות הימים שמש להם חומר להוכיח בגללו על פני דנטון, רובספייר והקומונה. ורק הקומונה לבדה – באמצעות המועצה הראשית והועד המפקח – אחזה באמצעים פעילים, כדי להפסיק את הרציחות או, לפחות, להגבילן ולצמצמן במסגרת החוק. כל השאר פעלו באפסייד, או לא ראו חובה לעצמם להתערב בדבר; והרוב **הצדיק** את הדבר לאחר מעשה. מכאן אתה למד כי כל בני פריז, אף על פי שבלבם מחו נגד מעשי הרצח, הבינו בכל זאת כי מאורעות ספטמבר היו תוצאה הכרחית מן הטבח שערכו המלוכנים ב' באוגוסט בארמון, ומעצם הפוליטיקה שנקטו השליטים במשך עשרים יום מכבוש טוילרי.

במכתבו של בֶּוֹלָאן מג' בספטמבר, שכותבי העתים מרבים להזכירו, מדבר המיניסטר הז'ירונדיסטי הזה על הרציחות הללו, ומסגנון דבריו ניכר שאף הוא נֶשְׁבֵן למחויבות המציאות. ⁵⁶ כונתו העיקרית היא להביע את הרעיון, העתיד בקרוב להיות סברתם של הז'ירונדיסטים, והיא: אם עד י' באוגוסט היתה המהומה נחוצה – הרי מעתה צריך הכל להנתן במסגרת. בכלל היו הז'ירונדיסטים – כהערתם הנכונה של בישה ורו – “מטפלים יותר מדי בעצמם”; “עיניהם רואות וקלות בהשמט השלטון מידם ובעברו לידי מתנגדיהם... אך אין הם מוצאים יסוד להפריע את התנועה המתחוללת... אין הם מתעלמים מן העובדה, כי יש רק דבר אחד **העלול להציל את החירות הלאומית ולהגן עליה מנגמת המהגרים המזוינים** (ע' 397). ⁵⁷

בעתונים רבי־השפעה ביותר, כגון “*Révolution de Paris*”, “*Moniteur*” (של פריזום) הצדיקו את המאורעות; השאר – *Annales* “*Chronique de Paris*”, “*patriotiques*” ואפילו בריסו ב “*Patriote français*” – הסתפקו בכמה מליצות פושרות ושדופות. ואשר לעיתונות המלוכנית – הרי היא השתמשה, כמובן, במאורעות האלה, כדי להפריח גוזמות מגוזמות שונות, שבמשך מאד שנים לא פסקו אחר כך מלחזור עליהן. לא נשתדל להזימן, אולם יש טעות אחת בהערכת המאורעות, שבה נכשלים גם ההיסטוריונים הריפובליקנים, ועליה כדאי לעמוד בפרטות.

אין ספק, כי מספר האנשים שבצעו את מעשי ההרג בבתי הסוהר – לא היה יותר משלוש מאות. ומשום כן מאשימים את כל הרפובליקנים במורך לב על שלא הצליחו לשים קץ לרציחות. אך זהו חשבון מוטעה. אמנם, עצם המספר (שלוש מאות או ארבע מאות) נכון הוא. אך דינו אם נקרא את ספוריהם של נָבֶר, אחיה־ליניקה של מריה אנטואניטה, גברת די טורֶנֶל, מָטוֹן די לא ואֶנְן ושאר האנשים אשר ראו בעצם עיניהם את אשר התחולל בבתי האסורים – כדי להוכיח, כי אף על פי שעצם הרציחות נעשו בידי אנשים מעטים – הרי מסכיב לכל בית סוהר, ברחובות הסמוכים, הצטופף המון רב, שלמד זכות על הרציחות הללו והיה מוכן לקרוע כדג כל איש שיאמר להפריעם. אגב: הביולטינים של הסקציות, התנגדותה של הגוארדיה הלאומית ואפילו יחסם של מהפכנים מובהקים – מעידים, כי הכל הבינו, שהתערבות צבאית עלולה לעורר מלחמת אזרחים, אשר תגרור אחריה – ואחת היא מי יהיה המנצח – מעשי־רצח מרובים ואיומים שבעתים ותפקיר את פריז לזרים.

מאיך גיטא אמר מישלה, ורבים אחריו חזרו ואמרו, כי מעשי־הרצח הללו נעשו מתוך **פחד**, פחד שוא; והפחד, כידוע, אכזרי תמיד. אומרים לנו: האמנם עלולים כמה מאות מלוכנים מיותרים לסכן את המהפכה? אך הסופרים הסוברים כך אינם מעריכים, לדעתי, כראוי את כוחה האמיתי של הריאקציה. מאחורי מאות המלוכנים שנהרגו בימים ההם עמדו רבבות מלוכנים אחרים – רוב מנינה של הבורגנות האמידה, כל האריסטוקרטיה, האספה המחוקקת, שלטון הפלך, רוב שופטי השלום ורוב מנין הפקידים. כל ההמון הרב הזה של אויבי המהפכה חכה בכליון עינים לביאת הגרמנים אל סביבות פריז, כדי לקבל את פניהם בשמחה רבה ולהתחיל בעזרתם את “הטירור השחור” הקונטר־מהפכני, – ההרג השחור. דינו אם נזכור את “הטירור הלבן” שנערך בידי הבורבונים, בחזירתם ב 1815 בחסות הצבאות הזרים.

אגב: יש עובדה אחת, שכותבי העתים מסיחים על פי רוב את דעתם ממנה, אף על פי שהיא שופכת אור על כל הענין ומגלה את הסבה האמיתית של מאורע השנים בספטמבר.

בעצם הרצחה, בד' בספטמבר בבוקר, העיזה סוף־סוף האספה המחוקקת, על פי הצעתו של שאבו, להגיד את הדברים הנכספים. האספה פרסמה קול־קורא לעם הצרפתי ומסרה בו הודעה, כי אף על פי שיחס הכבוד לקונגנט העתידי לבוא מונע מחברי האספה את האפשרות "להגיד מראש את סכוייהם מהאומה הצרפתית" – הרי הם נשבעים בכל זאת כל אחד בפני עצמו את השבועה, שאין הם מעיזים להשבע כבאי כוח העם: "להלחם בכל מאמצי הכוחות נגד המלכים והשלטון המלכותי!" הלאה המלך! הלאה הקפיטולאציה, הלאה המלך הזר! – חזרו ואמרו חברי האספה. ומשנתאשר הכרוז הזה בהצבעה ורצים אחדים יצאו מטעם האספה למסור את המודעה הזאת לסקציות – נתקבלו השליחים בסבר פנים יפות בכל מקום על אף הצמצום המובלע בכרוז הנ"ל, – ומיד השתדלו הסקציות לשים קץ לרציחות.

אך מה קשה היה לכוף על האספה את ההכרזה הזאת! רק לאחר שקם מראש והציע במפגיע להרוג ולאבד את המלוכנים הצבועים שבאספה המחוקקת, רק לאחר שקם רובספייר והאשים את קארה (Carra) ואת הז'ירונדיסטים בכלל שהם מוכנים לקבל את המלך הזר, ולאחר שהקומונה צייתה לערוך חפוש בבית מנהיגי הז'ירונדיסטים: רולאן ובריסו – רק אז קם הז'ירונדיסטן גואַדָה בד' בספטמבר – רק בד' בספטמבר! – והציע לפרסם הכרזה, שבאי כוח העם מוכנים להלחם בכל מאמצייהם נגד המלך ושלטון המלוכה בכלל. אילו נתפרסמה הכרזה כזאת מיד לאחר י' באוגוסט, ואילו נתבע לודווג הט"ז לדין תיכף ומיד – הרי אין ספק, כי מאורעות ספטמבר לא היו מתרחשים כלל. ואילו ראה העם כי התככים המלוכניים אינם מוצאים סמוכין וסעד באספה ובממשלה – כי אז נתברר לו כי כוחם דל ואין לחשוש להם.

ובכדי מבקשים להוכיח לנו, כי אך חשדי־שואו הם דברי רובספייר, שהאשים את האספה, וביחוד את הז'ירונדיסטים, שהם מוכנים להושיב על כסא המלוכה את הנסיך הברונשוויגי (שעלה על פריז בראש צבא גרמני). לא לחנם כתב הריפובליקן הוטיק, הז'ירונדיסטן קונדורסֶה – היחיד מבאי כוח העם באספה המחוקקת שצדד בזכות הריפובליקה עוד ב־1791, ודבר בשם עצמו – רק בשם עצמו! – נגד כל מחשבה וכל כונה להושיב על כסא צרפת את הנסיך הברונשוויגי – לא לחנם כתב הריפובליקן הוטיק הזה ב־"Chronique de Paris", כי הגד הגידו לו בדבר המועמד הזה ⁵⁸. כי זאת לדעת: בימים אלה, בין מלוכה למלוכה, צצו שמות רבים כמועמדים למלוכה – הנסיך מיוֹרק, הנסיך האורליאני, הנסיך משארטרי (במועמד זה תמך דימוריקה) ואפילו הנסיך הברונשוויגי – ועליהם דנו במחנה העסקנים הפוליטיים שלא רצו בריפובליקה, כגון: הפילאנטים, או שלא האמינו בנצחונה של צרפת, כגון: הז'ירונדיסטים.

ההסוסים, מורך הלב והצביעות של אנשי המחנה שהחזיקו את אמת השלטון בידם – הנה שורש הסבה האמיתית, אשר יאשה את בני פריז בב' בספטמבר.

פרק שלוש וששה: הקונגנט – הקומונה. – היעקובינים

בכ"א בספטמבר 1792 נפתח סוף־סוף הקונגנט – אספה, שברבות הימים כה הרבו לתארה בחזית דוגמה ואידיאל לכל פרלמנט מהפכני. הבחירות לקונגנט נערכו בהצבעה כללית כמעט, בהשתתפותם של כל האזרחים, האקטיביים והפאסיביים, אך הן היו בכל זאת עקופות; הינו: תחילה בחרו האזרחים בבוררים, והבוררים בחרו את הצירים לקונגנט. שיטת בחירות כזאת היתה, כמובן, לתועלת המעמדות האמידים; אך הואיל והבחירות חלו בספטמבר, בעצם ההתרגשות הכללית שנתעוררה עם נצחון העם ב' באוגוסט, ורבים מן הקונטר־מהפכנים, שנפל עליהם פחד המאורעות של ב' בספטמבר, החליטו, כי ניהא להם שלא לבוא לבחירות כלל – היו התוצאות גרועות פחות משאפשר היה לשער. רשימת מראש בפרז, שבה נכללו שמותייהם של כל המהפכנים המפורסמים – מקלוב הקורדליירים וקלוב היעקובינים – נבחרה כולה. 525 "בוררים", שנתכנסו בב' בספטמבר במעון הקלוב היעקוביני בחרו ליושב־ראש את קאלו ד' אַרְבוּאָ (d'Herbois יעקוביני קיצוני) ולסגנו את רובספייר; הם פסלו את כל אלה שחתמו על התזכירים המלוכניים (של "ה' אלפים" ו"כ' אלפים") והצביעו בעד רשימת מראש.

ואף על פי כן הוסיפו המתונים להיות המושלים בכפה, ולאחר הישיבה הראשונה של הקונגנט כתב מראש, שאם לדון על פי טיבם של באי כוח העם – הרי אפשר להתיאש מן האפשרות להציל את החברה. הוא ראה מראש, כי התנגדותם לרוח המהפכנית תמיט על צרפת מלחמה שאין לה סוף. "הם יאבידו את הכל – כתב מראש – אם קומץ קטן של מגיני העם, הנועדים להלחם בהם, לא יתגבר עליהם ולא ידכאם". להלן נראה כי צדק בדבריו.

אך המאורעות עצמם דחפו את צרפת לקראת ריפובליקה. כבירה היתה תנועת־עם כללית זו, והמתונים שביין חברי הקונגנט לא העיזו לעמוד בפני הנחשול שבו נסתחף שלטון המלך. בישיבתו הראשונה הכריז הקונגנט פה אחד על ביטול המונארכיה בצרפת. כבר ראינו, שמרסיליה ועור כמה מערי השדה דרשו ריפובליקה קודם לעשרה באוגוסט; עם ראשית הבחירות הכריזה פריז בחגיגות את הדרישה הזאת. גם קלוב היעקובינים העיזו סוף למסור מודעה, כי הוא מצדד בזכות הריפובליקה: הוא עשה את הדבר בישיבת כ"ז באוגוסט, לאחר שנתפרסמו התעודות שנמצאו בארון בטוילרי. הקונגנט הלך בזהירות אחרי פריז. בישיבתו הראשונה, בכ"א בספטמבר 1792, ביטל את שלטון המלך; ולמחרת היום, בפקודה שניה, צוה לרשום על התעודות הרשמיות: שנה ראשונה למנין הריפובליקה. ואף על פי כן לא הכריז עדיין את עצם קיום הריפובליקה.

ג' מפלגות נבדלות זו מזו נזדמנו בקונגנט: "ההר" (La Montagne, מאכן מונטניארים, הינו: הרריים), הז'ירונדה ו"המישור", או ביתר דיוק: "הבצה" (Le Marais; אחר כך Le Marais). משלו בכפה – הז'ירונדיסטים, אף־על־פי שמספרם היה פחות מאתים. עוד קודם לכן בימי האספה המחוקקת, העמידו למלך מיניסטריין (בֶּלוֹן) ושאו להתפרסם כ"אנשי מדינה". מפלגת הז'ירונדיסטים נצטרפה משורה של פוליטיקנים משכילים, מנומסים ומחוכמים, שהגנו על עניניה של הבורגנות התעשייתית, המסחרית והחקלאית אשר נוצרה חיש מהר במשטר החדש. תחילה היו הז'ירונדיסטים – בעזרת ה"מישור" – המפלגה החזקה ביותר, ומהם הורכב המיניסטריין הריפובליקני הראשון. במיניסטריין זה, שעלה לשלטון ב־10 באוגוסט, היה רק בא־כוח אחד מטעם המהפכה העממית – דנטון, אבל גם הוא יצא בדימוס בכ"א בספטמבר, והשלטון נמצא, איפוא, בידי הז'ירונדיסטים בלבד.

ההר, שנצטרף מיעקובינים – כגון: רובספייר, סן־ז'יסט (Saint Juste) וקוֹתוֹן (Couthon) – ומקורדליירים – כגון: דאנטון ומראש, ושנתמך ע"י המהפכנים העממיים של הקומונה – כגון: שוֹמֶט וְאָבֶר – לא נתגבש עדיין למפלגה פוליטית. ההתגבשות הזאת חלה אחר כך, עם השתלשלות המאורעות, ולפי שעה היה "ההר" תומך בכל אלה שרצו ללכת קדימה ולהביא את המהפכה לידי תוצאות ממשיות, כלומר: להשמיד את שלטון המלך ולהעביר מן הארץ את הלך־הרוחות הנותן תוקף לשלטון הזה, לדכא את האריסטוקרטיה ואת כוחם הפוליטי של הכהונים, לבטל לחלוטין את הפיאודליזם, לבצר את הריפובליקה.

ו"המישור" – או "הבצה" (ברבות הימים קראו להם גם בשם "כרם") – נצטרף מן הפוסחים על שתי הסעיפים, שלא היו בעלי דעות מסוימות, אלא חסידי הקנין הפרטי ושמרנים על פי יצרם – הלא הם האנשים המהוים את הרוב בכל אספת נבחרים באשר היא. בקונגנט הגיע מספרם עד

500. תחילה היו תומכים בז'ירונדיסטים, אך ברגע של סכנה עזבו אותם. אחר כך הכריחם הפחד לתמוך בהרריים הקיצוניים, ובראשם סן-ז'יסט ורובספייר; ואחר כך השתתפו בטיורר הלבן, בשעה שההפכה הטרמיזורית של 1794 העלתה את רובספייר וחבריו לגרודם.

עכשיו. לאחר הכרזת הריפובליקה בכ"א בספטמבר 1792. אפשר היה לקוות, כי המהפכה עלולה להתפתח באין מפריע וללכת בדרכה הטבעי המסומן לה על פי עצם ההגיון שבמאורעות. משפט המלך והרשעתו, החוקה הריפובליקנית במקום הקונסטיטוציה של 1791 המלחמה האכזרית נגד הכובשים הזרים, ובו בזמן – הריסת כל דבר הנותן תוקף למשטר הישן: הזכויות הפיאודליות, שלטון הכהנים, הארגון המלוכני של הנהלת הפדוינציות. בטולם של כל שרידי-העבר האלה – נבע ממילא מעצם מהלך המהפכה. אך הבורגנות, שעלתה לשלטון ואשר באי כוחה בקוננוט היו "אנשי המדינה" מסיעת הז'ירונדה, לא רצתה בכך לחלוטין. העם מיגר את לודויג הט"ז, אך הז'ירונדיסטים התנגדו בכל כוחם לרצונו של העם להפטר מהבוגד, אשר הביא את הגרמנים אל שערי פריז, ולהוציאם להורג. ניחא להם לז'ירונדיסטים לעורר מלחמת אזרחים מאשר לעשות צעד מכריע כזה! ולאו דוקא מפחד נקמתן של המלוכות הזרות (הרי הז'ירונדיסטים עצמם דרשו במפגיע להתגרות מלחמה בכל אירופה כולה), אלא בעיקר מפחד התנועה המהפכנית של העם הצרפתי. וביחוד חששו מפני פריז המהפכנית, שמא הריגת המלך תהיה לה לאות שהמהפכה האמתית החלה.

אך המזל גרם, שהעם היושב בפריז הצליח **בסקציות ובקומונה** ליצור, בד בבד עם באות-הכוח הלאומית, כוח אמתי המבטא את השאיפות המהפכניות של אוכלוסי פריז והפורש את מצודתו גם על הקוננוט. אך בטרם נבוא לתאר את המלחמה האכזרית, שפרצה בקרב באייכות העם – נעמוד נא רגע ונעיף עין על התהוותו של הכוח החדש הזה – הלא היא הקומונה הפריזית.

בפרקים הקודמים (כ"ד, כ"ה) כבר ראינו, איך היו הסקציות הפריזיות למוסדותיהם של החיים העירוניים. מלבד אילו תפקידים משטרתיים וזכות השופטים שניתנה להם על פי החוק – נטלו הסקציות לעצמן עוד תפקידים רבים, תפקידים כלכליים חשובים עד מאוד (הספקת מזונות לעיר, עניני הצדקה הצבורית, מכירת הנכסים הלאומיים וכדומה), והתפקידים הללו הם שנתנו להם את האפשרות להשפיע השפעה עצומה בשאלות פוליטיות כלליות חשובות⁵⁹. מאליו מובן, כי משהצליחו הסקציות או המחלקות ליהפך למוסדות מעשיים בחיי הצבור, מיד השתדלו לקבוע ביניהן לבין עצמן קשר פדראטיבי. בשנת 1790 ובשנת 1791 כבר נתמנו כמה פעמים שליחים מיוחדים לשם משא ומתן עם שאר הסקציות בפעולה המשותפת מחוץ למועצה העירונית הרשמית הקבועה על פי החוק. אך הדבר לא נעשה עדיין קבע.

משהוכרזה המלחמה באפריל 1792 נתרבח שדה פעולתן של הסקציות בתפקידים חדשים לרוב. הן הוכרחו לעסוק בהרשמת המתנדבים, במיונם, בתרומות הפטרויות, בהספקת התחמושת והמכולת לגדודים היוצאים למלחמה. כמו כן הוטל עליהן לישא וליתן עם הגדודים הללו בעניני הנהלה ופוליטיקה, לדאוג למשפחות המתנדבים ועוד... ומכל שכן לעמוד בקשרי מלחמה בלתי-פוסקת נגד המזימות המלוכניות שהפריעו בעבודתן. התפקידים החדשים האלה הדגישו שבעתיים את הצורך בקשר ישר בין הסקציות.

כשאתה מעיין עכשיו בחליפת המכתבים שבין הסקציות ובפנקסי חשבונותיהם – הנך מתפלא לכוחם הארגוני של המתנדבים, שעשו את מלאכתם לאחר יום עמלם. דוקא בדברים האלה אתה רואה את גודל המסירות, הדתית כמעט, שהאצילה המהפכה לעם הצרפתי. אולם יש לציין, כי אף על פי שכל סקציה היתה בוחרת לעצמה ועד צבאי בן 28 חברים – הרי בכל השאלות החשובות ביותר היו דנים באספות הכלליות של הסקציות שהיו נערכות בערבים. כמו כן נקל להבין כי האנשים, אשר ראו את בלהות המלחמה, לא בדמיון אלא בפועל, ואשר נגעו בהם מקרוב כל אותם היסורים הרבים שהצבא הזר הסב לעם – שנואו תכלית שנאה את האשמים בהסתערות-הזרים הזאת: המלך, המלכה, החצר, האצילים לשעבר, העשירים – כל הגבירים בכלל – כי הם תמכו בחצר. וכך נתאחדה המטרופולין עם אכרי הפלכים הסמוכים בשנאתם המשותפת את מגיני כסא המלכות, אשר הבהילו את צבאות הזרים לצרפת. ועל כן, כשעלה הרעיון בדבר הפגנת כ' ביולי, קבלו הסקציות על עצמן להכין את ההפגנה הזאת, והן הן שהכינו גם את ההתנפלות על טיילרי בעשרה באוגוסט. אגב: הם השתמשו בעבודת הכנה זו כדי לקבוע סוף-סוף את הקשר הישר בין הסקציות השונות למען הפעולה המהפכנית.

כשנתברר כי הפגנת כ' ביוני לא הביאה לידי שום תוצאות, כי אנשי החצר לא לקחו מוסר ואינם רוצים ללמוד דבר מן הנסיון – קבלו על עצמן הסקציות להציע לאספה למגר את לודויג הט"ז. הסקציה מוקונסיל (Mauconseil) קבלה החלטה ברוח זו בכ"ג ביולי, הודיעה על הדבר לאספה הלאומית ובעצמה שקדה על הכנת התנועה המהפכנית לה' באוגוסט. שאר הסקציות נזדרזו לקבל החלטות מעין אלו, ובארבעה באוגוסט, בהכריז הסקציה הלאומית כי החלטות אזרחי מוקונסיל מתנגדות לחוק – נתאשרה כבר החלטה זו מטעם י"ד סקציות אחרות.

ביום ההוא באו חברי הסקציה גרביילק לאספה הלאומית והודיעו, כי הם מניחים **לפי שעה** למחוקקים את "הכבוד להציל את המולדת". – "אך אם תסרבו – הוסיפו שליחי גראביליה – נצטרך להנצל בעצמנו". הסקציה *Quinze Vingts* קבעה את עשרה באוגוסט כ"מועד אחרון לסבלנותו של העם", והסקציה מוקונסיל הודיעה כי היא "תחכה בשקט ובשימתי-לב להחלטת האספה הלאומית עד השעה אחת עשרה ביום החמישי הבא (אור ל' באוגוסט); אולם, אם האספה המחוקקת לא תקיים את דרישותיו הצודקות של העם – הרי כעבור שעה, בחצות לילה, יריעו הפעמונים להזעיק את העם המתפרץ!".

סוף-סוף, בשבעה באוגוסט, פנתה הסקציה הנ"ל אל כל שאר הסקציות והציעה לכל אחת מהן למנות "ששה קומיסרים, **לאו דוקא נואמים, אלא בעיקר אזרחים טובים באמת**, אשר יתאספו יחדיו ויהיו בבית העיריה את הנקודה המרכזית", – וכך הוה⁶⁰.

וכשנצטרפו לתנועה עשרים ושמונה או שלושים סקציות (מהמספר הכללי של ארבעים ושמונה סקציות) – נאספו הקומיסרים שלהן אור לעשרה באוגוסט בבית העיריה סמוך לאולם שבו נתאספה המועצה העירונית החוקית (בשעה מאוחרת זו היו רבים נעדרים) והחלו לפעול בדרך מהפכנית בתורת קומונה חדשה. הם ביטלו לפי שעה את המועצה הראשית והחוקית של הקומונה, דנו למאסר-בית את ראש העיר פֶּטִיון, פזרו את המפקדה הראשית של גדודי הגוארדיה הלאומית ונטלו בידם את כל תפקידי הקומונה וכמו כן את ההנהגה הכללית של המרד⁶¹.

וכך נוסד ונקבע בבית העיריה הכוח החדש אשר **עליו דברנו** לעיל.

ארמון טיילרי נכבש והמלך מוגר מכסאו, ומיד הוכיחה הקומונה החדשה, כי העשרה באוגוסט משמש לה לא "סיום של מהפכה שהחלה ב"ד באוגוסט 1789", אלא אתחלתא של מהפכה חדשה, – מהפכה עממית המתחוללת לשם השוויון. היא החלה לרשום על גבי תעודותיה: "השנה הרביעית למנין החופש, השנה הראשונה למנין השוויון". ומיד הוטלו על הקומונה תפקידים חדשים לרוב.

בעשרים הימים האחרונים של אוגוסט, בשעה שהאספה המכוננת נטלתה בין הזרמים השונים – המלוכניים, הקונסטיטוציוניים והריפובליקניים – שקרעו לגזרים, והיתה משוללת כל כשרון להתרומם ולעמוד על הגובה הראוי – היו הסקציות הפריזיות והקומונה קרובות ללבו של העם הצרפתי. הן השתדלו לעורר את צרפת הריפובליקנית, שתקדיש את כוחותיה למלחמה במלכי אירופה אשר עשו יד אחת, ולארגן איך שהוא בצותא חדה עם שאר הקומונות, את התנועה הגדולה של המתנדבים ב-1792. וכאשר רבו הסוסיה של האספה המחוקקת, וכאשר תכפו הנקלים המלוכניים של רוב ציריה, ושנאתם את הקומונה המהפכנית גברה והלכה – בערה חמת העם היושב בפריז ופרצו מאורעות ספטמבר, ודוקא הסקציות והקומונה שיכחו את החימה.

וביום ד' בספטמבר כשהאספה המחוקקת העיזה להביע את התנגדותה לשלטון המלך ולכל התובעים את כסא המלכות⁶² הצרפתי, והודיעה לסקציות על החלטתה זו – מיד התאחדו הסקציות, כפי שראינו, כדי לשים קץ לרציחות, שהיה חשש שמא יתפשטו גם ברחובות. הסקציות שמרו על חיי האוכלוסין.

כמו כן, כשהתאסף הקונגנט ופרסם בכ"א בספטמבר פקודה לבטל את שלטון המלך בצרפת אלא "שלא העז לבטא את השם המפורש: ריפובליקה וחכה, כנראה, לעדוד מן החוץ"⁶³ בא העדוד הזה בשעתו מקרב העם הצרפתי. בראש חוצות הריע ההמון לכבוד הפקודה הראשונה בקריאות: **תחי הריפובליקה!** ואזרחי הסקציה של "ארבע האומות" באו אל הקונגנט ועוררוהו, בהודיעם כי לאושר יחשב להם אם יצטרכו להחרף את נפשם למען "הריפובליקה", שעוד לא הוכרזה ורק למחרת היום נתאשרה מטעם הקונגנט באורח רשמי.

וכך עלתה הקומונה הפריזית והיתה לכות. היה הכרח להתחשב בה, אם לא מחשש תחרות – הרי, לפחות, מפני שהיא היתה "שכינה" של הקונגנט ובת-בריתה של מפלגת ההר.

מפלגת ההר מצאה סעד גם בכוח אחר שנתגלה בימי המהפכה – הלא הוא קלוב היעקובינים בפריז, הוא ואגודות העם הרבות שהיו מסונפות אליו בפרווינציות. אמנם, לקלוב הזה לא היה הערך המהפכני ולא ההעפלה המהפכנית, שהסופרים הפוליטיים בימינו מיחסים לו לעתים קרובות. קלוב היעקובינים לא רק לא נהל את המהפכה, אלא תמיד הלך **מאחוריה**. עצם הרכבה של האגודה הפריזית, שחבריה נצטרפו בעיקר מהבורגנות האמידה, מנע ממנה את יכולת ההנהגה. וצדק מישלה באמרו, כי היעקובינים בקשו כל הזמן להיות הפוליטיקנים הנבונים של המהפכה, להחזיק בידיהם את שוויי-המשקל. הם לא כיוונו את המהפכה: הם הלכו אחריה. רוח הקלוב נשתנה עם כל משבר חדש. אך הקלוב היה תמיד הפה לזרם שהיה שליט אותה שעה בקרב הבורגנות המשכילה הדימוקראטית-מתונה; הוא תמך בזרם הזה בהשפיעו בכוון הרצוי לדעת הקהל בפריז ובפרווינציה; והמשטר החדש שהיה מתהווה והולך גייס לעצמו פקידים מקרב הקלוב הזה. רובספייר שהיה – כהערתו הצודקת של מישלה – "שביל הזהב של ההר", רצה, שהיעקובינים "יוכלו לשמש מתווכים בין האספה והרחוב, להפחיד את הקונגנט ולהרגיעו לסירוגין" (ספר IX פרק IV). אך הוא הבין, כי המתחיל במעשים יהיה הרחוב, העם.

כבר אמרנו לעיל, שהיעקובינים לא השפיעו כלל על מאורעות עשרה באוגוסט. אכן, גם בספטמבר 1792 לא היתה להם כל השפעה. הקלוב התרוקן בימים האלה. אך במשך הסתיו התחזקה לאט-לאט האגודה הפריזית של היעקובינים – לאחר שנצטרפו אליהם רבים מן הקורדליירים; הקלוב התעורר ונהפך למקום מועד למתונים שבין הדימוקראטים הריפובליקנים. מראש היה שם אישיות מפורסמת, אך אי אפשר לומר כדברים האלה גם על "המטורפים" (Enragés), או בלשון דורנו: הקומוניסטים. הקלוב התנגד להם ואחר כך נלחם בהם.

מאידך גיסא, באביב 1793, כשמלחמת הז'ירונדיסטים בקומונה הפריזית היתה בעצם תקפה – עמדו היעקובינים לימין הקומונה ומפלגת ההר שבקונגנט, ועזרו להם לנצח את הז'ירונדיסטים, ולבצר את תוצאות נצחונם. קשריהם עם סניפיהם בפרווינציות עמדו להם לסייע סיוע רב להררים (מונטניארים) הקיצוניים ולהשבית לא רק את השפעתם של הז'ירונדיסטים אלא גם את השפעת המלוכנים שהסתתרו מאחוריהם. אולם הדבר הזה לא מנע את היעקובינים הללו להתיצב אחר כך, ב 1794 כאויבים למהפכנים העממיים של הקומונה, ועל ידי כך לתת לריאקציה הבורגנית את האפשרות לחולל את הפכת 9 בטרימור (כ"ז ביולי 1794) אשר סימה, בעצם, את תקופת המהפכה ופתחה את תקופת הריאקציה.

פרק שלושים ושבעה: הממשלה – המחלוקת בקונגנט. – המלחמה

ראש דאגותיו של הקונגנט היה לא לחתוך את גורלו של המלך הממוגר, אלא לברר: איזו מפלגה תשתמש בנצחון העם בטוֹיִלְרִי? – מי ומי ינהיג את המהפכה? ובשטח זה ניטשה המחלוקת אשר במשך שמונה חדשים רצופים הפריעה את התקדמותה של המהפכה, אשר עכבה עד יוני 1793 את העיון בשאלות חשובות – שאלת הקרקע וכדומה – ודלדלה את מרץ העם בהביאו אותו לידי שוין-רוח ועיפות שדכאו את בני הדור עד עפר, כדבריו הצודקים של מישלה.

בעשרה באוגוסט, לאחר סילוקו הארעי של המלך, הפקידה האספה את השלטון המרכזי של ההוצאה לפועל בידי מועצה בת ששה מיניסטרים שנבחרו מחוץ לאספה – על פי רוב מקרב הז'ירונדיסטים. רולאן, סרואן, קלאויר, מונז' (Monge) ולייברון (Le Brun) נכנסו למיניסטריין זה וצרפו אליהם את דאנטון, שהמהפכה העלתה אותו לכהונת מיניסטר לעניני המשפטים. במועצה הזאת לא היה נשיא קבוע; המיניסטרים ישבו ראש על פי תור כל אחד במשך שבוע.

הקונגנט אשר את הארגון הזה; אך לא ארכו הימים ודאנטון, שהיה במשך הזמן הזה הרוח החיה בהגנה הלאומית ובדיפלומטיה, והיה בעל השפעה מכרעת במועצה, נאלץ לצאת בדימוס מפני הז'ירונדיסטים שהתקיפוהו. הוא יצא מהמיניסטריין בתשעה באוקטובר 1792 ובמקומו בא גאר (Garat) הבלתי-חשוב. האישיות רבת-ההשפעה במועצה הפועלת היה אז המיניסטר לעניני הפנים רולאן, שתפס כהונה זו עד ינואר 1793 (הוא יצא בדימוס לאחר הריגת המלך). במשך ארבעת החדשים הללו נתן רולאן לז'ירונדיסטים, שהתלקטו סביבו וסביב אשתו, את האפשרות לפעול ככל אשר יוכלו כדי להפריע את המהפכה מלהתפתח בדרך שנסתמנה ב 1789, הינו: להפריע את התהוותה של הדימוקרטית העממית ולעכב את בטולו הגמור של המשטר הפיאודלי ושווי הרכוש. ואף על פי כן היה דנטון מנהל בינתים את עניני הדיפלומטיה; ובאפריל 1793, כשנתמנה הועד להצלת הצבור – היה דנטון, למעשה, המיניסטר לעניני חוץ בועד הזה⁶⁴.

הז'ירונדה קבלה את השלטון בקונגנט והיתה המושלת בכפה, אך לא הצליחה לעשות משהו ממשי. היא "נאה דרשה", אך היא לא עשתה דבר – כהערתו הנכונה של מישלה. לא היה לה העוז לאחוז באמצעים מהפכניים, אך גם לריאקציה גלויה לא היה לה אומץ. ומשום כן: השלטון האמתי, הפעולה הממשית וההעפלה היו בידי דנטון – בכל עניני המלחמה והמשא ומתן עם מדינות חוץ – ובידי הקומונה הפריזית, הסקציות, האגודות העממיות, ובמקצת בידי הקלוב היעקוביני – בכל המעשים המהפכניים בפנים הארץ. אך הז'ירונדה, שאין כוחה אלא בפה, שפכה את חמתה על כל אלה שפעלו מה, ביחוד על ה"שלישיה", כלומר: על דנטון, מראט ורובספייר, והאשימה אותם בשאיפות דיקטטוריות, מפני שדעתם ועצתם היו חשובות מאוד בימים ההם. פעמים נדמה, כי הגנה ינצחו הז'ירונדיסטים וישלחו את דנטון לארץ גזירה ואת מראט יעלו לגרדום.

אך כוחותיה של המהפכה בימים ההם לא אזלו עדיין, וכל ההתקפות הללו נכשלו. יתר על כן: הם עוררו בעם אהבה רבה למראט (ביחוד בפבררים סנט-אנטואן וסן-מארסו), הגבירו את השפעת רובספייר על היעקובינים – והבורגנות הדימוקרטית בכללה – העלו את דנטון בעיני כל אלה שאהבו את צרפת הריפובליקנית הנלחמת במלכים, כי ראו בו את האיש רב הפעלים, המסוגל לעמוד בפני הסתערות זרים, לסכל את מזימות המלוכנים בפנים הארץ, ולבסס את הרפובליקה – ולו גם במחיר נפשו ושמו הפוליטי הטוב.

מראשית ישיבותיו של הקונגוס חדשו הז'ירונדיסטים, ועמם כל הימין, את המלחמה המרה כלפי הקומונה הפריזית, הלא היא המלחמה שהחלו בה באספה המחוקקת מ"א באוגוסט ואילך. הז'ירונדיסטים זכו לשלטונם בכוח המרד העממי, שהכינה הקומונה – והנה דוקא עליה הסתערו עכשיו בחמת קצף, שכמותה לא רחשו כלפי הקושרים בארמון.

יארכו הדברים אם נבוא לספר בפרטות את מעשי האיבה שעשו הז'ירונדיסטים כלפי הקומונה. דינו אם נציין אחדים מהם.

קודם כל דרשו דין-וחשבון כספי מהקומונה ומהועד המפקח שלה וגם מדנטון. מובן למדי, כי בחדשי-הרייתחה אוגוסט וספטמבר 1792, בתוך התנאים המיוחדים שנתהו מחמת מאורעות עשרה באוגוסט והסתערות הזרים, הוכרח דנטון – איש-הפעלים היחידי במיניסטריין – להוציא כסף בלי החשבון הראוי – פעם למשאומות דיפלומטי עם הגרמנים [שהביא לידי נסיגתם], ופעם לגלוי הקשר של המרקוז די לא רוארי (de la Rouërie) בבריסאן וקשריהם של הנסיכים באנגליה ובמקומות אחרים. נקל לשער, שגם הועד המפקח של הקומונה לא היה מסוגל לנהל חשבונות מדויקים בהיותו נאלץ להלביש ולשלוח יום יום המון מתנדבים לשדה-קרב. והנה למקום-תורפה זה כוננו הז'ירונדיסטים את חציהם הראשונים ובאו עליהם בעלילות-דברים, בדרשם (עוד בל' בספטמבר) דין-וחשבון כספי מלא. השלטון המוציא לפועל של הקומונה, הינו: הועד המפקח שלה – הצליח על צד היותר מפליא להמציא את כל החשבונות ולהצדיק את פעולותיו הפוליטיות. אך הרחק מפרז, בפרווינציה, נחשד ישרם של דנטון והקומונה, ואת החשד הזה ניצלו היטב הז'ירונדיסטים במכתבים שהריצו אל ידידיהם ובוחריהם.

אחר-כך ניסו הז'ירונדיסטים לכונן משמר קונטר-מהפכני לשם הגנה על הקונגוס. הם רצו ששלטון כל פלך (והשלטונות הללו, כפי שראינו, היו חזורים רוח ריאקציונית) ישלח לפרזיז ארבעה רגלים ושני פרשים – בסך הכל 4470 איש, – לשמור על הקונגוס שמא יתקיפוהו העם והקומונה שלו! סערה גדולה קמה בסקציות, הן מינו קומיסרים מיוחדים לשם התנגדות להחלטה זו ואימו לעורר מרד חדש, – והיא שמנעה את התהוותה של גוארדיה קונטר-מהפכנית בפרזיז.

אך ביחוד נצלו הז'ירונדיסטים את מעשה ההרג בספטמבר – ככלי זין נגד דנטון, שהיה בימים ההם תמים-מעשים עם הקומונה והסקציות. קודם בימי הרציחות של ספטמבר ומיד לאחריהן, הציעו הז'ירונדיסטים, כפי שראינו, "לחפות" על המאורעות הללו, ורולן – שהיה להם לפה – הצדיקם (עיין פרק ל"ה), כשם שקודם לכן הצדיק אחד מדכריהם החשובים, ברברו (Barbaroux), גם את רציחות לא-גלאסייר⁶⁵, בליזן; ועכשיו שינו את טעמם, ובכ' בינואר 1793 הצליחו לכופ על הקונגוס את רצונם ולרדוף את אלה שהשתתפו ברציחות ספטמבר, בקוותם שבחקירות הללו יפגם שמם של דנטון, רובספייר מראט והקומונה.

ורק, לאט-לאט, בגלל הזרם הבורגני והמלוכני שנתגלע בקרב הבורגנות לאחר עשרה באוגוסט, הצליחו הז'ירונדיסטים לעורר בפרווינציה איבה לפרזיז, לקומונה, ולכל מפלגת ההר כולה.

כמה פלכים שלחו גודים מתנדבים להגנת הקונגוס "מפני התעמלנים השואפים להיות טריבונים ודיקטטורים", כלומר: מפני דנטון, מראט ורובספייר – והעם היושב בפרזיז! מרסיליה – (הפעם: מרסיליה של "הקומראנסטיסטים") – נענתה לקריאתו של ברברו ושלחה לפרזיז, באוקטובר 1792, פלוגת מתנדבים, שנצטרפה מאברכים עשירים בני העיר המסחרית. הם שוטטו בחוצות פריז ובקשו את ראשיהם של רובספייר ומרט. אלה היו כבר מבשרי הריאקציה הטרמידורית. המזל גרם, שהעם היושב בפרזיז סיכל את כל המזימות; הוא משך גם את המתנדבים הללו לימין המהפכה.

הז'ירונדיסטים לא החמיצו בינתיים כל הזדמנות שבאה לידם להחליף את באות-הכוח המאוחדת של הסקציות הפריזיות. הם רצו להשמיד – ויהי מה! – את הקומונה המהפכנית שהופיעה בעשרה באוגוסט, ובסוף נובמבר הצליחו להועיד בחירות חדשות למועצה הראשית של הנהלת העיר פריז. בעת ההיא גופא יצא בדימוס ראש העיר פריז הז'ירונדיסטן פטיון. אך גם את המזימות הללו הפרו הסקציות. בשעת הבחירות זכתה מפלגת ההר לרוב דעות; יתר על כן: מהפכן קיצוני ומפורסם בעם כשוקט – נתמנה מושל מטעם הקומונה, ועורך העתון "Père Duchesne" אָרְר נתמנה לעוזרו (ב' בדצמבר 1792). פטיון שלא התאים כבר לרוח המהפכנית של העם הפריזי, לא נבחר מחדש; את מקומו תפס שאמבון (Chambon) המתון. אולם גם הוא לא עמד בכהונתו אלא שני חדשים, ובי"ד בפברואר 1793 בא במקומו פֶּשֶׁ (Pache).

כך נוצרה הקומונה המהפכנית של 1793 – הקומונה של פאש, שומט ואבר, שהיתה צרתה של הקונגוס ומלאה בל"א במאי 1793 תפקיד חשוב מאוד בגירוש הז'ירונדיסטים מהקונגוס, ועל ידי כך נתנה דחיפה עצומה לריפובליקה העממית, השווינית, האנטי-דתית – ולפעמים קומוניסטית (1793–1794).

אולם השאלה העיקרית שהזמן גרמה היתה – המלחמה. התפתחותה של המהפכה להבא היתה תלויה בלי שום ספק בהצלחתו של הצבא.

כבר ראינו לעיל, כי מהפכנים מתקדמים כמראט ורובספייר לא רצו במלחמה. אולם את הסתערות הגרמנים עוררה החצר להצלת שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך. הכהונים והאצילים דחקו את המלחמה בכל מאמצי כוחם, בתקותם להחזיר לעצמם את זכויותיהם שניטלו מהם; והממשלות הסמוכות ראו במלחמה אמצעי לדכא את הרוח המהפכנית שהחלה מתעוררת בגבולות ארצם, ניתנה להם הזדמנות טובה לקרוע מעל צרפת אילו פרווינציות וקולוניות. ומאיך גיסא רצו במלחמה הז'ירונדיסטים, כי הם ראו בה אמצעי יחידי לצמצום שלטונו של המלך בלי להזדקק לעזרתו של העם המורד. "אינכם רוצים לפנות אל העם, ועל כן נחוצה לכם המלחמה" – אמר להם מראט. והוא צדק בהחלט. הז'ירונדיסטים חששו ביחוד מפני מרד העם, והמלחמה היתה להם אמצעי יחידי כלפי המלך.

ולמראה הגייסות הגרמניים שהובאו בידי המהגרים ונתקבצו על נהר רינוס ובארץ השפלה ולמראה הגדודים שכונו המהגרים – הבינו אוכלוסי הכפר שבפלכים הסמוכים לגבול, כי הם יוכרחו להגן בנשק על הקרקעות שהפקיעו מידי האצילים והכהונים. לפיכך הקיפה ההתלהבות את אוכלוסי הפלכים הסמוכים לגבול הצרפתי בכ' באפריל 1792, כשהוכרזה המלחמה נגד אוסטריה. המתנדבים באו בהמוניהם ונתגיסו למשך שנה לצלילי השיר "Ça ira". תרומות פטריוטיות זרמו מכל צד. כנגד זה – במחוזות המערב ובחלקה הדרומי-מערבי של צרפת לא רצו האוכלוסין במלחמה כל עיקר.

מלבד זאת: הרי לא הוכן דבר למלחמה. כוחותיה הצבאיים של צרפת היו בסך-הכל 130,000 איש מפוזרים למן הים הגרמני ועד שוויץ. תחמושת הצבא היתה גרועה מאוד, וההצבאה היתה בידי קצינים ומפקדות ראשיות מלוכניים. הגייסות הצרפתיים לא היו מסוגלים כלל להדוף את הסתערות הזרים, והצבאות של המדינות, שכרתו ברית ביניהן – היו מגיעים בלי ספק עד פריז.

אמנם, דימוריה ולפאייט תכנו תכנית נועזה לכבוש את בלגיה, שניסתה עוד ב 1790 להתנתק מעל אוסטריה, אך הוכנעה בכוח; הליברלים הבלגיים קראו את הצרפתים לעזרה. אך התכנית לא הצליחה, ומכאן ואילך הצטמצמו הגנרלים הצרפתים במלחמת-מגן. טכסיס זה היה הכרחי, ביחוד לאחרי שפרוסיה נצטרפה לאוסטריה ולנסיכים הגרמניים כדי להתנפל על צרפת, ובברית הזאת תמכה בשקידה רבה החצר הטורנינית ובסתר תמכו בה גם חצרות פטרבורג ולונדון.

בכ"ו ביולי 1792 יצא מקובלנץ הנסיך הברונשוויג בראש צבא בן 70,000 פרוסים ו 68,000 אוסטרים ומהגרים. לפני צאתו למלחמה פרסם הנסיך מניפסט, שהעלה את חמתה של כל צרפת. הוא איים על כל הערים אשר יעזו להתנגד לו, כי ישלחן באש ואת יושביהן יהרוג ויאבד כמורדים במלכות. ואשר לפריז – הרי אם יעזו יושביה לפגוע בארמונו של לודויג הט"ז – וחלה עליהם אכזרציה צבאית, שזכרה לא ימוש מקרבם לאורך ימים. שלושה גייסות גרמנים התעתדו להכנס לצרפת ולעלות על פריז; ואמנם, בי"ט באוגוסט עבר הצבא הפרוסי את הגבול וכבש בלי קרב את העיר לונגוי הסמוכה לספר, ואחר כך – את העיר נרדן בדרך העולה לפריז.

כבר ראינו לעיל את ההתלהבות אשר עוררה הקומונה בפריז בבוא השמועה על נצחונותיו של האויב, ומיד הגיבה עליה המטרופולין בתתה פקודה להתיך את ארונות העופרת של הגבירים לכדורי מלחמה ואת הפעמונים ואת תשמישיה הקדושה העשויים ארד – לתותחים; והכניסות גופא נסבו לבתי-מלאכה גדולים, שבהם עבדו אלפי אנשים בהכנת התלבושות למתנדבים לקול שירת "Ça ira". וההמנון האדיר של רוז'ה דיי ליל (Rouge de l'isle) – ה"מרסילייה".

המהגרים הבטיחו למלכים שכרתו ברית ביניהם, כי צרפת תקבל את פניהם בחדוה רבה. אך יחס האיבה של האכרים וימי ספטמבר בפריז הכריחו את מנהיגי הגייסות הזרים לשוב ולהרהר בדבר. אוכלוסי הערים והכפרים שבצרפת המזרחית הבינו יפה, כי האויב מתנכל לבוא ולבטל את כל כבושי המהפכה. והנה דוקא במזרח הצליח בטול המשטר הפיאודלי יותר מבכל מקום, בכוח המרידות שתכפו שם בערים ובכפרים.

אך אי אפשר לנצח בהתלהבות בלבד. הצבא הפרוסי התקדם וכבר נכנס, יחד עם הצבא האוסטרי, ליער הארגוני שהשתרע לאורך מ"ה פרסאות וחצץ בין עמק מאס ובין שמפאן הצפונית. לשוא מהרו הגייסות של דימויקה לכבוש את המעברים כדי לעצור את האויב. רק דבר אחד עלה בידיהם: לתפוס עמדה נוחה סמוך לואלמי במוצאי יער ארגונו, וכאן ניסו הפרוסים לכבוש את הגבעות, שעליהן חנה צבא דימויקה, ונגפו לראשונה בכ" בספטמבר. אמנם, הנצחון בואלמי כשהוא לעצמו לא היה גדול, ואולם בתנאים אלה היתה זו הצלחה חשובה – הנצחון הראשון שנצחו העמים את המלכים; אכן, כך הבין את הנצחון הזה גם גיטה (Goethe) אשר נספח לצבאות הנסיך הברונשוויג.

לראשונה נעצרו הגייסות הפרוסים ביער הארגוני מחמת גשמי הזעף; ועכשיו במישורי השממה שהשתרעו לפנייהם התענו החיילים במחסור ולקו בבורדם שעשה שמות בצבא. הדרכים נסתחפו, אכרי הסביבה עמדו על המשמר – הכל פִּשֵׁר קָרָב של פורעניות.

אז פתח דאנטון במשא ומתן עם הנסיך מברונשוויג והכריח את הפרוסים לסגת אחר. תנאי ההסכם אינם ידועים עד היום. ההבטיח דאנטון, כדברי רבים, להשתדל בכל מאמצי כוחו ולהציל את לודויג הט"ז ממות? – יתכן. – אולם אם אמנם ניתנה הבטחה זו – הרי אין שום ספק כי ניתנה על-תנאי, והרי אין אנו יודעים איוו התחייבות קבלו על עצמם המתקיפים מלבד תנאי הנסיגה לאלתר. ההבטיחו שבו בזמן יסוגו אחר גם האוסטרים? הדובר על הסתלקותו הרשמית של לודויג הט"ז מכסא המלכות בצרפת? בכל אלה אין לנו אלא השערות בלבד. ⁶⁶

קָזַל מקום ברור, כי בראש-חודש אוקטובר החל הנסיך הברונשוויג את נסיגתו דרך גֶ'אָן-פֶּכֶה וְנָרְדָן, ובסוף החודש כבר חזר דרך הרינוס לקובלנץ, וקללות המהגרים נתכו על ראשו.

דימויקה צוה לנסטרמן "לללות בנמוס" את הפרוסים, שלא לזרום ביותר, וחזר בינתים (בי"א באוקטובר) לפריז, כנראה, כדי לתהות על המצב ולקבוע את הדרך ילך בה להבא. הוא השתמש מלהשבע אמונים לריפובליקה – והדבר לא מנע את היעקובינים מלקבל אותו בסבר פנים יפות – ויש לשער, כי בימים ההם החל להכשיר את מועמדותו של נסיך שארטרי (בנו של הנסיך האורליאני) לכסא-המלכות בצרפת.

המרד, שארגן המרקיוז די לא רואַרִי בבריטאן ושנועד להתפרץ עם עלות הגרמנים על פריז – אף הוא הופר. הודיעו על הדבר לדאנטון, והוא הספיק לתפוש את כל החוטים המתמשכים מבריטאן ומלונדון. ואף על פי כן הוסיפה לונדון להיות מרכז הפעולות של הנסיכים הקושרים. מרכז שני היה באי ז'רסי, מקום שם נזדמנו המלוכנים. הם התעתדו לרדת אל חופי בריטאן בצרפת כדי לכבוש את הנמל סֶן-מָאָלוּ, החשוב מבחינה צבאית ומסחרית, ולמסרו לידי האנגלים.

ואתה שעה, בעצם יום הפתיחה של הקונגט, נכנסו לסאנז'יה הגייסות הדרומיים בהצבאתו של מֹנְטֶסקְיֹוּ (Montesquieu). לאחר ד' ימים כבש הצבא הנ"ל את שמברי, ואות ניתן לכל הפרווינציה לעורר למרד את האכרים.

אחד הגייסות הריפובליקניים, בהצבאתם של לוזין (Lauzun) וקיסטין (Custine) עבר בסוף החודש את הרינוס וכבש בסערה את שפירא (שפֶּיֶר) (בל' בספטמבר). לאחר ימים מספר נכנעה העיר וירמיוז (וֹרְמֵס), ובכ"ג באוקטובר – נכבשו בידי הסאנקילֹוֹטִים גם מאינץ ופרנקפורט שעל-נהר-ריין.

צבא הריפובליקה נצח גם בצפון הארץ, בסוף אוקטובר נכנס צבא דימויקה לבלגיה, ובששה בנומבר נצח נצחון גדול את האוסטרים ליד ז'מאפ אשר בסביבות מונס. בנצחון הזה השתדל דימויקה להרים את קרנו של הנסיך משרטרי ולשם כך הקריב שתי פלוגות של מתנדבים מפריז.

הנצחון הזה פתח את שערי בלגיה לפני הגייסות הצרפתיים. מונס נכבשה בשמונה בחודש, ובי"ד בו נכנס דימויקה לבריסל. העם קבל את צבאות הריפובליקה בשמחה רבה.

קוה קוה העם גייסות הריפובליקה יאחזו באמצעים מהפכניים, ביחוד כלפי הרכוש הקרקעי הפרטי. כך שערו גם המונטניארים של הקונגט, ביחוד קאמבון (Cambon), הלא הוא קאמבון שארגן בצרפת את ממכר נכסיהם של הכוהנים בתורת ערובה לשרטי הכסף; הוא גם נתמנה על ממכר נכסי המהגרים, והיה מרוצה מאוד אילו ניתנה לו האפשרות לעשות על פי שיטתו זו גם בבלגיה. אולם – אם לפי שלמונטניארים לא היה אומץ רוח, והם נבהלו מפני התקפותיהם של הז'ירונדיסטים, שהוכיחום על שאינם מכבדים כראוי את הרכוש הפרטי, ואם לפי שרעינוי המהפכה לא מצאו סעד ועזר בבלגיה גופא, כי רק הפרולטרים תמכו בהם והבורגנות האמידה והכוהנים התקיפים התנגדו להם – אם כה ואם כה, המהפכה שהיתה עלולה לאחד את הבלגים עם הצרפתים לא נתחוללה.

כל ההצלחות והנצחונות הללו צריכים היו, כמוכן, להעביר את שואפיה-הקרבנות על דעתם. הז'ירונדיסטים צהלו, ובט"ו בדצמבר פרסם הקונגט גלוי דעת שהתגרה בכל המלוכות, בהכריזו כי צרפת לא תכרות ברית-שלום עם שום מדינה עד אם יגורשו צבאותיה מהטריטוריה של הריפובליקה. אך לאמתו של דבר היה המצב בפנים הארץ גרוע למדי, וגם מחוצה לה גרמו נצחונות הריפובליקה להתקרבות יתירה בין המונארכיות העוינות אותה.

כבוש בלגיה בידי הגייסות הצרפתים קבע ⁶⁷ את תפקידה של אנגליה.

ההתעוררות של האידיאות הריפובליקניות והקומוניסטיות באנגליה, שבאה לידי ביטוי ביסוד אגודות רפובליקניות ומצאה לה ב 1793 ביטוי ספרותי בספרו הנפלא של גודוין "על הצדק המדיני", המלא וגדוש רוח הקומוניזם החפשי, האנארכי – התעוררות זו טיפחה בלב הריפובליקנים

הצרפתיים, וביחוד בלב דנטון, תקוה שבאנגליה עתידה להתחולל תנועה מהפכנית וממנה יבוא עזר לצרפת⁶⁸, ואולם באנגליה הכריעו החשבונות התעשייתיים והמסחריים. וכשצרפת הריפובליקנית כבשה את בלגיה ואת עמק שלדה ורינוס והתעתדה לכבוש אחר כך גם את הולנד – נחתכה הפוליטיקה של אנגליה.

להוציא מידי צרפת את הקולוניות שלה, למוטט את חסנה הימי, ולקפח את התפתחותה התעשייתית והקולוניאלית – זו היתה הפוליטיקה שאחריה נטתה דעת הרוב. מפלגת פוקס (Fox) הוכתה, מפלגת פיט (Pitt) היתה על העליונה. אנגליה האדירה בצי שלה וביחוד בכספיה, שבהם עזרה למלוכות היבשת, (בכללן: גם לרוסיה, פרוסיה ואוסטריה) – עמדה מכאן ואילך – במשך חצי יובל שנים – בראש הקואליציה האירופית. פירוש הדברים היה: מלחמת תחרות בין שתי מדינות בשל השררה ביים – מלחמה עד לדלול כוחותיהם של שני היריבים. אכן, המלחמות הללו המיטו על צרפת את הדיקטטורה של נפוליאון.

ולבסוף: אמנם פריז התלהבה למראה הסתערות הזרים לצרפת, ומתנדביה מהרו אל הספר כדי להצטרף אל המתנדבים שעלו מפלכי המזרח בצרפת; אולם מאידך גיסא נתנה מלחמה זו גופא את הדחיפה הראשונה למרד ואנכי נגד הריפובליקה בצרפת המערבית. היא נתנה לכוהנים את האפשרות להשתמש בסירובם של האכרים לנטוש את שדותיהם וחורשותיהם, על מנת ללכת להלחם אי-בזה בגבול המזרחי. המלחמה גרמה להפיח את קנאותם הדתית של בני ואנדי ולעוררם דוקא בשעה שגייסות הגרמנים נכנסו לגבולות צרפת. ורק ברבות הימים נתברר האסון שהמיט הדבר הזה על המהפכה.

ועוד זאת: אלמלי היה הדבר בואנדי בלבד! ואולם המלחמה דלדלה לאין שיעור את דלת העם, ויש להתפלא שהרפובליקה הצליחה להחזיק מעמד בתנאים קשים אלה.

היבול ב 1792 היה טוב; רק מזרע האביב היה בינוני מחמת הגשמים. הוצאת הלחם נאסרה. ואף על פי כן היה רעב בארץ! זה שנים רבות לא היה רעב כזה בערים. המוני אנשים – גברים ונשים – צרו על בתי-המאפה והאטליזים ועמדו לילות רצופים בשלג ובגשם, בלי לדעת אם יצליחו להביא הביתה פרוסת לחם. ענפיית-עשייה רבים שבתו לחלוטין, עבודה לא נמצאה.

והרי הדבר ברור: בשעה שמארץ בת עשרים וחמשה מיליון נפש לוקחים קרוב למיליון אנשים בעצם עלומיהם וקרוב לחצי מיליון סוסים לצרכי מלחמה – משפיע ממילא על החקלאות. כמו כן אי אפשר להפקיר מזונות לבזבוז, שהוא מחויב המציאות במלחמה, מבלי שיגבר על ידי כך המחסור בקרב דלת העם, ובינתים מתעשרות כנופיות של נצלים על חשבון המדינה⁶⁹.

בכל השאלות החיוניות הללו התנגשו והתנגחו בכל אגודה עממית בפרווינציה, בכל סקציה בערים הגדולות, ומשם הגיעו לקונונט. ועל כולן גברה השאלה המרכזית, שבה היו קשורות כל שאר השאלות: "מה לעשות למלך?"

פרק שלוש ושמונה: משפט המלך

שני החדשים שעברו מיום פתיחת הקונונט ועד מסירת המלך לדין – הנם חידה להיסטוריה עד עצם היום הזה.

אין ספק, כי השאלה הראשונה, שהיתה צריכה לעמוד בפני הקונונט מיד לאחר התכנסותו, היא השאלה: מה לעשות למלך האסור בטאמפל ולבני ביתו? אי אפשר היה לחבשו שם במשך זמן בלתי-מוגבל – עד שיקדף האויב ועד שהעם יצביע ויקבל את הקונסטיטוציה הריפובליקנית; לא כל שכן לאחר שהמלך נאשם בחטא גדול – בקשר שגרם להרג הרב בעשרה באוגוסט ובקריאת הצבא הזר לצרפת. איך תיכון הריפובליקה אם היא חובשת בבית הסוהר את המלך ויורש-העצר החוקי – ואינה מעיזה לעשות דבר כנגדם?

ועוד זאת: בתורת משפחה של אנשים פרטיים, שהוצאו מן הארמון והושמו בבית כלא – היו לודויג הט"ז, מריה אנטואניטה וילדיהם בחינת קרבנות הראויים לרחמים. המלוכנים הגנו עליהם בהתלהבות רבה, ולא רק הבורגנים, אלא גם הסאנקילוטים שומרי הטאמפל רחמו עליהם.

אי-אפשר היה שמצב כזה ימשך עוד. בינתים עברו שני חדשים רצופים, וחברי הקונונט התנגחו בכל מיני שאלות, ולא החלו כלל לטפל בתוצאה הראשונה של עשרה באוגוסט, רוצה לאמר: בגורל המלך. לדעתנו היה זה דחוי במתכוין, ואין לנו הסבר אחר אלא זה: בינתים נשאו ונתנו בסתר עם חצרות המלכים באירופה. משא ומתן זה לא נתפרסם עדיין. אך אין ספק כי דובר בו על כניסת הזרים לצרפת, ותוצאותיו היו תלויות במהלך המלחמה.

אנו יודעים כבר, כי דנטון ודימוריה נשאו ונתנו, לאחר הקרב בואלמי, עם מצביאי הגייסות הפרוסיים, וכנראה השפיעו עליו להבדל מהאוסטרים ולסגת אחור. כמו כן ידוע, כי הנסיך הברונשוויגי התנה בין השאר (תנאי שנדחה בודאי) לבלתי פגוע בלודויג הט"ז. אך אין ספק כי היו גם תנאים אחרים. משא ומתן מעין זה היה בודאי גם עם אנגליה. בכלל קשה להסביר את שתיקת הקונונט ואת **סבלנותן של הסקציות** אלא אם נאמר, כי בענין זה באה מפלגת ההר לכלל הסכם עם הז'ירונדיסטים.

עכשיו ברור לנו, כי משא ומתן כזה לא יכול היה להצליח משום שתי סבות. גורל לודויג הט"ז ומשפחתו לא נגע עד לבם של המלך הפרוסי והקיסר האוסטרי, אחיה של מריה אנטואניטה, כדי שיקריבו את המכונה בשם "עניינים לאומיים פוליטיים" לטובתם הפרטית של אסירי טמפל. הדבר מוכח מהמשא ומתן שהיה אחר כך בדבר שחרורן של מריה אנטואניטה ואחותו של לודויג הט"ז Mme Elisabeth. מאידך גיסא: המלכים שכרתו ביניהם ברית לא מצאו בקרב מעמד המשכילים בצרפת את אחדות הרגשות הריפובליקניים העשויה לספל את תקותם להקים מחדש את שלטון המלך. אדרבה. הם ראו כי המשכילים הבורגנים מוכנים להסכים להמלכתו של הנסיך האורליאני (הוא היה הגבאי הראשי של הבונים החפשיים שעליהם נמנו כל המהפכנים המפורסמים) או של בני הנסיך משארטרי (אשר מלך ברבות הימים בשם לואי פיליפ) ואפילו להמלכת יורש העצר, בנו של לודויג הט"ז.

בינתים קצרה רוחו של העם. ברוב חלקי צרפת דרשו אגודות העם לבלתי ענות עוד את דינו של המלך, ובי"ט באוקטובר הודיעה הקומונה הפריזית לקונונט כי כן רצונה של פריז. לבסוף, בג' בנובמבר, נעשה הצעד הראשון. נקראה הרצאה, שבה הובעה הדרישה להועיד למשפט את לודויג הט"ז, ולמחרת היום נתנסחו סעיפי-ההאשמה העיקריים. בי"ג בנובמבר החלו הווכחים בשאלה זו. ואף על פי כן, לולא נתגלה בכ' בנובמבר סוד מדהים – כי עתה נמשך הדבר עוד ימים רבים. המסגר גאמן, אשר לימד לפניו את לודויג הט"ז את מלאכת המסגרים, הודיע למיניסטר

רולאן כי בטוילרי יש ארון-סתר, שהמלך בנהו בתוך הקיר כדי להסתיר בו תעודות שונות.

יום אחד, באוגוסט 1792, קרא לודוויג הט"ז את גאמן שיבוא מורסאיל לטוילרי ויעזור לו לקבוע באחד הקירות דלת-ברזל ספונה עץ שעשה המלך בעצם ידיו, לסגור בה ארון סתרים (לודוויג ט"ז אהב לעסוק במלאכת המסגרות).

וכשנשלמה המלאכה שמה גאמן כוס יין ואכל פסם שהקריבה לו המלכה ובלילה חזר לביתו שבורסאיל. בלכתו בדרך חש עוית נוראה בבטנו – ומאז לא שב לאיננו. בחשבו, כי הרעילוהו ואולי מחשש שמה יחשדהו במלכותו – גלה את אזנו של רולאן על דבר ארון הסתרים. רולאן לא ספר לאיש את הדבר, ומיד תפס בידו את כל התעודות, הביאם לביתו, בחנן בעזרת אשתו, חתם על כל תעודה ותעודה והמציאן לקוננוט.

נקל לשער את הרושם הכביר שעשתה המציאה הזאת, ביחוד לאחר שנודע מן התעודות הללו, כי המלך שחד את מיראבו (Mirabeau), וכי סוכני המלך יעצוהו לשחד י"א איש מחברי האספה המחוקקת רבי השפעה ביותר (דבר הצטרפותם של ברנאו ולאמט (Barnave, Lameth) לימין המלך נודע קודם לכן) וכי לודוויג הט"ז הוסיף לשלם שכירות לחלק מן הגוארדיה, אשר הציע את שרותו לאחי המלך בקובלנץ ונספח עכשיו אל האוסטרים בעלותם על צרפת. היה, כמוכן, חשד, כי אגב הבדיקה העלים רולאן את כל התעודות שהיו עלולות להוקיע את קלונם של הז'ירונדיסטים.

רק עכשיו כשבידינו תעודות רבות המוכיחות את בגידתו של לודוויג הט"ז, וכשאנו יודעים מי הם הכוחות שהתנגדו בכל זאת להרשעתו – רק עכשיו יכולים אנו להבין, מה קשה היה לריפובליקה להרשיע את המלך ולהוציאו להורג. הדעות הקדומות, התרפסותה של החברה בגלוי ובסתרי, חרדת הגבירים לרכושם ואי-אמונם בעם – כל אלה נצטרפו וגרמו לענוי דינו של המלך. הז'ירונדה, בבואתם הנאמנת של הפקדים הללו, עשתה כל מה שהיה לא לה למנוע את המשפט, ואחר כך להפריע את הדיינים מלהרשיע את המלך, וביחוד: מלדונו למיתה, ולבסוף – למנוע את קיום פסק הדין ⁷⁰. כדי להכריח את הקוננוט שיחרוץ את המשפט שהלך בו ולהוציאו לפועל לאלתר – הוכרחה פריז לאיים עליו במרד העם. גם בימינו מרבים ההיסטוריונים להעתיק מליצות ולשפוך דמעות כתנים בספרם על המשפט הזה!

אולם אילו עשה אחד הגנרלים מה שעשה לודוויג הט"ז כדי לעורר ולחזק את כניסת הזרים לצרפת – כלום היה נמצא איש מכותבי העתים בימינו (שכולם מלמדים זכות על "ההכרח המדיני") שהיה מהסס לדרוש דין מות לגנרל כזה! ואם כן, מה טעם לשפעת המלים העלובות – האמנם דוקא משום שהבוגד היה מצביאם הראשי של כל הגייסות?

על פי כל המסורות וכל המושגים המוסכמים, שעליהם סומכים כל כותבי העתים ויודעי הדין בדברם על זכויות "ראש המדינה" – היה השלטון העליון בימים ההם בידי הקוננוט. הוא ורק הוא היה רשאי לשפוט את השליט שהדיחו העם, כשם שרק לו היתה זכות החקיקה שניטלה מהמלך. אם נדבר בלשונם – נאמר: משפטו של הקוננוט לגבי לודוויג הט"ז היה "משפט המקורבים שלו". והללו, כיון שנוכחו בבגידתו – שוב לא היתה להם ברירה. הם הוכרחו לחרוץ משפט מות. לחוננו אי-אפשר היה בשעה שנשפך דם בגבול הצרפתי. המלכים שכרתו ברית ביניהם הבינו יפה את הדבר.

צדק מראש שמחה נגד דברי רובספייר וסן-ז'יסט, שאמרו כי הריפובליקה רשאית להרוג את לודוויג הט"ז לפי שהוא אויבה. הדבר הזה היה בגדר האפשרות במלחמת עשרה באוגוסט או מיד לאחר כך – ולא כעבור ג' חדשים. עכשיו לא יכלה הריפובליקה אלא לשפוט את לודוויג הט"ז, ודוקא בפומבי ככל האפשר, למען ידעו העם והדורות הבאים את בגידתו וישועיותו.

אשר לעצם מעשה בגידתם של לודוויג הט"ז והמלכה – הרי עכשיו, כשאנו יודעים את חליפת המכתבים שבין מריה אנטואניטה ובין פרן, ואת מכתביה של פרן אל רבים מרמי המעלה, עלינו להודות, כי הקוננוט העריך נכונה את מצב הדברים, אף על פי שלא היו בידו ההוכחות הברורות, המצויות בימינו לאחר שנתפרסמו היומן וחליפת המכתבים עם פרן, אך במשך ג' שנים, למן 1789, נתאספו עובדות רבות שאישרו את הבגידה; מפי המלוכנים והמלכה נפלטו דברי-הזקא רבים; לודוויג הט"ז עשה מיום מנוסתו מעשים רבים, שזוכו בחוקת 1791 ואף על פי כן שמשו הסבר לפעולותיו הבאות, – ועל סמך כל אלה היו הכל בטוחים **בטחון מוסרי** במעשה הבגידה. בעצם, איש לא הכחיש את **מעשה** הבגידה, בכלל זה גם האנשים שהשתדלו להציל את לודוויג הט"ז. גם העם היושב בפריז לא פקפק בדבר.

ואמנם, הבגידה החלה עם המכתב שהריץ לודוויג הט"ז לקיסר האוסטרי בספטמבר 1791 בעצם יום שבועתו לקונסטיטוציה לקול תרועת ההתלהבות של הבורגנות הפריזית. אחר כך החלה חליפת-המכתבים בין מריה אנטואניטה לבין ידידה פרן בידיעתה הגמורה של המלך. שני הבוגדים – המלכה והמלך – עוררו מארמונם שבטוילרי את כניסת הזרים לצרפת; הם הכינוהו והורו לה את דרכיה, הם הודיעו לאויב על כוחות הצבא בצרפת ועל תכניות המלחמה של הגנרלים הצרפתיים. בידיה החרוצות והתחלולניות הכינה מאריה אנטואניטה את כניסתם של הגרמנים לפריז ואת הרג המהפכנים. העם הטיב להכיר את אפיה אשה זו שנקראה בכינויים "מדיצי" ושכותבי העתים משתדלים לתארה עכשיו כבריה עלובה וקלת דעת ⁷¹.

ובכן: מבחינת **החוקיות** אין לבוא בטרוניה על הקוננוט. ואם תשאל: האם לא היה הנזק שגרמה הריגת המלך רב יותר מהנזק שהמלך היה עלול להסב אילו נמצא בתוך גייסות הגרמנים או האנגלים? – הרי אין לך אלא תשובה אחת: כל זמן ששלטון המלך יהיה בעיני הרכושנים והכונים (וכן הוא בעיניהם גם בימינו) האמצעי המובהק ביותר לרסון האנשים המבקשים להוציא את הרכוש מידי הגבירים ולהתיש את הכוהנים – יוסיפו האנשים הללו לרקום מסביב המלך – אם חי ואם מת, אם אסור ואם חפשי, אם ערוץ-ראש וקדוש ואם אביר העורך **גלות** עם שאר המלכים – אגדה נוגעת עד הלב, שהכוהנים וכל הנוגעים בדבר יסיעו בהפצתה.

להיפך: בהעלות את לודוויג הט"ז לגרדום נתכונה המהפכה לעקור מן השורש את עצם הפרינציפ של השלטון המלוכני, שהמכה הראשונה הכוהו אכרי וארן. כך התיחס אל הריגת המלך חלק ניכר מאוכלוסי צרפת. בכ"א בנובמבר 1793 הבינה צרפת המהפכנית, כי מרכזו ומשענתו של הכוח אשר דכא ונצל את המון העם במשך דורות רבים – הושמד ואיננו. עכשיו החל ערעור הארגון האדיר אשר העיק על העם: האנשים – אשר עליהם הוטבע הארגון הזה – נבקעו; מעתה יכלה המהפכה העממית ללכת קדימה ביתר עוז.

המונארכיה המורשתית, החוקית, לא תוכל מאן ולהבא להתחדש בצרפת, אפילו בעזרתה של הקואליציה האירופית, אפילו בכוח הטירור הלבן והנורא שבימי הריסטוראציה 1815–1830. לא היה קיום גם למלוכת בית אורליאן, שנולדה בבריאות 1830, ולא לקיסרות, שנוסדה בהפכה המדינית של נפוליאון השלישי ב 1851, ולא הצליחה תקומת המונארכיה גם לאחר הקומונה של 1871. פסה האמונה במונארכיה בצרפת.

והז'ירונדיסטים עשו, בינתים, כל מה שהיה לאל ידם כדי למנוע את הרשעתו של לודוויג הט"ז. הם נסתייעו בפלפולים פרקליטיים ובתחבולות פרלמנטיות. היו רגעים שמשפט המלך נהפך כמעט למשפט ההרריים. אך הדבר לא עלה בידם. ההגיון שבמצב הדברים הכריע את הטכסיסים הפרלמנטיים.

קודם כל בקשו הז'ירונדיסטים להסתייע בחוק שנקבע בקונסטיטוציה כי אין לפגוע באישיותו של המלך; אך לנימוק הזה ניתנה תשובה נצחת:

החוק הזה בטל ומבוטל לפי שהמלך בגד בקונסטיטוציה.

אחר כך החלו לדרוש שיקבע בית־דין מיוחד מורכב מבאי־יכוה כל פ"ג הפלכים שבצרפת; וכשנתברר להם שההצעה הונחה – הצינו הז'ירונדיסטים למסור את פתרון השאלה לאשורן של 36,000 הקהלות וכל אספות הבוחרים – ולשאול לדעתו של כל אזרח ואזרח. פירוש הדברים היה – לעורר את השאלה בדבר חוקיותן של הרפובליקה ותוצאות עשרה באוגוסט, ומשום כן נתבטלה ההצעה.

ומשנתברר להם, כי את האחריות למשפט המלך לא יוכלו להסיר מעליהם ולהטילה על אספות הבוחרים – החלו הז'ירונדיסטים – אשר בקשו להפיח ⁷² מלחמה והציעו להתגרות קרב עם כל אירופה כולה ויהי מה – מדברים על הרושם שהריגת לודויג הט"ז עלולה לעשות באירופה. כאילו אנגליה, רוסיה, אוסטריה, סרדיניה לא עשו יד אחת נגד צרפת עוד ב 1792, קודם מיגורו של לודויג הט"ז! כאילו הרפובליקה הדימוקרטית לא היתה שנואה עליהם גם בלעדי זה! כאילו נמלי צרפת הגדולים, קולוניותיה וחופי הרינוס לא היו בחינת פְּרָצָה הקוראת למלכים, שבקשו לנצל אותו רגע שהולדת המשטר החדש בצרפת התישה את כוחה להתנגדות כלפי חוץ.

מאמצי ההרריים סיכלו את עצתם של הז'ירונדיסטים גם בנקודה זו, והם ניסו להסיח את הדעת לצד אחר, – התנפלו על ההרריים עצמם והציעו להועיד למשפט את "אֶשְׁמֵי ספטמבר", וכונתם היתה לדיקטטורים, ל"שלישיה", הינו: לדנטון, למרט ולרובספייר.

ואף על פי כן, אחרי כל המחלוקת הזאת החליט הקוננוט בג' באוגוסט כי הוא עצמו ישפוט את לודויג הט"ז. אך עוד לא הספיקו לקבל את ההחלטה, והנה קם אחד הז'ירונדיסטים דִּיקוּ (Ducos) ועורר שאלה חדשה, שהסיחה את דעת הקוננוט לצד אחר. הז'ירונדיסטים דרשו שהקוננוט ידון למיתה "כל איש אשר יציע להמליך מלך בצרפת או לכונן שלטון מלכותי בכל שם שהוא". זו היתה תחבולת ערמומית כלפי ההר, שבאה לרמז, כי ההרריים מתכוננים כביכול להושיב על כסא המלכות את פיליפ, הנסיך האורליאני, ועל ידי כך צריך היה משפט המלך ליהפך למשפט ההרריים.

סוף־סוף, בִּי"א בדצמבר, עמד לודויג הט"ז לפני הקוננוט. הוא נחקר ונשאל, הוא השתמט בתשובותיו, דבר אחת בפה ואחת בלב, והתשובות הללו עשויות היו לעקור מן הלב את שארית החבה. ההיסטוריון מישלה שואל: האמנם יכול אדם לשקר כשם ששקר לודויג הט"ז? ומשיב: המסורת המלכותית והשפעת היושעים נטעו בלבו של לודויג הט"ז את הדעה, כי אין דבר העומד בפני **ההכרח המדיני** ולשמו רשאי המלך לעשות את הכל.

נראה, כי עלוב מאוד היה הרושם שעשתה החקירה הזאת, וכאשר נוכחו הז'ירונדיסטים, כי אין דרך להציל את לודויג הט"ז – ניסו עוד פעם להסיח את הדעת לצד אחר. הם הציעו לגרש את הנסיך האורליאני. הקוננוט נאות להצעתם ופרסם פקודה ברוח זו, אך למחרת היום חזר בו לאחר שקלוב היעקוביניים התנגד להחלטה.

כל משוכות־החדק הללו לא הפריעו את התקדמות המשפט והוא הלך וקרב אל קצו. בכ"ו בדצמבר התיצב לודויג הט"ז שנית לפני הקוננוט בלויט סניגוריו – מאלֶזֶרְבֶּ, טְרוֹנְשֶׁה וְדֶזֶזֶ (Malesherbes, Tronchet, Desèze). הקוננוט שמע את דברי הסינגוריה והיה ברור שהמלך יצא חייב בדין. שוב אי אפשר היה בשום פנים לנמק את מעלליו בקלות ראש או במיקח טעות. למחרת היום הוכיח סן ז'יסט, כי התנהגותו היתה מעשה בגידה ונכלים מדעת.

אכן, רק לעם הפריזי ולקוננוט ניתנה האפשרות להכיר את לודויג הט"ז המלך והאיש כמות שהוא, ולא כן בערי השדה ובכפרים. נקל, איפוא, לשער את הסערה שהיתה מתחוללת אילו מסרו את פסק הדין לשקול דעתן של אספות הבוחרים כפי שהציעו הז'ירונדיסטים – לא כל שכן לאחר שרוב המהפכנים היו אותה שעה בצבא, בגבולות. וצדק רוביספייר באמרו, ביום כ"ח בדצמבר, כי בתנאים אלה פירושה של הצעת הז'ירונדיסטים הוא לתת את ההכרעה בידי "הגבירים", ידידיה הטבעיים של המונארכיה, האנוכיים, הפחדנים וחדלי־האונים, בידי האריסטוקרטים והבורגנים היהירים, – כללו של דבר: בידי כל אלה שנועדו מטבע ברייתם להיות מתרפסים ומדכאים עד עפר את זולתם, בחסותם בצל המלך ושלטונו".

לעולם לא נוכל להתיר את כל תסבוכת התככים והנכלים שנקמו בידי "אנשי המדינה" בפריז. דינו אם נציין, כי בראש חודש ינואר 1793 מהר דימוריה לבוא לפריז ועשה שם עד כ"ו בחודש, וכל אותם הימים היה נושא ונותן בדרכים שונות עם סיעות שונות, בשעה שדאנטון היה עד י"ד בינואר בצבאו של דימוריה ⁷³.

סוף־סוף, לאחר וכוחים סוערים, החליט הקוננוט בי"ד בינואר להצביע בהצבעה אישית ג' שאלות: האשם לודויג הט"ז "בקשר כלפי חירות האומה ובהתנקשות בבטחונה של המדינה"? היש למסור את פסק הדין להצבעתו הכללית של העם? ומהו העונש?

ההצבעה האישית החלה למחרת היום בט"ו בחודש. מ 749 צירי הקוננוט הרשיעו את לודויג הט"ז 716 איש (12 איש נעדרו מחמת מחלה או מפני שנסעו בשליחות הקוננוט; 5 נמנעו מלהצביע). איש לא השיב בשלילה. אחר כך נדחתה ההצעה לפנות אל העם ב 423 דעות מ 709 איש שהצביעו בשאלה זו. וכל אותם הימים שררה התרגשות עצומה בפריז וביחוד בפרבריה.

בשאלה השלישית – שאלת העונש – נמשכה ההצבעה האישית שלושים וחמש שעות רצופות. ואחרי כל אלה – בהשפעת הציר הספרדי כנראה, ואולי גם בכוח הזהב שלו – הצליח אחד הצירים, מאל, לסבך את הענין והצביע בעד דחוי משפט המות, ואחריו החרו החזיקו עוד 26 מצביעים.

בעד משפט־מות בלא כל תנאי הצביעו 387 איש מ 721 המצביעים (5 נמנעו, 12 נעדרו). המשפט נחרץ, איפוא, ברוב של 53 איש – ואולי רק 26, אם נוציא מכלל זה את המצביעים על תנאי, בעד הדחוי. וכל זה בשעה שהיה ברור בעליל, כי המלך זמם מזימת בגידה וכי השארתו בחיים תגרום לחרחר מלחמה בין שני חלקי האוכלוסין, לתת חלק מצרפת לזרים, ולבסוף: להשבית את המהפכה דוקא ברגע זה – שלאחר ג' שנים של זעזועים עמוקים, שלא הביאו עדיין לידי תוצאה ממשית כלשהי, באה סוף־סוף האפשרות להתחיל בפתרון השאלות החשובות ביותר אשר הסעירו את הארץ!

אולם רבה עד מאוד היתה חששנותה של הבורגנות, היא היתה בטוחה משום־מה, כי ביום שיהרג לודויג הט"ז יפרוץ טבח כללי בארץ.

בכ"א בינואר 1793 הועלה לודויג הט"ז לגרדום. עבר ובטל מן העולם אחד המכשולים הראשיים שעמדו לטשן בדרך לתחיתה הסוציאלית של צרפת הרפובליקנית.

לודויג הט"ז קוה, כנראה, עד הרגע האחרון, כי הנה יפרוץ מרד והוא ינצל. ואמנם, היתה תכנית להתנפל בדרך על המובילים אותו ולהוציא מידיהם; אך ערותן של הסקיצות והקומנה סכלה את התכנית הזאת.

פרק שלוש ותשעה: ההר והז'ירונדה

מעשרה באוגוסט ואילך היתה הקומנה הפריזית רושמת על תעודותיה "שנה רביעית למנין החופש, שנה ראשונה למנין השוויון". הקוננוט רשם על פקודותיו "שנה רביעית למנין החופש, שנה ראשונה למנין הריפובליקה הצרפתית". והנה מפרט קטן זה ניכר ההבדל הרב שבין שתי השקפות: העם הפריזי והקוננוט.

המתחלה עכשיו מהפכה חדשה, בתורת מלואים לראשונה? או הכל מצטמצם בקביעתו ואישורו החוקי של החופש הפוליטי אשר נכבש מ-1789: הינו – ביצור שלטונה של הבורגנות בתוך משטר מדיני שיש בו משהו מן הדימוקרטיה, והמון העם לא יזכה ליהנות מהתמורה הכבירה שחוללה המהפכה ביחסי הנכסים?

כאן התנגשו, כנראה, שתי השקפות שונות מן הקצה אל הקצה; ובאי כוח ההשקפות הללו בקוננוט היו: ההר – מזה והז'ירונדה – מזה.

מעבר מזה – עמדו כל אלה שהבינו, כי קביעת הצעדים הראשונים לבטולו של המשטר הפיאודלי אינה מספיקה לעקרו מן השורש; כמו כן מיגורו של המלך, קביעת סמל הריפובליקה על בניני הצבור והמלה "ריפובליקה" בניירות הרשמיים – אינם מספיקים לשים קץ לשלטון ההחלטי. כל זה אינו אלא התחלה, יצירת תנאים חדשים, שבהם אולי יתכן לשנות את הסדרים הישנים.

האנשים הללו, שהבינו את המהפכה ברוח זו דוקא, מצאו סעד ועזר בקרב כל אלה שרצו לחליץ סוף־סוף את המון העם ממצוקתו האיומה שהמיט עליו המשטר הישן, בקרב כל אלה שרצו והשתדלו לקבל לקח מן הנסיונות של המהפכה ולדעת מה הם האמצעים הממשיים העלולים להרים את ההמון הזה משפלותו הגשמית והמוסרית. לימינם עמדו, כמובן, המוני אביונים, שהמהפכה הכריחתם לחשב את דרכם.

וכנגדם עמדו הז'ירונדיסטים, – מפלגה שחסידיה היו מרובים מאוד. הז'ירונדיסטים לא הצטמצמו בשתי מאות הצירים שלהם בקוננוט, שהתרכזו סביב נרניו, פריסו ורולאן. הם היו רוב מנינה של צרפת, כמעט כל הבורגנות האמידה, כל חסידי הקונסטיטוציה שהמאורעות עשאו ריפובליקנים, ובכל זאת הפילה עליהם את פחד העם העולה לשלטון. ומאחוריהם עמדו כל אלה שהיו מוכנים לתמוך בהם בצפיה כי תבוא השעה והם יוכלו לדכאם עד עפר בכוח שלטונו של המלך, כל אלה שחרדו לרכושם: כל אלה שנתקפחו במהפכה, ונפשם יצאה לסדרים הישנים.

בעצם, ברור עכשיו, כי אנשי "המישור" של הקוננוט (או "הבצה") היו מלוכנים ממש כפילאנטים. אמנם אהדו מקברניטיהם נשאו את נפשם למשהו מעין ריפובליקה יונית־עתיקה – שאין בה מלך, אבל יש בה חוקים שהעם נכנע להם והחיקתם מסורה בידי האמידים והמשכילים – ואולם הרוב הסכים בלב שלם למונארכיה. אגב: לא ארכו הימים והם הוכיחו את הדבר בעצמם, בשעה שהשלימו עם המלוכנים מיד לאחר הפכת טרמידור שנתחוללה ביולי 1794.

ואין תימה: שהרי עיקר חפצם של הז'ירונדיסטים היה לכוון משטר בורגני, שנבנה בימים ההם בתעשייה ובמסחר מחורבנו של הפיאודליזם, "שמירת ההון הפרטי" – כביטוי שהיה חביב על בריסו, דברם הרחוני הראשי של הז'ירונדיסטים.

מכאן גם שנאתם את העם ואהבתם את "הסדר".

למנוע את התפרצות העם, לכוון שלטון "חקיף" ולהכריח את האנשים לכבד את זכויותיהם של בעלי הרכוש – הנה עיקר תפקידם של הז'ירונדיסטים בשעה זו; ורק מתוך שלא הבינו את התכונה העיקרית הזאת – ניסו כמה מן ההיסטוריונים לבקש בדברים צדדיים את סבת המלחמה האכזרית שפרצה עד מהרה בין ההר ובין הז'ירונדה.

כשאנו רואים, שהז'ירונדיסטים "דוחים את החוק הקרקעי", "מסרבים להודות כי השוויון הוא יסוד החוקה הריפובליקנית" ו"נשבעים לכבד את זכויותיו של הקנין הפרטי", – נדמה לנו כל זה מופשט למדי. אולם גם הסיסמות שבימינו: "ביטול המדינה" או "אקספרופריאציה" – תראינה מופשטות מאוד כעבור מאה שנה, ואילו בימי המהפכה היתה לנוסחותיהם של הז'ירונדיסטים משמעות מסוימת וממשית עד מאוד.

"דחית החוק הקרקעי" בימים ההם – הרי זה דחית כל נסיון הבא למסור את הקרקעות לידי עובדיהם. פירוש הדברים היה: שלילת הרעיון שהיה נפרץ מאוד במחנה המהפכנים יוצאי העם, הרעיון כי שום אחווה ושום חנה או קרקע חכורה לא תהיה גדולה מק"כ אקרים; כי כל אורח זכאי להיות בעל קרקע; וכי לשם כך צריך לכבוש את אחוזותיהם של המהגרים והכהונים ואחוזותיהם הגדולות של הגבירים ולחלקן בין האכרים העניים חשוכי הקרקע.

"שבועת כבוד לקנין הפרטי" הרי זו התנגדות לתקנה הבאה להחזיר לקהילות את הקרקעות שנטלו מהם בעלי האחוזות והגבירים במשך שתי מאות־השנים האחרונות על סמך פקודת המלך ב-1669. זוהי כמו כן התנגדות לביטולן של הזכויות הפיאודליות בלי תשלום כופר, לתועלתם של בעלי־האחוזות הפיאודלים וקניי־הקרקעות החדשים ממחנה הבורגנות.

לבסוף: זוהי התנגדות בפועל לכל נסיון הבא להטיל מס פרוגרסיבי על הגבירים; זוהי כונה להעמיס את כל נטל המלחמה והמהפכה על שכמ העניים.

משמע, שלנוסחה המופשטת של הז'ירונדיסטים היתה כונה מפורשת וממשית למדי.

והנה בכל השאלות הללו הוכרחו אנשי ההר לקדש מלחמה קשה נגד אנשי הז'ירונדה; לבסוף נאלץ ההר לפנות אל העם, אל המרד העממי, ולגרש את הז'ירונדיסטים מן הקוננוט, כדי שתהא אפשרות לפסוע את הפסיעות הראשונות בכיוון המסומן מראש.

ברגע זה, בראשית פעולתו של הקוננוט, היה "כפוד זכויותיו של הקנין הפרטי" מתגלה גם בדברים שלי־מה־בכך. לדוגמה: על גבי הפנות של הפסלים שנשאו בראש חוצות באחד החגים חרתו הז'ירונדיסטים כתובת בנוסח זה: "חופש, שוויון, רכוש" – במקום: "חופש, שוויון, אחווה"; וכשקם דנטון בישיבה הראשונה של הקוננוט ואמר בנאומו: "נכריז נא, רבותי, כי כל קנין פרטי, – קרקעי, אישי או תעשייתי – יהא תמיד מכובד בעינינו", נפל הז'ירונדיסטן קרסן (Kersaint) על צואריו ויחבקו. "הנני מתחרט, כי כניתיכם הבוקר בשם מרדנים" – אמר הלה בחבקו את דנטון איש־ההר, – ופירוש הדברים היה: "הואיל ואתם מבטיחים לכבד את הרכוש הבורגני – נתעלם מאחירותכם להריגות ספטמבר!"

הז'ירונדיסטים שאפו, אפוא, לכוון את הריפובליקה הבורגנית ולהניח יסוד להתעשרותה של הבורגנות, דוגמת מה שנעשה באנגליה לאחר מהפכת 1648. לעומתם עמדו אנשי ההר או, לפחות, הקבוצה הקיצונית שבהם, שהכריעה עד מהרה את המתונים, שבא כוחם היה רובספיר, וסמנו את ראשי הפרקים של החברה הסוציאליסטית החדשה, – ויאמרו מה שיאמרו אהדים מבני דורנו, המשתדלים לשוא ליחס לעצמם או

למפלגתם את ראשית המחשבה הסוציאליסטית. הם בקשו קודם כל למחוק את עקבות הפיאודליזם; אחר כך – להשוות את הרכוש, להשמיד את האחוזות הגדולות, לתת קרקע לכל האכרים, לרבות העניים הגמורים שבהם; לארגן את החלוקה הצבורית של צרכי אוכל לכל נפש (לחם, בשר, חמאה וכדומה) ולמכרם במחיר השווה; ולבסוף, לעשות את המס כמין כלי זין למלחמה בבורגנות ולהכות את ה"קומרסנטים" עד חרמה; הספרים, הבנקאים, הסוחרים ובעלי המפעלים התעשיתיים, שנתרבו בימים ההם.

הם הכריזו כמו כן בשנת 1793 על "הזכות הניתנת לכל אדם לחיות חיי רוחה", כלומר: "רְחֹחָה ושפּע לְכָל נֶפֶשׁ". ברבות הימים נסחו המומחים את הסיסמה הזאת בצורה אחרת: "זכות לעבודה". את הנוסחה "הזכות לחיי רוחה" אתה מוצא כבר ב 1789 (כ"ז באוגוסט) והיא נקבעה בחוקה של 1791. אולם גם המתקדמים שבז'ירונדיסטים היו כפופים יותר מדי לחנוכה הבורגני ולא יכלו להבין את מהותה של הזכות הזאת לרוחה השווה לכל נפש, שפירושה הוא כי הכל זכאים להיות בעלי קרקע וכי יש לחדש ולשנות מן הקצה אל הקצה את חלוקתם של צרכי אוכל נפש ולהלאים את מחזור הסחורות.

בני הדור מתארים את הז'ירונדיסטים בכלל כ"מפלגת אנשים מדוקדקים, חרוצים, נרגנים וביחוד רודפים אחרי הכבוד"; אנשים קלי דעת, דברנים, שחצנים – אך בעלי טכסיסים פרקליטיים (כדברי מישלה). "הם רוצים בריפובליקה – אמר קותון – אך הם רוצים גם באריסטוקרטיה". הם היו רגשניים עד מאוד, אך רגשנותם – אומר רובספיר – היתה מביאה אותם "לשפוך דמעות כמעט רק על אויבי המהפכה".

העם היה להם לזרא; הם פחדו מפניו ⁷⁴.

עם כינוסו של הקונגוס לא שער איש את גודל התהום הרובצת בין אנשי ההר ואנשי ז'ירונדה. המחלוקת שלהם נראתה כפרי שגאה פרטית בין בריסו ורובספיר. לדוגמה: גברת ז'וליין – הררית אמתית לפי רגשותיה – פונה במכתביה אל שני היריבים ומשדלת אותם בדברים להפסיק מלחמת-אחים זו. אולם גם בימים ההם היתה המחלוקת שבין בריסו לרובספיר מלחמת שני יסודות, השונים זה מזה מן הקצה אל הקצה: מפלגת "הסדר" ומפלגת המהפכה.

העם בשעת חירום וכותבי העתים בספריהם אהבים לסמל כל התנגשות היסטורית בדמות שני יריבים. שכן זוהי דרך קצרה יותר, נוחה יותר לשיחה וגם יש בה משהו מ"רומן" – זה "דרמתי יותר". לפיכך גם מלחמת שתי המפלגות בקונגוס תוארה לעתים קרובות כחוככים של שנים הרודפים אחר הכבוד – בריסו ורובספיר. גם הפעם, כמו על פי רוב, הצליח העם, ואחריו כותבי העתים, בבחירת שני הגבורים המסמלים את ההתנגשות. הם אפיינים ומביעים יפה את שני הכוונים. ואולם האמת היא כי רבים מן ההרריים היו לאחר מפלת הז'ירונדיסטים חסידים נלהבים של פעולות למען השוויון – יותר מרובספיר עצמו. הוא היה מן המתונים שבין אנשי ההר. הוא הבין, כנראה, במאוס ובמאי 1793, כי לשם נצחונה של המהפכה שהתקלה – לא כדאי להם לאנשי ההר להבדל מהאנשים הדורשים פעולות סוציאליות; וכך עשה – והדבר לא הפריעו ברבות הימים מלהעלות למערכת את האגף השמאלי של ההר – הינו: את האקְּבְּרִיסְטִים, – ולדכא את "המטורפים". ומאידך גיסא – לא תמיד היה בריסו מחסידי "הסדר". אולם על כל דקדוקי-הגונים הללו סמלו שני האנשים על צד היותר טוב את שתי המפלגות.

המלחמה בין מפלגת הסדר הבורגני ומפלגת המהפכה העממית היתה מחויבת המציאות – זו היתה מלחמה לחיים או למות. כיון שעל הז'ירונדיסטים לשלוטן – מיד בקשו להנהיג סדרים; – להפסיק את המהפכה ולחדול מאמצעים מהפכניים. שֶׁפֶן מעתה הם העומדים ליד הגה השלטון. שוב אין צורך בשאון הרחוב; מכאן ואילך יִשָּׁק הכל על פי המיניסטריום אשר יתמנו מטעם הפרלמנט הסר למשמעתם.

לעומתם בקשו אנשי ההר, שהמהפכה תעשה מעשים אשר ישנו באמת את כל סדרי צרפת: את מצב האכרים (הינו: שני שלישי האוכלוסים) ואת מצב העניים בערים. הם רצו כמורכך לחולל את התמורות העשויות למנוע לחלוטין את החזרת העטרה המונארכית והעבר הפיאודלי ליושנם.

המהפכה – חשבו אנשי ההר בלבם – עתידה להשתכך, אם במקדם ואם במאוחר, אם בעוד שנה ואם בעוד שנתיים; העם יתֶּשׂ ויחזור אל מאורותיו ומרתפיו; המהגרים יחזרו; יד האצילים והכוהנים תהיה שוב על העליונה. צריך, איפוא, שבבואם ימצאו בצרפת תמורה מן הקצה אל הקצה; הקרקע נתונה בידיים אחרות, רוויה זיעת בעליה החדשים, והבעלים הללו רואים את עצמם לא כזרים אלא כבתוך שלהם, כאנשים הרשאים לחרוש ולזרוע את הקרקע הזאת. הכל צריך להשתנות בצרפת למועד ההוא: המדות, המנהגים, אפילו הלשון. צרפת צריכה להיות ארץ שבה כל אחד רואה את עצמו שוה לזולתו, לפי שהוא עובד במחרשה, במעדר, בקורנס, או בכל כלי מלאכה שהוא. ולשם כך צריך שהמהפכה תמשך גם אם תוכרח לפסוח על חלליהם של כמה מן האנשים, שהעם בחר בהם ושלחם להיות באי כוחו בקונגוס.

המלחמה הזאת מוכרחה להיות מלחמה לחיים או למות, לפי שהז'ירונדיסטים היו, אמנם, אנשי "סדר" אנשי מדינה, ואף על פי כן הטריבונאל המהפכני והמערכת היו לידים אחד האמצעים הממשיים של השלטון. כבר בכ"ד באוקטובר 1792 פרסם בריסו את העלון הראשון שלו – את קונטרס-הקטרוג הראשון כלפי ההר – ובו דרש לחולל הפכה מדינית כלפי "פורעי הסדר", "האנארכיסטים". ואם נדבר בלשון רומא העתיקה נאמר: הוא דרש בגלוי לזרוק את רובספיר מעל "סלע טרפיאה" ⁷⁵. עוד בכ"ט באוקטובר, כשלוֹנֶה (Louvet) נשא את נאום הקטיגוריה שלו ודרש להתיז את ראשו של רובספיר, כבר הניפו הז'ירונדיסטים את להב המערפת מעל לראשיהם של "אנשי השוויון, פורעי הסדרים, האנארכיסטים", שהעזו לעמוד לימין העם הפריזי והקומונה המהפכנית שלו ⁷⁶.

מהיום הזה ואילך היו הז'ירונדיסטים מנסים בלי הרף להעלות לגרדום את אנשי ההר. בכ"א במאוס 1793, כשהגיעה השמועה על כשלונו של דימוריה סמוך לנירונדן, ומראט נאם בקונגוס והאשים בבגידה את הגנרל הזה, ידידם של הז'ירונדיסטים – בקשו הללו לקרעו כדג. ורק קור רוח ואמיצותו הצילוה. כעבור שלושה שבועות, ב"ב באפריל, ניסו שוב והצליחו סוף סוף לכוף את רצונם על הקונגוס ולהועיד את מראט למשפט. וכעבור עוד ששה שבועות, בכ"ד במאי, הגיע תורם של הקטיגור מטעם הקומונה, הוא אָבְּר, ושל דְּבֵר הפועלים, התַּעֲמֵלְן הקומוניסטי ואקְּלֶה (Varlet) ושאר "האנארכיסטים", שהז'ירונדיסטים צוו לאסרם וקוו להעלותם לגרדום. כללו של דבר: הם אסרו מלחמה בהרריים ונתכוננו להדיחם מן הקונגוס ולהפילם "מסלע טרפיאה".

ואותה שעה היו הז'ירונדיסטים מכוננים בכל מקום בערי השדה ועדים קונטרס-מהפכניים וממריצים אנשים רבים, שהיו מכנים את עצמם בתואר "ידידי החוקים והחופש" (ועכשיו הרי אנו יודעים מן הנסיון מה פשר התוארים הללו!). שישלחו לקונגוס בקשות שונות. הם הריצו לערי השדה מכתבים מלאים דבות ועלילות על אנשי ההר, וביחוד על בני פריז המהפכניים. ובשעה ששליחי הקונגוס בערי השדה היו עמלים להדוף את הגייסות הזרים ולעורר את העם בהגשימם כמה תקנות של שוויון – בה בשעה היו הז'ירונדיסטים מפרסמים בכל מקום כרוזים משלהם ומשתדלים בכל האופנים להכשיל את פעולת השליחים. הם הגיעו לידי כך שבקשו להפריע את אסוף הידיעות בעניני האחוזות של המהגרים-המלוכנים לשם הפקעת הנכסים הללו.

ימים רבים קודם מאסרו של אבר פתח בריסו (בכלי מבטאו "Patriote français") במלחמה עזה נגד המהפכנים. הז'ירונדיסטים דרשו במפגיע להפיץ את הקומונה הפריזית המהפכנית. הם דרשו להפיץ גם את הקונגוס ולבחור אספה חדשה, שאיש מן הצירים הקודמים לא יוכל להכנס בה. לבסוף מינו בקונגוס ועד-פועל בן שנים עשר איש משלהם, אשר הכינו הפכה מדינית כדי להעלות לגרדום את ראשי ההר.

פרק ארבעים: מאמצי הז'ירונדיסטים להשבית את המהפכה

כל זמן שהמדובר היה על מיגור המונרכיה הישנה – היו הז'ירונדיסטים עומדים בשורות הראשונות. מהיותם פיטנים נלהבים ונועזים, מעריצי הריפובליקות מימים מקדם, ומהיותם שואפים לשלטון – לא יכלו, כמובן, להשלים עם המשטר המלכותי הישן.

ועד שהאכרים היו שורפים את טירות האצילים ואת ספרייה החובות הפיאודליים, עד שהעם היה משמיד את שרידי השעבוד הפיאודלי – שקדו הז'ירונדיסטים בראש וראשונה על חידוש הצורות של השלטון. הם כבר ראו את עצמם מחזיקים ברוסן הש'כ'רה, חותכים את גורלה של צרפת, וחלמו על שליחת גייסות המפיצים בעולם את בשורת החופש.

אולם הנתנו את לבם לחשוב על לחם לפי העם? דבר אחד ברור: הם לא שערו כלל את כוחה התנגדותו הכביר של המשטר הישן, והמחשבה על דבר פניה לעם כדי לדכא את המשטר הישן – היתה זרה לרוחם ושנואה עליהם. העם צריך לשלם מסים, לבחור, לתת חיילים למדינה; ועיצוב הצורות המדיניות וערעורן – הרי אלה הם מתפקידם של "הוגי הדעות", השליטים, אנשי המדינה.

ועל כן כשבקש המלך לשמור על שלטונו והבהיל את הגרמנים לעזרתו, וכשקראו גייסות הגרמנים אל פריז – סרבו הז'ירונדיסטים – אשר קודם לכן שאפו מלחמה בכל לבם כדי להפטר משלטון החצר בצרפת – להסתייע במרד העם כדי להדוף את הזרים המתפרצים ולגרש מטוילרי את מנהיגי ההתפרצות הזרה הזאת. אפילו לאחר עשרה באוגוסט התפלצו הז'ירונדיסטים למחשבה על דכוי האויב בעזרת מהפכה עממית – ורולאן כינס את האנשים שנתעלו במהפכה – דנטון ואחרים – והציע את תכניתו לשקול דעתם. הוא הציע להעתיק את האספה ואת המלך השבוי – תחילה לפלוא, ואחר כך – מזה והלאה, לצד דרום, להפקיר את כל צפונה של צרפת בידי הזרים ולכונן ריפובליקה קטנה אי בזה בפלך ז'ירונדה.

העם והתלהבותו המהפכנית, שהצילה את צרפת, לא היו קיימים לדידם. הם היו ביורוקרטים כמקודם.

כללו של דבר: הז'ירונדיסטים היו שליחיה הנאמנים של הבורגנות.

במדה שנתוספה העוזה לעם והוא דרש להטיל מסים על הגבירים ולהשוות את הנכסים – הוא דרש את השוויון כתנאי הכרחי לחופש – בה במדה גברה בלב הבורגנים ההכרה, כי הגיעה השעה להבדל מהעם, להחזירו ל"סדר".

הז'ירונדיסטים נסתחפו בזרם הזה. המהפכנים הבורגניים הללו, שנתנו עד כה את חילם למהפכה, משהגיעו לשלטון – נבדלו מן העם. מאמצי העם לכונן לעצמו את מוסדותיו הפוליטיים, בצורת סקציות בערים הגדולות ואגודות עממיות בכל צרפת, רצונו ללכת קדימה בדרך השוויון, היו בעיניהם חטא פלילי וסכנה למעמד האמיד.

מכאן ואילך החליטו הז'ירונדיסטים להפסיק את המהפכה: לכונן ממשלה תקיפה ולהכריח את העם להכנע, ואם יהא צורך – להסתייע לכך במערכת ובכדוריימות.

כדי לעמוד על הדראמה הגדולה של המהפכה, שהחלה במרד ל"א במאי בפריז וב"טיהור הקונגוס", מן ההכרח לעיין בכתבי הז'ירונדיסטים גופא, אשר כותבי העתים לא עמדו עליהם משום-מה עד היום. מבחינה זו מאלפים ביותר כתבי הפלסטר של בריסו.

"ז'. פ. בריסו אל בוחריו" (כ"ג במאי 1793) ו"אל כל הריפובליקנים בצרפת" (כ"ד אוקטובר 1792)"⁷⁷

"בכניסתי לקונגוס – כותב בריסו – חשבתי, כי לאחר שנתבטל שלטון המלך והממשלה נתונה בידי העם או באי-כוחו – חובתם של הפטריוטים היא להתאים את מעשיהם למצב שנסתנה.

"חשבתי, כי המרד צריך להפסק, מפני שבמקום שאין צורך למגר שלטון עריצים – אין צורך במרד". ("אל בוחריו" עמ' 7, מהדורת לונדון).

"חשבתי – כותב בריסו להלן – כי רק אם יפון הסדר – ישתרר השקט במדינה, כי הסדר פירושו: כבוד דתי לחוקים, לדיינים ולבטחון שלומו של הפרט... על כן סבור הייתי, כי הסדר הוא האמצעי המהפכני האמיתי, וממילא חשבתי, כי אויביהם האמיתיים של העם והריפובליקה הם האנארכיסטים, מפחי המרד, המטיפים לחוק הקרקעי" (שם ע' 8-9).

"20 אנארכיסטים – אומר בריסו – כבשו בקונגוס את ההשפעה שאינה צריכה להתנן אלא לשכל ולהגיון". "שימו לב לויכוחים וראו: מצד אחד – אנשים השוקדים בלי הרף על פבוד החוקים, השלטונות הקיימים והקנין הפרטי, ומאידך גיסא – אנשים המשתדלים בלי הרף לעורר מהומות בעם, לערער בכוח דבות והאשמות את האמון בשלטונות הקיימים, להטיף לפשעים ללא עונש ולמוטט את כל מוסדי החברה" (שם, ע' 13).

אמנם, בין המכונים בפי בריסו בשם אנארכיסטים היו אלמנטים שונים. אך לכולם היתה תכונה משותפת: כולם חשבו, כי המהפכה לא נשלמה עדיין, ובהתאם לזה עשו את מעשיהם.

הם ידעו, כי הקונגוס לא יעשה דבר, אם העם לא ידחפהו למעשים, על כן היו מארגנים מרד עממי: בפריז הכריזו על שלטונה העליון של הקומונה; ובו בזמן השתדלו ליצור את האחזות הלאומית – לא בעזרת ממשלה מרוכזת, אלא מתוך מגע-יומ שא ישר בין העיריה והסקציות של פריז ובין 36,000 הקומונות שבצרפת.

אולם דוקא את הדבר הזה בקשו הז'ירונדיסטים למנוע.

"עוד בראשית התכנס הקונגוס אמרתי – הוסיף בריסו – כי בצרפת קיימת כת של פורעיי-סדרים, המתכוננים להרוס את הריפובליקה בעודה בראשיתה. היום אני רוצה להוכיח כי: א) מפלגת האנארכיסטים הזאת היא שנצחה והיא המנצחת עד היום על כל הוכוחים בקונגוס ועל כל מעשיו של הועד הפועל, ב) כי המפלגה הזאת היתה והוזה גם היום גורם יחידי לכל הפורעניות הפנימיות והחיצוניות המדכאות את צרפת, ג) כי אין דרך להציל את הריפובליקה אלא אם כן יאחזו באמצעים חמורים, כדי לחלץ את באי-כוח האומה מידי הכת המרדנית והאכזרית הזאת".

כל היודע את רוח הימים ההם מבין היטב את פשר דבריו של בריסו. כונתו פשוטה בתכלית הפשטות: הוא דורש להעלות לגרדום את כל המכונים בפיו בשם אנארכיסטים ואת כל אלה, אשר בשאיפתם להמשיך את המהפכה ולבטל לחלוטין את המשטר הפיאודלי – מפריעים לבורגנות, הינו: לז'ירונדיסטים. לכונו ולבצר בקונונט ממשלה בורגנית ולבלתי שים לב לדעת במה מתפרנס העם הרעב.

“צריך, איפוא, להגדיר בדיוק את טיבה של האנארכיה הזאת”, – כותב בא־כוח הז'ירונדיסטים, והנה לשונו:

“חוקים שאינם מתקיימים, שלטון חדל־אוניו ומבוזה, פשעים ללא־עונש, התקפות על הקניין הפרטי, הפרת אי־הפגיעה האישית, שחיתות המדות בעם; לא קונסטיטוציה ולא ממשלה, לא דין ולא דין – הנה סגולותיה של האנארכיה!”.

אולם, האם לא כן דרכן של כל המהפכות? כאילו לא ידע בריסו את הדבר, וכאילו לא כן עשה גם הוא – עד שעלה לשלטון! הרי במשך שלוש שנים, מחודש מאי 1789 ועד עשרה באוגוסט 1792, מן ההכרח היה להבנות את שלטון המלך ולהשתדל לעשותו “חדל־אוניו”, כדי שבעשרה באוגוסט תהא אפשרות למגר אותו.

אולם בריסו רצה, שהמהפכה תגיע עד כאן ולא תוסיף.

משמוגר שלטון המלך והקונונט זכה להיות המושל בכפה – “צריכות כל המרידות להפסק” – אומר בריסו.

אך יותר מכל רגזו הז'ירונדיסטים בגלל שאיפתה של המהפכה לשוויון, הלא היא השאיפה, שהיתה בימים ההם השלטת במהפכה, כהערתו הצודקת של פֶּגֶה (Faguet). לדוגמה: בריסו אינו יכול לסלוח לקלוב היעקובינים על שבחרו לכות את עצמם לא בשם “ידידי הריפובליקה”, אלא בשם “ידידי החופש והשוויון, ובעיקר: השוויון!” כמו כן אין הוא יכול לסלוח לאנארכיסטים, כי בהשפעתם הוגשו התזכירים של “הפועלים מפרז”, אשר נקראו בשם: העם ואשר בקשו לנקוב את משכורתם לפי משכורת הצירים! (שם, ע' 29).

ובמקום אחר הוא אומר: פורעי־הסדרים הם האנשים הרוצים להשוות את הכל: את הקניין הפרטי, את הרנחה, את המחירים לצרכי אוכל נפש, את שכר כל השרותים הצבוריים וכדומה, הלא הם האנשים הרוצים שהפועל יקבל שכר כמחוקק; הרוצים להשוות גם את הכשרונות, הידיעות, המדות, מפני שהם חסרים את כל אלה” (חוברת כ"ד באוקטובר 1792).

פרק ארבעים ואחד: ה“אנארכיסטים”

מי הם, סוף־סוף, האנארכיסטים הללו, שבריסו מרבה כל כך לדבר עליהם ואשר את השמדתם הוא דורש בחרון אף כזה?

קודם כל אין האנארכיסטים בגדר מפלגה. בקונונט יש ההר: הז'ירונדה, המישור – או ביתר דיוק: ה“בצה” או ה“כרם” ככנוי הימים ההם – אך אנארכיסטים אין. דנטון, מראט, אפילו רובספיר, או מי שהוא אחר מהיעקובינים יכולים לפעמים ללכת שכם אחר עם האנארכיסטים, אך הללו מצויים מחוץ לקונונט. יתר על כן: אפשר לומר שהם עומדים למעלה ממנו: הם מושלים עליו.

אלה הם מהפכנים הנפוצים בכל צרפת. הם התמכרו למהפכה בגוף ונפש; הם מבינים את הכרחותה; הם אוהבים אותה; חיים ועמלים לשמה.

רבים מהם התרכזו סביב הקומונה הפריזית, מפני שהיא חדורה רוח מהפכנית; יש מהם השייכים לקלוב הקורדליירים; יש הבאים אל קלוב היעקובינים. אך מקומם האמתי הוא בסקציה, ביחוד – ברחוב. בקונונט אתה מוצא אותם על הבמות, משם הם מנצחים על הווכחים. אמצעי פעולתם הוא לחץ ברוח דעת העם, להבדיל מ“דעת הצבור” של הבורגנות. כלי זינם האמתי – המרד. בכוח הנשק הזה הם משפיעים על הצירים ועל השלטון המוציא לפועל.

וכשיש צורך להתאזר עוז, להלהיב את העם וללכת יחד עמו נגד טוילרי ונגד הגרמנים המתפרצים לצרפת – הרי הם המכינים את ההתנפלות ואחר כך נלחמים בשורות העם.

בהמוג ההתלהבות העממית – יעלמו כל אלו כלא היו. ורק כתבי־ההפלסטר המרירים של אויביהם וכמה מן הפרוטוקולים של הסקציות נותנים לנו עכשיו את האפשרות להעריך את עבודתם המהפכנית הכבירה.

השקפותיהם ברורות ומסוימות.

ריפובליקה? – כמובן! הכל שוים בפני החוק? – ודאי! אולם אין זה ממָצָה את הכל. בהחלט לא את הכל. להתאמץ ולהגיע בכוח החופש המדיני לחופש כלכלי, כעצת הבורגנים? – הם יודעים כי אין זה בגדר האפשרי.

על כן רוצים הם את החופש הכלכלי גופא. קרקע לכל – בימים ההם קראו לזה בשם “החוק הקרקעי”. שוויון כלכלי – בשפת הימים ההם קראו לזה בשם “שווי הרכוש”.

אך נשמע נא, מה אומר בריסו.

“דוקא הם... – כותב בריסו – חלקו את החברה לשני מעמדות: בעלי הרכוש וחשוכי הרכוש, הסאנקילוטים ומעמד הרכושנים; – והתחילו משסים מעמד במעמד”.

והוא מוסיף ואומר: “הסקציות משמשות להם כסות עינים ובאמצעותן הם מטרידים בלי הרף את הקונונט בתזכירים ובדרישות לקבוע את שער־התבואה המכסימלי”.

הם שולחים “שליחים המעוררים בכל מקום את הסאנקילוטים למלחמה ברכושנים”. הם מטיפים ל“השוואת הרכוש”.

הם הם שארגנו את “תזכיר עשרת האלפים שהודיעו, כי הם ימדרו אם לא יקבע שער הלחם”; הם הם שהפחיו מרידות בכל צרפת.

ובכן, הנה עוונם: הם חלקו את האומה לשני מעמדות – לבעלי רכוש וחשוכי רכוש; הם שיסו מעמד במעמד; הם דרשו לחם, קודם כל לחם לעמלים!

אכן, עבריינים המה! אולם מי מחכמי הסוציאליסטים במאה הי"ט המציא מה שהוא טוב מדרישתם של אבותינו ב 1793: "לחם לכל!"? בימינו רק – הדרשות נתרבו, והמעשים נתמעטו.

והנה האמצעים שבהם הגשימו את רעיונותיהם: "רובי הפשעים – אומר בריסו – בא משום שהפושע אינו נענש; הפושע אינו נענש – משום שאין דין ואין דין; והאנארכיסטים מסייעים לכך ומשתקים את פעולת בתי הדין – באיומים, או בהלשנה ובהאשמה באריסטוקרטיה".

התנקשות בלתי-פוסקת בקנין הפרטי ובחיי הפרט – דוגמה לכך נותנים האנארכיסטים הפריזיים יום יום; ושליחיהם המיוחדים, וכמו כן האנשים המוכתרים בתואר שליחי הקונונט, מטיפים בכל מקום להפרת הזכויות הללו שניתנו לבני אדם".

להלן אומר בריסו, כי "האנארכיסטים אינם פוסקים לקרוא תגר כלפי בעלי הרכוש והסוחרים, המכונים אצלם בשם "ספסרים"; "אינם חדלים לכוון כלפי הרכושנים את נשק הרצח"; שונאים כל פקיד ממשלתי: כל אדם התופס איזו משרה שנוא על האנארכיסטים; וכפושע הוא בעיניהם", ואנו נוסף ונאמר: לא לשוא!

אולם מצוינים מכל דברי בריסו בשעה שהוא מפליג בשבח "הסדר". צריך לקרוא את הדפים הללו כדי להבין מה התעתדה הבורגנות הז'ירונדיסטית לתת לעם הצרפתי – אלמלא "האנארכיסטים" שהציעו את המהפכה הלאה.

הביטו נא – אומר בריסו – וראו את הפלכים שהצליחו לכבוש אח חמת האנשים הללו; ראו נא, לפחות, את פלך ז'ירונדה. **שם היו סדרים כל הזמן**; העם נכנע לחוק, אף על פי שהוא משלם עשרה סו מחיר ליטרא לחם... וכל זה על שום מה? על שום שגרשו מן הפלך הזה את המטיפים לחוק הקרקעי, והאזרחים סגרו את הקלוב (קלוב היעקובינים) שבו הטיפו לחוק הנ"ל... וכו'.

והדברים הללו נכתבו חדשים לאחר עשרה באוגוסט, בשעה שגם המוכים בסנורים נוכחו, כי אילו היה העם "נכנע לחוק, אף על פי שהוא משלם עשרה סו מחיר ליטרא לחם" – כי עתה לא נתחוללה כל המהפכה, והשלטון המלכותי, שבריסו נלחם בו כביכול, והפיאודליזם – היו מוסיפים להתקיים עוד מאה שנים כמו ברוסיה ⁷⁸.

מן הראוי לקרוא את החוברות של בריסו כדי להבין, מה הכינוי לצרפת הבורגנים של הימים ההם ומה מכינים גם בימינו ה"בריסואים" של המאה העשרים בכל מקום שמהפכה עלולה לפרוץ שם.

המהומות בפלכי אר, אורן ובשאר הפלכים – אומר בריסו – התחוללו מחמת השנאה כלפי הגבירים והספסרים, בשל הנאומים המגונים שעוררו לקבוע בזרוע מזוינת את שער התבואה ויתר צרכי אוכל נפש".

להלן מספר בריסו על אורליאן: "מראשית המהפכה שרר בעיר זו שקט גמור, שלא הופר גם בכוח המהומות שפרצו במקומות אחרים מחמת ה**כזון**, אף על פי שבאורליאן היו אוצרות לחם מרובים... הרמוניה זו בין הגבירים והעניים לא התאימה לעיקרי האנארכיה; והנה בא אחד מאלה שהסדר מביא לידי יאוש והמהומה היא מטרתם היחידה – והוא ממריד את הסאנקילוטים כלפי הרכושנים ומשתדל לבלע את ההסכמה המבורכת הזאת".

"האנארכיה הזאת – קורא בריסו בחוברת הנ"ל – היא שיצרה את השלטון המהפכני בצבא", "מי האיש בימינו – אומר הוא להלן – אשר יטיל ספק בנוק הרב שנגרם לצבא שלנו בשל התורה האנארכיסטית, השואפת לכוון, **בצל שוויון הזכויות, שוויון עולמי** למעשה, שהוא לרועץ לחברה, ממש כשם ששויון הזכויות הוא יסוד מוסד לחברה? התורה האנארכיסטית מבקשת להביא לעמק השווה את הכשרון והבורות, את המדות הטובות והרעות, את המשרות, את המשכרות, את הפעלים".

אכן, זהו חטאם של האנארכיסטים שאין לו כפרה בעיני הבריסואים: שוויון הזכויות – מילא, ובלבד שלא יהפך לשוויון **למעשה**. על כן מדבר בריסו בשצף-קצף על חופרי האדמה שבמחנה פריז, אשר קמו יום אחד ודרשו שמשכורת הצירים תשוה לשכר הניתן להם!! הנשמעה כזאת?! בריסו וחופרי-אדמה פלוני אלמוני יושוו חס ושלום במעלתם! לא רק **בזכויות** אלא גם למעשה. וכי לא לסטים הם האנארכיסטים הללו!

איזו הדרך הצליחו האנארכיסטים להיות בעלי השפעה כזאת, להשתלט גם על הקונונט הנורא ולכוף עליו את רצונם?

בריסו מסביר את הענין בחוברות שלו: **היציעים** שבקונונט, מושבם של הקהל, **העם הפריזי והקומונה** הפריזית, הם המושלים בכפה והכופים את הקונונט כל פעם שעליו להתקין איזו תקנה מהפכנית.

תחילה – מספר בריסו – היה הקונונט מכלכל את מעשיו בחכמה. "הנה תראו כאן – אומר בריסו – את רוב מנינו של הקונונט: ברי-לבב, מיושב-ידעת, נאמנים לפרניציפלים, ועיניהם תמיד אל החוק". כל ההצעות להרוג ולאבד את "מפירי הסדרים" היו מתקבלות בימים ההם "כמעט פה אחד".

נקל לשער את המעשים המהפכניים שהיו מסוגלים לעשות הצירים הללו שעניניהם היו נשואות תמיד אל החוק – המונארכיסטי והפיאודלי. המזל גרם שבענין התערבו "האנארכיסטים". אך הם הבינו, כי מקומם לא בקונונט. בקהל הצירים – אלא **ברחוב**; כי בבואם פעם בפעם אל הקונונט תהא מטרתם לא לישא וליתן עם אנשי הימין, עם "צפרדעי הבצה" – אלא **לתבוע** – מעל הבמות הפתוחות לקהל, או בתוך המון העם, המתפרץ אל הקונונט להודיע את רצונו.

וכך, לאט לאט, "התחצפו הרוצחים (בריסו מתכוון ל"אנארכיסטים") והרימו ראש. מנאשמים נהפכו למאשימים. מעדי שמיעה בשעת הוכוזים שלנו – לפוסקים". – "הרי מהפכה מתחוללת בתוכנו!" – זו היתה תשובתם תמיד.

וצריך להודות, כי האנשים, שבריסו כינה אותם בשם "אנארכיסטים", הוכיחו, כי הם מחוננים בינה מדינית וכשרון לראות את הנולד יותר מן הערב-רב של צירי הפרלמנט שבקשו לתפוס את הגה השלטון בצרפת. מה דמות היתה עכשיו לצרפת אילו נסתיימה המהפכה בנצחון הבריסואים ולא השמידה את המשטר הפיאודלי ולא החזירה לקהלות הכפרים את הקרקעות שנטלו מהם המלכים והאצילים?

אבל, אולי מגולל בריסו באחד המקומות איזו תכנית שעל פיה נוכל לדעת: מה הציעו הז'ירונדיסטים לעשות כדי לשים קץ למשטר הפיאודלי ולמלחמה שבאה בגללו? אולי ברגע המכריע, בסוף מאי 1793, בשעה שהעם היושב בפריז התחיל לדרוש את גירוש הז'ירונדיסטים מהקונונט, אמר סוף סוף בריסו או מישוהו אחר מהז'ירונדיסטים, מה הם בעצם האמצעים שהם מבקשים לאחוז בהם כדי לספק – ולו גם במקצת – את

אין זכר ואין סימן לכל הדברים האלה!

מפלגת הז'ירונדיסטים פותרת את כל השאלה בהכרזתה, כי כל הפוגע ברכוש הפרטי, בין אם הוא פיאודלי ובין אם הוא בורגני, הרי זה "חסיד השווי", "פורע סדרים", "אנארכיסטן"; ואנשים מסוג זה יש להשמיד בתכלית הפשטות.

"עד עשרה באוגוסט – כותב בריסו – היו פורעי הסדרים מהפכנים אמיתיים; כי הרוצה להיות ריפובליקן צריך לפרוע סדרים. אולם פורעי הסדרים בימינו אינם אלא קונטר-מהפכנים אמיתיים, אויבי העם, לפי שעכשיו העם הוא המושל בכפה... ומה עוד יִדְרֵשׁ מן העם? שקט ושלוה, מפני שרק השקט עשוי להבטיח לבעל הרכוש את רכושו, לעובד – את עבודתו, לעני – את לחמו, ולכל בני הארץ בכלל – את החופש" (חוברת כ"ד באוקטובר 1792).

בריסו אינו מבין כלל, כיצד יכול העם לדרוש שיקבע שער הלחם – בשעה שבארץ שורר רעב ומחיר הלחם עלה עד 6–7 סו הליטרה. רק האנארכיסטים מסוגלים לכך (שם ע' 19).

בעיניו ובעיני כל הז'ירונדה כולה **נגמרה המהפכה** בעשרה באוגוסט, בשעה שמפלגתם עלתה לשלטון, ומעתה יש להשלים עם המצב הקיים ולהכנע להוקים הפוליטיים אשר יחוק הקונגנט. אין הוא מבין כלל את איש-העם האומר, כי הואיל והזכויות הפיאודליות נשארות בתקפן, הקרקעות לא הוחזרו לקהלות, כל השאלות הקרקעיות תלויות ועומדות, העני לבדו נושא על שכמו את כל נטל המלחמה – משמע שהמהפכה לא נשלמה עדיין, ואין להשלימה אלא בפעולה מהפכנית, מפני שיש עוד לאל ידו של המשטר הישן לעמוד בפני כל האמצעים הנמרצים החלקיים.

הז'ירונדיסטן אינו מסוגל כלל להבין את הדבר. אין הוא רואה אלא סוג אחד של אזרחים בלתי-מרוצים, החוששים "או לרכושם, או לַרְנֶתָם, או לחייהם" (ע' 27). לכל שאר הסוגים של הבלתי-מרוצים אין כל זכות קיום. אולם אם נזכור באיזה מצב בלתי-ברור הניחה האספה המחוקקת את שאלות הקרקע – נשאלת ממילא השאלה: מנין בא הלך-המחשבות הזה? באיזה עולם מדומה של תַכְכִּים פוליטיים חיו האנשים הללו? לולא הכרנו היטב אנשים מסוג זה בקרב בני דורנו – כי עתה לא יכולנו להבינם כל עיקר.

ואלה מסקנותיו של בריסו, שהן מסקנותיהם של כל הז'ירונדיסטים:

"מן ההכרח לחולל הפכה מדינית – מהפכה שלישית אשר "תדכא את האנארכיה"; להפיץ את הקומונה הפריזית ולהשמיד ולהאביד את סקציותיה; לסגור את הקלובים המטיפים לאי-סדרים ולשויון; לסגור את קלוב היעקובינים ולגנוז את תעודותיו.

"סלע טרפיאה", ר"ל: מערפת ל"שלישיה" (רובספייר, דנטון, מראט) ולכל חסידי השויון, לכל האנארכיסטים.

בחירת קונגנט חדש, שאיש מהצירים הקודמים לא יהא חבר בו – הינו: נצחון הקונטר-מהפכה.

ממשלה "תקיפה", תקומת "הסדר"!

הנה היא תכניתם של הז'ירונדיסטים שקבלוה לאחר מיגורו של המלך, הינו: לאחר שהגיעו לשלטון ו"פורעי הסדרים היו לבלתי מועילים".

ומה יכלו לעשות המהפכנים זולת קידוש מלחמה נמרצת בהם?

או שתפסק המהפכה כמות שהיא בצורתה הבלתי-נשלמת – והקונטר-מהפכה הטרמידורית תחולל ט"ו חדשים קודם זמנה, הינו: באביב 1793, – **בטרם יתבטלו הזכויות הפיאודליות בטול גמור**;

או שהז'ירונדיסטים יגורשו מהקונגנט בלי שים לב לכל המעשים הטובים שעשו למהפכה בשעה שהיה צורך לאסור מלחמה בשלטון המלך. – נכון הדבר! – קרא רובספייר בישיבה המפורסמת בעשרה באפריל 1793, בשעה שהז'ירונדיסטים התאמצו בכל כוחם להעלות את רובספייר ואת אנשי ההר למערפת. אמנם, הם הכו ביד חזקה את החצר, את המהגרים, את הכוהנים; אולם מתי? **בשעה שהוצרכו לכבוש את השלטון...**

אבל משכבשו את השלטון, שקעה התלהבותם חיִשְׁמָה, והם נחפזו לכוון את שנאתם לצד אחר.

אולם המהפכה אי אפשר היה לה שתתקיים ללא השלמה, ועל כן לא היתה להם דרך אלא להגות את הז'ירונדיסטים ממסילתם.

ולפיכך מפברואר 1793 ואילך מתחוללת בפריז ובפלכים המהפכניים מהומה רבה, המביאה בכנפיה את תנועת 31 במאי ואת גירושם של מנהיגי הז'ירונדה מן הקונגנט.

פרק ארבעים ושנים: גורמי התנועה של ל"א במאי

במשך חמשת החדשים הראשונים של 1793 הלכה המלחמה בין ההר והז'ירונדה הלוך והתאכזר מיום ליום – במדה ששלוש השאלות הראשיות התיצבו בפני צרפת ביתר בהירות:

(א) התבטלה החובות הפיאודליות לחלוטין בלי תשלום כופר? או החקלאות תוסיף ללקות כמקודם מחמת שרידי המשטר הפיאודלי, והכפרים יתענו ברעב פעם בפעם? – זוהי שאלה חמורה מאוד, שבה תלויים חיי עשרים מיליון אוכלוסין כפריים, ובכלל זה כל הקונים אה נכסי האומה שהופקעו מידי הכוהנים והמהגרים.

(ב) היוסיפו קהלות הכפרים להיות הבעלים של הקרקעות החילוניים, שבעלי האחוזות כבשו לפנים ועתה הופקעו מידיהם פה ושם? היודו בזכותן של הקהלות להחזיר לעצמן את הקרקעות החילוניים שעוד לא החזירו להן? היכירו בזכותן של כל אזרח להיות בעל-קרקע?

שלוש השאלות הללו היו שאלות שחיי צרפת תלויים בהן, ובגללן נתפלה הארץ לשני מחנות הצוררים זה את זה: מחנה הרכושנים ומחנה האנשים המשוללים כל רכוש; מחנה האנשים שהעשירו בלי שים לב לדלות העם, לרעב ולמלחמה, ומחנה האנשים שנשאו על שכמם את כל נטל המלחמה והסתופפו שעות רצופות – ולעתים קרובות גם לילות רצופים – בפתחי המאפיות וחזרו לביתם בלא פרוסת לחם.

ובינתיים חודש רודף חודש, והנה המשעה, והנה שבעה חדשים מיום פתיחת הקונונט, – והקונונט לא נקף אצבע לפתרון השאלות הגדולות שהמהפכה העלתה על הפרק. צירי העם היו מתוכחים ומתנגחים בלי סוף. שנאת המפלגות – שאחת מהן היתה באת כוח הגבירים והשניה הגנה על עניני העניים – גברה מיום ליום, ולא היתה כל דרך לפשרה ולהסכם בין "האנשים, אשר הגנו על הרכוש ובין האנשים אשר התקיפוהו!"

אמנם, גם לאנשי ההר לא היו דעות מסוימות בשאלות כלכליות ואף הם נתפלגו לשתי קבוצות, שאחת מהן הרחיקה לכת מחברתה. הקבוצה שעליה נמנה רובספייר היתה נוטה לדעות שהיו לטובת הרכושנים כדעותיהם של הז'ירונדיסטים. אולם אף על פי שאין אנו הוגים חיבה יתירה לרובספייר – עלינו להודות, כי הוא היה מתקדם והולך עם מרוצת המהפכה, ולבו היה תמיד ער לסבלותיו של העם. עוד ב 1791 העלה רובספייר באספה המכוננת את השאלה בדבר החזרת הקרקעות החילוניים לקהלותיהם. עכשיו, כשגברו אנוכיותם של הרכושנים וה"קומראנטים" של הבורגנות, התיצב רובספייר בגלוי לימין העם והקומונה המהפכנית בפריז; הינו: לימין האנשים שהז'ירונדיסטים קראום בשם "אנארכיסטים".

"צרכי אוכל נפש לעם – אמר רובספייר מעל במת הקונונט – קדושים כחיי האדם. כל דבר שחיי הנפש תלויים בו הוא רכוש השייך לכל החברה, רק העודף הוא קנין פרטי, ורק את העודף הזה אפשר להועיד למסחר".

חבל מאוד, שהעיקר הקומוניסטי הזה לא היה לסיסמתם של הקומוניסטים במאה ה"ט במקום ה"קולקטיזם" הממשלתי שהציעו פֶּקֶר ווידאל (Pecquer, Vidal) ב 1848. רבות יכלה לפעול התנועה של הקומונה הפריזית ב 1871 לטובת העתיד, אילו הודתה כי כל דבר שחיי הנפש תלויים בו קדושתו כחיי אדם, והוא קנינו של כל העם! אילו קבעה לה לסיסמה: "קהלה המארגנת את התצרוכת ואת הרחנה הכללית!"

בכל עת ובכל מקום היתה המהפכה מעשה ידיו של מעוט; אפילו בין האנשים שהמהפכה מביאה להם תועלת ממשית – אי אתה מוצא אלא מיעוט המוכן להתמסר לה. אכן, כך היה גם בצרפת ב 1793.

משמוגרה העריצות המלכותית – התחוללה בפריז ציונות תנועה נגד המהפכנים, אשר העלו את חמת כל אירופה בהריגת המלך. "הה, רוצחים!" – קראו בטירות האצילים, בטרקליני הבורגנים, בועדות הכוהנים – "הם העיזו לעשות את הדבר, משמע שהם לא ירתעו מפני כל: הם ישדדו אותנו ויתונו גם את ראשינו". ובכל מקום גברו הקשרים הקונטר-מהפכניים. הכנסייה הרומית, כל חצרות המלכות באירופה, הבורגנות האנגלית – הכל שקדו על העבודה המשותפת של מזימות בסתר ושל תעמולה כדי לארגן קונטר-מהפכה בצרפת גופא.

ערי החוף, כגון: נאנט, בֹּרְדוֹ ומרסיליה, שבהן ישבו סוחרים עשירים לרוב; ליון עיר התעשייה, העוסקת בחרושת המותרות, וערי תעשייה כרואן ועוד – היו למרכזי-ריאקציה אדירים. מחוזות שלמים הלכו שולל אחרי הכוהנים, האצילים והמהגרים שחזרו בעילום שם, וכמו כן אחרי הכסף האנגלי והאורליאניסטי ואחרי השליחים שבאו מאיטליה, מספרד וגם מרוסיה.

הז'ירונדיסטים היו החוליה המקשרת את כל ההמון הזה של הקונטר-מהפכנים. הפקחים שבין המלוכנים הבינו היטב, כי עם כל הריפובליקניות השטחית שלהם עתידים הז'ירונדיסטים להיות להם לבני-ברית: **ההגיון של מפלגתם**, שהוא תמיד חזק יותר מן **השם המפורש** של המפלגה, מוכרח להביאם לידי כך. וגם העם הבין את הדבר. הוא הבין, שכל זמן שהז'ירונדיסטים יהיו המפלגה המכרעת בקונונט – אי אפשר יהיה לפעול כל פעולה מהפכנית אמיתית, וכי מלחמתם החשאית של המפונקים הללו תמשך בלי סוף ותדכא את צרפת עד עפר.

ומשנתבררה ההכרחות "לטהר את הקונונט", כלומר לסלק ממנו את מנהיגי הז'ירונדיסטים, החל העם להתארגן לשם מלחמה בז'ירונדיסטים ובפילאנטים בכל אתר ואתר – בערי השדה ובכפרים. כבר אמרנו לעיל, כי שלטונות הפלכים היו חדורים על פי רוב רוח ריאקציונית. גם רוב השלטונות של המחוזות היו שייכים לכוון זה. אבל המוניציפאליות בערים ובכפרים, שנוסדו על סמך החוק של כ"ב בדצמבר 1789, היו יותר קרובות אל העם. אמנם, בקיץ 1789 כשהמוניציפאליות היו מתמנות מטעם הבורגנות המזדיינת, היו כמה מן המוניציפאליות הללו במחוזות שונים מתיחסים באכזריות אל האכרים המורדים. אבל עם התפתחות המהפכה היו המוניציפאליות הנבחרות – ולפעמים הממונות על ידי העם, לעתים קרובות בתוך המהומה של המרד – הנתונות תמיד לפקוחן של אגודות העם – מקבלות אופי מהפכני יותר.

קודם עשרה באוגוסט היה צביונה של מועצת הקומונה בפריז בורגנידימוקרטי. אך אור לעשרה באוגוסט נבחרה, כפי שראינו, קומונה מהפכנית חדשה ע"י הסקציות⁷⁹. אמנם, הקונונט פטר את הקומונה הזאת על פי דרישת הז'ירונדיסטים, אבל הקומונה החדשה, שנבחרה בשנים בדצמבר 1792, שבראשה עמד פאש ומנהלה היה שומט וסנו אָבֶר, היתה מהפכנית גלויה.

אין ספק, כי אספת פקידים עירוניים, שהוטלו עליה תפקידים כה רבים ושונים, כמועצת הקומונה של פריז – עתידה היתה לקבל לאט-לאט אופי מתון וביורוקרטי, אף על פי שמוצאה היה מהפכני. אולם פעולתו המהפכנית של העם היושב בפריז מצאה את ביטויה בעיקר בסקציות, ובסקציות עמדה הרוח המהפכנית ימים רבים. אגב: הסקציות, כיון שרכשו לעצמן תפקידים משטרתיים (הזכות לתת תעודות-כשרות אזרחיות, המעידות על אזרח פלוני ואלמוני שאינו מן המלוכנים הסודיים, בחירת מתנדבים הנשלחים למלחמה בואנְדִי נגד האכרים המורדים וכדומה) וביחוד לאחר שהועד להצלת הצבור השתדל והצליח להפוך את הסקציות למוסדות משטרתיים כפופים לו – נהפכו גם הן ברבות הימים לאט לאט למוסדות ביורוקרטיים; וב 1794 היו אחדות מהן מרכזים לבורגנות הריאקציונית, אולם ב 1793 היו הסקציות עדיין בידי העם ורוחן המהפכנית עמדה בעינה. ועוד זאת: בצד הקומונה והסקציות שלה עלתה שורה של אגודות עממיות ואגודות אחים, כמו כן נוסדו ועדים מהפכניים – וכל אלה היו עדיין במשך השנה השניה של הריפובליקה 1793–1794 מרכזים לפעולה מהפכנית.

כל הקבוצות הללו היו מתאחדות אם לשם מטרות ארעיות מסוימות ואם לשם פעולה משותפת באמת; הן היו מחליפות מכתבים עם 36 הקומונות והסקציות שבכל צרפת כולה. למטרה זו נוסדה "לשכת-מכתבים מיוחדת". בדרך זו קם ארגון מתנדב חדש. והחוקר לדעת את הקבוצות הללו רואה בהן כמה מן הדברים שבימינו מטיפים להם האנארכיסטים בצרפת, שאינם משערים כלל, כי אבותיהם נסתיעו בהם בתקופה הטראגית שבאה עליהם בחודשים הראשונים של 1793.

רוב ההיסטוריונים הנוטים חסד למהפכה מרבים, לדעתי, לטפל יותר מדי בגורמים הטפלים של המלחמה הטראגית שנתלקחה בין ההר ובין הז'ירונדה. לדוגמה: יותר מדי הם מעריכים מה שאנו קוראים בשם **פידיראליזם** אצל הז'ירונדיסטים.

אמנם, לאחר 31 במאי, כשפרצו מרידות ז'ירונדיסטיות-מלוכניות בפלכים הרבה, היתה המלה "פידיראליזם" בתעודות הימים ההם עיקר האשמה שהטילו אנשי ההר על הז'ירונדיסטים. אולם מלה זו אינה, בעצם, אלא סיסמת-קרב, – שם המפורש שבו נוח ונקל להטיל דופי במפלגה המתנגדת. אכן, מבחינה זו הצליחה המלה הזאת. ואולם, לאמתו של דבר, ה"פידיראליזם" לא היה לז'ירונדיסטים בחזקת הלכה פוליטית, כמובן

הפידראליזם בימינו, אלא, כהערתו של לואי פֶלֶן, – בחזקת טבוי לשנאתם את פריז. זו היתה כונה להעמיד כנגד המטרופולין המהפכנית את הפרווינציה הריאקציונית. "הם פחדו מפני פריז: וזהו כל הפידראליזם שלהם" – אמר לואי פֶלֶן (ספר ח' פרק ד').

הם שנאו את הקומונה הפריזית. הם פחדו מפני ההשפעה שרכשו לעצמם הקומונה, הסקציות שלה, הועדים המהפכניים והעם הפריזי בכללו. בדברם על העתקת האספה המחוקקת ואחר כך על העתקת הקוננוט לאחת מערי השדה – לא היו דבריהם חס ושלום פרי אהבתם את האוטונומיה של הפרווינציות. כונתם היתה לשפך את האספה המחוקקת של המדינה ואת שלטונה המוציא לפועל בתוך אוכלוסיה פחות מהפכנית ופחות ערה לשאלות פוליטיות מאוכלוסית פריז. כן היה עושה השלטון המלכותי בימי הביניים בשעה שבפך את העיר המתהווה, "העיר המלכותית" על פני העיר הישנה, שבה היו נוהגים לכנס מְקַרְאֵי עם. אכן זו היתה גם כונתו של טֵרֶר (Thiers) כשבקש לשכן את האספה בכורדו ובֶרְסַאֵל ולא להעבירה לפריז⁸⁰.

אדרבה: כל פעולתם של הז'ירונדיסטים העידה עליהם, כי הם רָקְנִים, חסידי השלטון המרוכז, ממש כאנשי ההר, ואולי גם יותר מהם, לפי שאנשי ההר, בבואם לפרווינציה בתורת שליחי הקוננוט, היו מסתייעים לא במוסדות הבירוקרטיה המרכזית – לא בשלטונות הפלכים והמחוזות – אלא באגודות העם ובמוניציפאליות המקומיות. אמנם, הז'ירונדיסטים, שגורשו מהקוננוט בתנועת העם ב 31 במאי, פנו ברבות הימים לעזרתן של הפרווינציות נגד פריז, אולם כונתם היתה לעורר נגד הפריזאים המהפכנים שגרשו אותם מהקוננוט את הכוחות הקונטר-מהפכניים של הבורגנות אשר בערייה המסחר הגדולות ואת האכרים הבלתי-מרוצים בנורמנדיה, בריטאן וואנדי. אך משנצחה הריאקציה בתשעה בספטמבר (כ"ז באוגוסט 1794) והז'ירונדיסטים חזרו אל השלטון – עשו הם את מעשיהם כיאות למפלגת הסדר – כרכזים אדוקים יותר מאנשי ההר.

אולם, שגם הוא מרבה לדבר על הפידראליזם של הז'ירונדיסטים, מעיר בכל זאת הערה נכונה מאוד. קודם שנכונה הריפובליקה – אומר אולר – לא הראה איש מהז'ירונדיסטים כל נטיה פידראליסטית. ברבאר, למשל, דבר כרכזן גמור, כפי שאפשר להוכיח מהפסקים שמביא אולר מנאמו שנשא בפלך "מוציא רֶן": "ממשלה פידראלית אינה מתאימה לאומה גדולה בשל אטיות ההוצאה אל הפועל, בשל רבוי האינסטאנציות וסבוך המנגנון". בתכנית הקונסטיטוציה שתכננו הז'ירונדיסטים ב 1793 אין כל נסיון של ממש לכונן ארגון פידרטיבי. בתכניתם זו נשאר הז'ירונדיסטים רכזים כשהיו⁸¹.

ומאידך גיסא מרבה לואי בלאן לדבר על "רתחנותם" של הז'ירונדיסטים, על יצר הכבוד של בריסו שהתנגש ביצר הכבוד של רובספיר, על "הפצעים" שפצעו "הז'ירונדיסטים רועי הרוח" את האהבה העצמית של רובספיר, שמאן אח"כ לסלוח להם את הדבר. את הרעיון הזה מביע גם ז'ורס, לפחות בחלק הראשון של הכרך המוקדש לקוננוט. אולם להלן, כשהוא מדבר על המלחמה בין העם הפריזי ובין הבורגנות, אין זה מונע אותו מלציין גם סבות אחרות שהסבו את המלחמה הזאת, סבות ממשיות הרבה יותר מהתנגשות של אהבה עצמית ו"אנוכיות של שלטון".

אין ספק, כי רתחנותם של הז'ירונדיסטים, שתוארה בידי לואי בלאן בציריות רבה, ומלחמת האהבה העצמית – היו קיימות והטילו מרירות בהתנגשות הזאת. אבל למלחמה בין ההר ובין הז'ירונדה היו, כפי שראינו, שרשים עמוקים הרבה יותר מחיכוכים אישיים שונים. את השרשים הללו ציין לואי בלאן עצמו, בשעה שפרסם על פי הז'ירונדיסטן גארה את הנאום שאנשי ההר היו עלולים להטיחו כלפי הז'ירונדה ואת חשיבותם המשוערת של הז'ירונדיסטים.

– "לא לכם – אומרים אנשי ז'ירונדה – נאה לנהג את צרפת בשעה שדיכם מגואלות בדם שנשפך בספטמבר. מחוקקי הארץ העשירה והתעשיתית צריכים להתחס אל הרכוש הפרטי כאל אחד העיקרים הקדושים ביותר במשטר החברתי; ולא לכם יאה לעשות את השליחות שהטילה צרפת על מחוקקה – לפי שאתם מטיפים לאנארכיה, מסייעים לשוד ולביזה ומטילים אימה על בעלי הרכוש... אתם מעוררים נגדם "אנשים נכבדים" (Les honnêtes gens) כלומר: הבורגנות של כל צרפת.

[זוהי לשונה של מפלגת בעלי הנכסים, של "נכבדים" אשר ברבות הימים, ביוני 1848 ובמאי 1871, הפילו חללים בעם פריז, אשר סיעו להפכה הממשלתית בשנת 1851 ועודם מוכנים לכך גם כיום].

וזוהי תשובתם של אנשי ההר:

– "אנו מאשימים אתכם, שאתם משתמשים בכשרונותיכם לשם התעלותכם הפרטית, ולא לשם השוויון... כל זמן שהמלך נתן בידכם את השררה באמצעות המיניסטרים שהייתם ממנים – חשבתם אותו לשליט טוב ומטיב... מעודכם לא חשבתם להרים את צרפת ולהכשירה לעתידה הגדול של הריפובליקה, – הצפתם שהמלך יוסיף לשבת על כסאו למען תהיו סוכני ביתו".

בפרקים הבאים תתברר לנו צדקת ההאשמה האחרונה בשעה שנראה את ברבאר בדומה של צרפת ואת לונגה בבריטאן עושים יד אחת עם המלוכנים וז'ירונדיסטים רבים חוזרים אל השלטון יחד עם ה"לבנים" לאחר הפכת טרמידור. אך לע"ע נמשיך את תשובתם של אנשי ההר:

"אתם רוצים חופש בלי שוויון – ואנו רוצים שוויון, מפני שאין אנו מתארים לעצמנו חופש בלי שוויון. אתם "אנשי מדינה", אתם רוצים לכונן רפובליקה לגבירים; ואנחנו אין אנו אנשי מדינה... אנו מבקשים חוקים שיש בהם כדי לחלץ את העניים מענים וכדי לעשות – מתוך הרוחה כללית – שכל האזרחים יהיו מאושרים וחסידי הריפובליקה הנערצה בעיני כל".

כאן התנגשו, כנראה, שתי השקפות⁸² בדבר החברה, השונות זו מזו בתכלית. אכן, כך הבינו בני הדור ההוא את המלחמה הנטושה בין ההר ובין הז'ירונדה.

בעצם, המצב שהיה כך היה. ממה נפשך: או שהמהפכה תצטמצם במיגור המלך ולא תשתדל לחולל תמורה עמוקה בהשקפותיה של האומה ברוח ריפובליקנית, כדי לבצר על ידי כך את מפעליה, ולא תעשה דבר כדי לענין את המוני העם במהפכה הפוליטית שנתחוללה, אלא תשקוט על שמרי נצחונה הראשון ותניח את צרפת שתאבק כפי יכלתה עם הגרמנים, האנגלים, הספרדים והאיטלקים המתפרצים והמסתייעים בחסידי השלטון המלכותי אשר בפנים הארץ;

או שהמהפכה תנסה תיכף ומיד ללכת הלאה "לקראת השוויון", כבטוי הימים ההם, תשלים סוף סוף את התקנה בדבר בטול הזכויות הפיאודליות בלי תשלום כופר, ותחזיר לקהלות את זכותן לקרקעות החילוניות שניטלו מהן במשך מאתיים השנה האחרונות; תניח יסוד להלאמת הקרקע בהכירה כי כל אדם יש לו חלק בה; תחזק את המפעל שהחלו בו האכרים המתפרצים לפני ארבע שנים, ובעזרת המוני העם תבקש דרך "לחלץ את העניים מענים"; תשתדל להגשים, אם תהא אפשרות לכך, לא את השואת הנכסים בכללותה, אלא את "הרוחה לכל", – "הרוחה הכללית", ולשם כך תוציא את השלטון מידי הגבירים ותמסרנו לידי הקהלות ואגודות העם.

ההבדל העמוק בין שתי ההשקפות האלה דיו להסביר את מלחמת הדמים שניטשה בקוננוט, ובו בזמן גם בכל צרפת כולה, עם מיגורו של שלטון המלך; כל שאר הסבות אשר הגבירו והחריפו את המלחמה אינן אלא סבות שלימה-בכך.

פרק ארבעים ושלושה: דרישות סוציאליות – הלך הרוחות בפריז – ליון

ההתנגשויות שבין ההר ובין הז'ירונדה בקוננוט היו חמורות עד מאוד. ואף על פי כן אין ספק כי המלחמה ביניהם היתה נמשכת ימים רבים אילו נצטמצמה בין כתלי האספה המחוקקת בלבד. אך מיום שלודויג הט"ז הוצא להורג – הוחשו המאורעות. וההבדלה בין מהפכנים ועוכריי-המהפכה הקריפה בכל צרפת כולה, ולא היה מקום למפלגת-כלאים בלתי-מסוימת. בתוקף המאורעות נמצאו הז'ירונדיסטים המתנגדים להתקדמותה של המהפכה, יחד עם הפילאנטים והמלוכנים, במחנה הקונטר-מהפכנים; והמהפכה הוכרחה להדיחם.

הריגת המלך השפיעה עצומה על כל צרפת כולה. פחד גדול נפל על הבורגנות למראה חוצפתם של אנשי ההר, היא חרדה עכשיו לנפשה ולרכושה; כנגד זה ראו הנבונים שבעם בצעד זה מפנה חדש למהפכה, ובלבם נתעוררה התקוה, כי מעכשיו יעשה סוף סוף דבר מה, אשר יפתח לפני העם את הדרך אל הרוחה הכללית כהבטחת המהפכנים.

אולם הם יצאו בפחי נפש. אמנם, שלטון המלך נתבטל, אך היריותם של הגבירים לא פחתה, אלא גברה. היא נתבטאה ביתר שאת ברבעים העשירים של הערים הגדולות; היא צרמה את העין אפילו מעל במות הקוננוט שהיו פתוחות לקהל, ואשר לשם היו באים הבורגנים העשירים מלובשים בגדיית-פארת כאל קלוב אריסטוקרטי, וכל זה בשעה שהעניות המתננות מיום ליום פשטה בין אוכלוסי פריז וגברה עם בוא החורף הקודר של 1793, שהביא בכנפיו חסרון לחם, חוסר-עבודה, יוקר המזונות וירידת השער של שטרי הכסף. המצב הלך ונתאיים עם השמועות שבאו מכל צד ועבר: מן הגבולות, מקום שם כלו הגייסות כעשן; מברייטאן, מקום שם התפרצו 100,000 אכרים ושחטו את הפטריוטים (הינו: המהפכנים) לקול ברכת הכוהנים; מליון, שהיתה משגב הקונטר-מהפכה; מאוצר הריפובליקה שהתפרנס מהוצאת שטרי כסף; ולבסוף: מהקוננוט גופא, שהיה מושך במקום אחד ומדלדל מחמת המחלוקת הפנימית, עד שתש כוחו לאחוז באמצעי נמרץ כלשהו.

כל הדברים האלה, והעניות ששררה בארץ, הפיגו את ההתלהבות המהפכנית. מעתה לא הוסיפה דלת הפועלים בפריז (כלומר: הסאנקילוטים) לבוא בהמון מספיק לסקציות שלה, לאספות הכלליות בערב, והקונטר-מהפכנים השתמשו בהעדר זה. "אברכי הזהב" (בפריז קראו אותם בשם "Les Culottes dorées") התחילו בפברואר 1793 לכבוש את הסקציות. הם היו באים בהמון ומחליטים החלטות ריאקציוניות, או שהיו מפטרים פקידים מאנשי הסאנקילוטים, ובכוח האלות שלהם היו ממנים את עצמם במקומם. על כן הוכרחו המהפכנים להתארגן, כדי שהסקציות הסמוכות תמהרנה לעזרתן של הסקציות האחרות, שהקונטר-מהפכנים הבורגנים היו כובשים אותן.

בפריז ובפרווינציות נתעוררה שאלה: אולי כדאי שהמוניציפאליות ישלמו שני פרנקים ליום לפועלים העניים שהיו באים לשיבות הסקציות ותופסים משרות בועדים. אז דרשו הז'ירונדיסטים שהקוננוט יפיץ את כל ההסתדרויות הללו, – הסקציות, האגודות העממיות והפדראציות הפלכיות. הם לא שערו כלל את גודל כוחו של המשטר הישן ולא הבינו, כי תקנה זו עשויה לגרור אחריה אח נצחונה של הקונטר-מהפכה, וממילא: להעלות גם אותם למערכת.

ואף על פי כן לא נפל רוחן של הסקציות ברבעי הפועלים בפריז. ובלבבות נתרקמו בינתים רעיונות חדשים, וזרמים חדשים הלכו הלוך והסתמן, ואנשים בקשו דרך לבטאם בצורה מסוימת.

הקומונה הפריזית קבלה מהקוננוט תמיכה כספית גדולה לשם קניית תבואה וקמח, וקבעה – אמנם בקושי רב – מחיר של שלושה סו הליטרא לחם בפריז. אולם כל מי שרצה לקנות את הלחם הזול הוכרח להמתין רוב הלילה על המדרכה ליד פתחי המאפיות. העם הבין כמו כן, שהקומונה קונה תבואה וקמח במחירים יקרים שקבעו האוגרים, ועל ידי כך העשירה אותם על חשבון המדינה. ואי אפשר היה להחליץ ממעגל הקסמים של הספרות והבצע.

הספרות קבלה צורה נוראה מיום ליום, אמצעי זה להתעשרות היה חביב על הבורגנות המתהווה. לא רק ספקי הצבא היו עושים הון רב במשך ימים מועטים; לא היה דבר שלא עשאוהו ענין לספסר בו, אם מעט ואם הרבה: לחם, קמח, עור, שמן, נרות, פח וכדומה. ואין צורך לומר כי הרבו לספסר בממכר הנכסים הלאומיים. אנשים היו מתעשרים כהרף עין ואין פוצה פה.

"והשאלה: מה לעשות?" עלתה בכל חריפותה השכיחה בכל משבר עממי.

האנשים שאין להם תרופה בדוקה לצרת הכלל אלא "הענשת אשמים" – לא מצאו אלא הצעה אחת: דין מות לספרים, שכלול המנגנון המשטרתי של "בטחון הצבור" ובית-דין מהפכני; הצעה זו אינה אלא שיבה אל בית הדין של ימי ספטמבר, אבל בלי אותו גלוי לב. [אבל לא זה הפתרון.]

אולם מפרברי פריז קם בימים ההם כוון רעיוני יותר עמוק, אשר בקש פתרונים של בנין – והכוון הזה מצא את בטויו בהטפותיו של אחד הפועלים, וארלה, ובדרשותיו של הכוהן לשעבר ז'אק רז'אק רז'אק (Roux), שמאחוריהם עמדו כל ה"אלמונים" אשר זכרם נקבע בדבריי-הימים בכנוי ה"מטרופים". ה"מטרופים" הללו הבינו, כי השיטות של ממכר לחם ללא כל הגבלה, כהצעתם של קונדורסה, סייס (Sieyes) ואחרים בקוננוט, אינן אלא שיטות שקר; וכי צרכי אוכל נפש היוצאים למכירה במדה בלתי-מספקת עלולים להתרכז בידי ספרים, לא כל שכן בתקופה מהפכנית זו. לפיכך התחילו מטיפים להלאמתו, של כל המסחר; הם היו אומרים, כי יש הכרח לסדר בכל צרפת חליפי צרכי אוכל במחיר יצורם. ברעיון זה דבקו אחר כך גודוין, פוריה, רוברט אונן ופרודון (Fourier, Owen, Proudhon) ותלמידיהם הסוציאליסטים.

ה"מטרופים" הללו הבינו כמו כן (ולהלן נראה, כי האידיאות שלהם יצאו אחר כך אל הפועל) כי אין די להבטיח לכל נפש "זכות לעבודה" ואפילו "זכות לקרקע": אלא מן ההכרח הוא להשמיד גם את הניצול המסחרי, ולכן יש צורך בהלאמת המסחר.⁸³

בימים ההם קמה תנועה חשובה נגד הרכוש הגדול המצטבר בידי יחידים – דוגמת התנועה המתחוללת בימינו בארצות הברית: הרכוש המצטבר עד מהרה בכוח הטרנסטים. הוגיי-הדעות המובהקים הוכיחו בימים ההם, כי אי אפשר לכוון ריפובליקה דימוקרטית אלא אם כן יקוממה כלפי אי-השוויון הנורא ברכוש, שהחל להתהוות בימים ההם והתעתד להיות מתגבר והולך.

התנועה נגד המונופולין והספרות בצרכי אוכל נפש גררה אחריה בהכרח תנועה נגד הספרות והסרסרות הבורסאית בשער שטרי הכסף.⁸⁴ בג' בפברואר 1793 באו אל הקוננוט צירים מטעם הקומונה של מ"ח הסקציות ו"התאחדות מגיני פ"ד הפלכים" לדרוש ממנו, שיפרסם איסור על

ההזולה המלאכותית של שטרי הכסף בדרך ספרות בורסה. הם דרשו מהקוננוט שיבטל את פקודת האספה המכוננת, הקובעת את שטרי הכסף כסחורה, ולהטיל עונש על כל מי שיספסר בשטרי הכסף.

מן האמרו לעיל אנו למדים, כי בצרפת גברה התמרמרות כללית, ובקרב המעמדות העניים התחוללה תנועה נגד המעמדות העשירים, שהיו מפקים מהמהפכה תועלת לעצמם וחששו שמא ישתמשו בה לתועלת העניים. ועל כן כשראו הסאנקלויטים שגם היעקובינים, ובכללם גם סר ז'יסט הנלהב, מתנגדים לדרישותיהם הנ"ל – כנראה מחשש שמא על ידי כך יטילו אימה על הבורגנות – ענו ואמרו להם בגלוי, כי "אין העשיר לעול להבין את העני, מפני שהוא אוכל לשובע בכל יום".

אפילו מראש ניסה להשקיט את הסערה שהטילו דרישותיהן של הסקציות, – הוא לא למד עליהן זכות והגן על אנשי ההר וצירי פריז שקטרגו על מסקנותיה של המשלחת, אולם מראש ידע היטב את גודל המצוקה שהעם נתון בה, וכעבור שלושה שבועות, בכ"ד בפברואר, כשבאו הפועלות אל הקוננוט ודרשו מאת המחוקקים מגן ומחסה מפני הספסרים, עמד מיד לימין העניים. במאמרו הנלהב, שנתפרסם בעתונו בכ"ה בפברואר, כתב, כי "לאחר שנואש מכשרונם של המחוקקים לאחוז באמצעים נמרצים" – הוא מציע "להשמיד ולאבד את השבט הארור הזה" – הרכושנים, הספסרים ואנשי המונופולין, "אשר בני-בליעל מבאי כוח האומה מסייעים בידיהם ושומרים עליהם מעונש". אתה מרגיש את חמת הרחוב במאמרו של מראש בשעה שהוא דורש להועיד לבית-דין מהפכני את ראשי המונופולין, או בשעה שהוא אומר לעם, כי אילו שדד מחסנים מספר "אותה בפתחיהם את הספסרים – כי עתה פסקו מעשייהספסרות הללו, המטילים יאוש בלב כ"ה המיליונים מבני העם והממיתים ברעב רבבות אנשים"

ואמנם, ביום ההוא בכ"ה בפברואר בבוקר, שדד העם חנויות מספר והוציא משם סוכר, סבון וכדומה. ובפבררים דברו הבריות על חידוש ימי ספטמבר כלפי הספסרים, הבורסאים והגבירים בכלל. נקל לשער, כיצד השתמשו הז'ירונדיסטים בתנועה זו, אף על פי שהיא לא יצאה מכלל מהומה קלה ברחוב. הם הוכיחו לתושבי הפלכים כי פריז היתה למאורת שודדים, שבה חיי אדם הנם הפקר, הם השתמשו בדברי מראש הנ"ל והאשימו את אנשי ההר, ואת הפריזאים בכלל, ככונה לשחוט את כל הגבירים. הקומונה לא העיזה לתמוך בתנועה זו ומראש בעצמו הוכרח למשוך את ידו ולומר, כי את המהומה הפיחו המלוכנים. ואשר לרובספייר – הרי הוא לא החמיץ את השעה והטיל את האחריות על הזרים ששחדו בריזנים בכסף. אולם למרד היו תוצאות: הקוננוט הגדיל – מארבעה עד שבעה מיליונים – את התקציב שנתן לקומונה כדי שתמכור לחם במחיר של 3 סו הליטרה; ומנהל הקומונה שומט בא לקוננוט והביע את רעיונו אשר נכלל אחר כך בחוק המכסימום: לא לחם לבדו יש לקבוע מחירים שרוב הצבור יכול לעמוד בהם. צריך גם "הצרכים השניים במעלה" היו שווים לכל נפש. "אין יחס צודק בין שכר העבודה היומית ובין מחירי הצרכים השניים במעלה". העניים עשו לטובת המהפכה ממש כגבירים וגם יותר מהם, אלא שתנאי חייהם של העשירים נשתנו, ואילו מצבם של העניים נשאר כמקודם; המהפכה לא נתנה להם דבר, מלבד הזכות להתאונן על עניותם⁸⁵.

התנועה שהתחוללה בפריז בסוף פברואר עזרה הרבה למפלת הז'ירונדה. עוד רובספייר מקוה לקפח באורה חוקי את הז'ירונדיסטים שבקוננוט – וה"מטורפים" כבר הבינו, כי כל זמן שאנשי ז'ירונדה יהיו השליטים באספה המחוקקת – לא תתכן כל התקדמות כללית לטובת העם. היה להם העוז להודיע בגלוי, כי האריסטוקרטיה של בעלי הנכסים, של הסוחרים הגדולים ושל אילי הכסף – כבר הולכת ונבנית מחורבנה של האריסטוקרטיה הכפרית, וכי היא תקיפה מאוד בקוננוט, וכי הקואליציה של המלכים לא היתה מעיזה להתנפל על צרפת אלמלא סמכה על תמיכתה של זו. יתכן מאוד, שהיעקובינים ורובספייר חשבו בלבם, כי צריך להשתמש ב"מטורפים" כדי לדכא את אנשי הז'ירונדה; ואחר כך יראו איך יפול דבר ויחליט, אם ללכת אחריהם הלאה, או לאסור מלחמה נגדם. אין ספק, כי רעיונות מעין אלה שהביע שומט היו תוססים בימים ההם בלב העם בכל הערים הגדולות. אמנם, העניים נשאו על שכמם את כל נטל המהפכה; אולם בשעה שהעשירים הוסיפו להתעשר – הרי בחלקם של העניים לא נפל דבר, זולת חוסר העבודה ויוקר צרכי החיים. העניים צריכים היו לבוא לכלל מסקנה זו אפילו במקומות שבהם לא התחוללו תנועות עממיות, דוגמת התנועות שהתחוללו בפריז ובליון. העם ראה בכל מקום, כי הז'ירונדיסטים נהפכים למרכז המאחד את כל המתנגדים לו בשאיפתו להשתמש במהפכה לשפור מצב ההמון.

אכן, זו היתה צורת המלחמה בליון. ודאי נוראה היתה עניותם של המוני העם בעיר מנופקטורית גדולה זו, שבה התפרנסו הפועלים מתעשית המותרות (אריגי משי), לפי שתעשייה זו צריכה היתה להפסק בהכרח. העבודה פסקה, ויוקר הלחם גרם לרעב.

שתי מפלגות נלחמו זו בזו בליון – ככלל מקום – המפלגה העממית, שבאי כוחה היו לוסל (Lousel), וביחוד של'יה (Chalier), ומפלגת הבורגנות ה"קומראנטיסטית", שהתרכזה סביב הז'ירונדיסטים וכתה לשעת הכושר, שתוכל לעבור בגלוי למחנה הפיל'נטים.

ראש עירית ליון היה ניויר-שול (Nivière⁵ Chol), סוחר מאנשי הז'ירונדיסטים ואחד המובהקים במפלגת הבורגנים. בעיר זו, שתושביה היו נוטים תמיד למסורין, הסתתרו המון כוהנים שלא נשבעו אמונים לקונסטיטוציה; היו בה גם סוכנים רבים שנשלחו מטעם המהגרים; ליון היתה **איפוא**, מקום מועד לקושרים בסתר שבאו מז'אלס (עיין פרק ל"א), מאויניון, משאמפרי ומטורין.

כנגדם העמיד העם את הקומונה, שחבריה המפורסמים ביותר היו שאל'ה, וקומוניסטן מיסטי, לוסל, כמרים לשעבר. העניים העריצו את שאל'ה שלא חסך פיו מלהטיח דברים כלפי הגבירים.

בימינו קשה עדיין לעמוד על בורין של המאורעות שהתחוללו בליון בראשית מרס 1793. ידוע לנו, כי בימים ההם היו חוסר העבודה והעניות איומים מאוד והתסיסה במחנה הפועלים עצומה. הם דרשו לקבוע את שער הלחם ושאר הצרכים ששומט כינה אותם בשם "הצרכים השניים במעלה" (ר"ל: יין, עצים, שמן, סבון, קפה, סוכר וכדומה). הם דרשו כמו כן לאסור את המסחר הבורסאי בשטרי הכסף ורצו לקבוע דרגת משכורת בענפי-תעשייה שונים. דובר כמו כן, שמן הראוי להרוג ולאבד את הספסרים הראשיים או להעלותם למערפת, והקומונה הליונית פקדה – כנראה על סמך הפקודה של האספה המכוננת מכ"ז באוגוסט 1892 – לערוך חפוישים כלליים (דוגמת החפוישים שנערכו בפריז בכ"ט באוגוסט) כדי לתפוס את המלוכנים הקושרים, המסתתרים בליון; אבל המלוכנים והז'ירונדיסטים התלכדו סביב ראש העיריה ניויר-שול. הם הצליחו לכבוש את העיריה ובקשו לעשות שפטים בעם, והקוננוט הוכרח להתערב בדבר, כדי למנוע את הריגת הפטריוטים, ולשלוח לשם כך את הקומיסרים שלו לליון. המהפכנים נעזרו בקומיסרים האלה וכבשו מחדש את הסקציות. ראש העיריה הוכרח לצאת בדימוס, ובמקומו נבחר בתשעה במרס מהפכן, ידידו של שאל'ה.

אגב: המלחמה לא נסתימה בזה, ולהלן יסופר, איך התגברו הז'ירונדיסטים ברבות הימים ובסוף מאי ערכו טבח בעם ובפטריוטים בכלל. לפי שעה עלינו לציין, כי בליון – כמו בפריז – היו הז'ירונדיסטים: המרכז המאחד לא רק את מתנגדי המהפכה העממית, אלא גם את המלוכנים והפילאנטים שהתנגדו לריפובליקה⁸⁶.

מיום ליום גברה ההכרחות לשים קץ לשלטונם הפוליטי של הז'ירונדיסטים, עד שבאה בגידת דימוריה והגבירה את כוח ההר.

1. "ידיעות האוניורסיטה הקיובית" שנת 37 גל' 3 ו-8. ↵
2. במקור חסר סוגר ימני, נקרה נשמט בהדפס. הוא הוסף ללפי ההקשר "הערת מב"י" ↵
3. את העובדות הללו, הסותרות את ההלל הגדול שהיסטוריונים רבים גומרים על האספה הלאומית, הרציתי תחילה במאמרי שנכתב לכבוד יובל המאה למהפכה הגדולה ונתפרסם בעתון האנגלי "The Nineteenth Century" ביוני 1889, ואח"כ בשורת מאמרים, בעתון "La Révolte" משנת 1892 עד שנת 1893, שיצאו לאור בחוברת מיוחדת בשם "La Grand Révolution".
מאז נתפרסם ספרו של סניאק Ph. Sagnac, La législation civile de la Révolution française 1789–1804. Essai d'Histoire sociale ("המאשר את דעתי. אגב: המדובר הוא לא על הסבר העובדות, אלא על העובדות עצמן והעובדות הרי נמסרו בחוקים. כדי להוכיח בדבר – דיינו אם נעיין באחר מספרי החוקים של מדינת צרפת. לדוגמה ב "Répertoire de Jurisprudence", מאת דאלוז. שם הובאו, כלשונם או בהרצאה מדויקת, כל החוקים בדבר קנין הקרקע – הפרטי והקהילתי – שאינם נמצאים בספרי ההיסטוריונים. מצאתי אותם לראשונה בספרו של דאלוז, ודוקא מתוך חקירת הנוסח של החוקים הצלחתי להבין אח מהותה של המהפכה הגדולה. התיקים הללו הובאו גם במאספים אחרים. ↵
4. "כל הבדלי הכבוד, תוארי המעלה והשלטון, הקשורים במשטר הפיאודלי, מתבטלים, ואשר לזכויות התועלת, אשר יתקמו עד הפדיון, הרי הן מזדהות לחלוטין עם הרנטה הקרקעית הפשוטה ושאר החובות הקרקעיות" (חוק כ"ד בפברואר 1780, סימן א' סעיף א'). ↵
5. במקור כתוב "הדי", כנראה טעות דפוס. – הערת פב"י. ↵
6. במקור נשמטו סגירת מרכאות – הערת פב"י. ↵
7. Réelles Droits הינו בצורת דמי חכירה. ↵
8. הכונה להצעה שהציע שומט בקונונט: לקבוע מחיר מכסימלי לכל תבואות האדמה, הצעה שהפכה לחוק בג' במאי 1793. ראה להלן בפרק מ"ג ובספר השלישי בפרק נ"ב. ד. ק. ↵
9. בשעת הוכוחים הללו הביע רובספייר (Robespierre) רעיון, הראוי שיזכרוהו כל המהפכנים באשר הם. כשהסובבים אותו השתדלו להפריזו ככל האפשר על הבהלות של מרידות האכרים – קרא רובספייר ואמר: "ואני אומר לכם, כי מעולם לא עלתה מהפכה בדמים מועטים כל כך ולא המעיטה במעשי אכזריות כמהפכה הזאת!" ואמנם, שפכות הדמים החלה אחר כך, בגלל הקונטר-מהפכה. ↵
10. חוק כ"ד בפברואר – ט"ו במרס וכל מערכת החוקים הפיאודליים של האספה הלאומית (המכוננת) בכלל – עוררו מחאות רבות בקרב האכרים. מערכת חוקים זו נחקרה היטב בספרו של פרופ' נ. קארייב (Каплев) "האכרים ושאלת האכרים בצרפת ברביע האחרון של המאה הי"ח" (עמ' 423–454 ותוספת 25–36). ↵
11. לדעתי אמון להיות 1792 – הערת פב"י. ↵
12. עד אז היתה צרפת מחולקת לפרווינציות היסטוריות: חוק י"ח-ל' בדצמבר 1789 חלק את צרפת לפ"ג דפארטמנטים (פלכים). ↵
13. במקור נדפס כך: "הגשמתה". יתכן וראוי לרשום "הגשמתו". – הערת פב"י. ↵
14. במקור מופיעים לוכסנים (/) כנראה טעות דפוס יש בהמשך עוד מספר מקרים כאלו, ללא הערה – הערת פב"י. ↵
15. בענין רב נקראים בספרו של אולר ("ההיסטוריה הפוליטית של המהפכה הצרפתית") הדפים, שבהם הוא מתאר איך השתדלה האספה לשמור את השלטון שלא יפול בידי העם. וצדק אולר בהערותו על האיסור שחל על אוכלוסי הקהלות (על סמך החוק של י"ד באוקטובר 1790) להתכנס לשם בירור עניניהם יותר מפעם אחת בשנה – לשם בחירות. ↵
16. הנסיכויות הגרמניות ומלכות רוסיה קבלו אותם, כמובן, בסבר פנים יפות. ↵
17. אולר (Aulard), ע' 89. בספרו נמצאים דברים מפורטים על כל המעשים אשר עשתה האספה ברוח אנטי-דימוקרטית. ↵
18. עדות מענינת להלך-רוח זה אנו מוצאים, דרך אגב, במכתביה של הגברת ז'ולייין (Jullien de la drôme): "ובכן, נרפאתי מהקדחת הרומית שלא הביאתני, אגב, עד כדי ריפובליקניות – מפני שחששתי למלחמת אזרחים. אני נשארת, עם כל החי למינהו, בתיבה הקדושה של הקונסטיטוציה"... "להיות אספרתקית או רומאית בפריז – הרי זה להיות מעין הורנית" (רמזו לפרא הורון ברומן של וולטר). במכתב אחר היא מבקשת את בנה: "הגד לי, האם לא נהפכו היעקובינים לפילאנטים" (קלוב הפילאנטים היה מלוכני). ↵
19. במהדורות האחרות כתוב פה: "כונתם של שני המעמדות, הבורגנים והמשכילים... ונוסח זה מתאים לפסקה הקודמת. ד. ק. ↵
20. רק מראט (Marat) העיז לחרות על ראש עתונו פתגם זה: "Ut redeat miseris abeat fortuna superbis" (העושר יצא מידי העשירים ויעבור לידי העניים) ולא בכדי שנהאו כל כך המהפכנים הבורגנים. ↵
21. עיין מכתבו של הרוזן ד'אסטון (d'Estaing) אל המלכה, אשר טיוטתו נמצאה אחר כך ונתפרסמה בספרם של "שני ידידי החרות" ובספרו של לואי בלאן כרך ג' עמ' 175 הוצ' 1852. ↵
22. באוסף הקונטרסים המהפכניים שבמוזיאון הבריטי נמצא קונטרס בן 7 עמודים, בלי הזכרת שם המקום ושנת ההוצאה, אך אין ספק כי הוא מן הימים ההם. ("Rapport sommaire et exact de l'arrestation du roi à Varennes, près Clermont par Bayon. Commandant du 7e bataillon de la 2e division") מתוכו מתברר כי יתכן שלכתחילה חשוד חשד דרואה בנוסעים, אולם בלי כל ודאות, ואך בסן-מנהו או בוראן גופא אישר ואימת את החשד הזה – שליחו של באיון. באיון היה אחד המתנדבים ששלח לפאיט מפריו בכ"א ביוני לרדוף אחרי המלך. בהגיעו עד Santrix (או Chaintrix). סמוך לשאלון (מהלך 140 פרסה מפריו), לא עצר כוח לרדוף עוד וישלח את בנו. כך אומר הוא, באיון (אך מנין בא פתאום הבן לכאן?) או, על פי מקורות אחרים, את ז'אן לאניי (Lagny). בנו של בעל הדואר בשנטרי, ז'. ב. לניי, ונתן בידו פקודה בכתב לעצור את מרכבת המלך. וכן יתכן כי כבר בשנטרי הכיר את המלך גבריאל ואלה (Vallet) – אברך שנשא זה לא כבר את בתו של ז'. ב. לאניי לו לאשה, והיה בפריז בימי חג הפדריצה. ואלה זה הוליך את מרכבת המלך

23. במקור היה רשום Notionale, כנראה שגיאת דפוס – הערת פב"י [↪](#)
24. על שם הפרונוציזיה ז'ירונדה, שמתוכה באו חבריה הראשיים של המפלגה. [↪](#)
25. בנוסחות אחרות: "המלוכנים אימו על אלה שנשארו בביתם, כי יורידום... ד. ק. [↪](#)
26. הדברים הובאו בספרו של אולר, חלק א', פרק ד'. [↪](#)
27. בנוסחות האחרות: הבורגנות ו"המשכילים". ראה לעיל בהערה קודמת. ד. ק. [↪](#)
28. "Mémorial de la Révolution de 10 Août 1792" עם מבוא מאת פ. אולר, פריז 1893. שומט מאשים את שלטון הפלך, שהזמין 60 אלף קונטרמהפכנים ונתן להם מקלט. יתכן, כי המספר שנקט שומט מופרז הוא, אך עצם העובדה שבפריז נתלקטו קונטרמהפכנים רבים – אינה מוטלת בספק. [↪](#)
29. הנה מעשה שהיה לשיחה בפי כל בני פריז ואשר עליו מספרת גברת ז'ולייין: "הגבאית של האלמנות הצדקניות ברייזל אבדה את תיקה. התיק נמצא ובערייה בדקוהו. נתברר, כי מראש חודש ינואר שלחו הנזירות הללו למהגרים 48 אלף ליורות" (Journal d'une, 203, bourgeoisie). [↪](#)
30. במקור כתוב "שלומת", כנראה שגיאת הדפסה. הערת פב"י. [↪](#)
31. Histoire des Conspirations royalistes du Midi sous la Révolution פריז 1881. דודה הוא מתון, ויתר קל כן: ריאקציונר; אבל מחקרו מבוסס על תעודות הרצפות אליו והוא השתמש בארכיונים שבמקומות. [↪](#)
32. J. F. Simon – מורה גרמני, מי שהיה חברו של באַדוֹב כפילנטרופיון שבדיסא (הערתו של ג'. גילום). [↪](#)
33. כמה צרפתים מכותבי קורתיה של המהפכה משתדלים עכשיו לתאר את דאנטון כאחד המארגנים הראשיים של התקוממות י' באוגוסט. אך אין סמוכין לדבר הזה לא בחקירות הישנות ולא בחדשות. תפקידו של דאנטון היה עצום בעידוד העם הצרפתי במלחמתו הכבירה נגד מלכי אירופה, שעשו יד אחת לדכא את המהפכה בהנהגתן של אוסטריה ופרוסיה ובעזרתה של אנגליה. כמו כן רב היה תפקידו של דאנטון, כתפקידו של מראט, בארגון הנהלה עצמית מהפכנית לערים, "למחלקותיהן" ולסקציותיהן; כמו כן אפשר לומר בבטחה, כי התקוממות י' באוגוסט לא הייתה מצליחה ביותר אלמלא תמך דאנטון בכוח השפעתו הרבה בהכנת המרד הזה. אולם אין כל יסוד לתאר כרוח החיה במרד הזה או בהכנתו. [↪](#)
34. "מה רבה היתה רוממותה של אספה זאת!" – כתוב שוקט (זכרונות. ע' 44) "איזו התלהבות פטריוטית נעלה ראיתי בשעה שדברו על מיגורו של המלך! מה ערך היה לאספה הלאומית, על כל תשוקותיה הקטנות... האמצעים הקטנים, הפקודות שנעצרו בחצי-דרכן ואחר כך נתקפחו לחלוטין בויטו – לעומת האספה של הסקציות הפריזיות". [↪](#)
35. במקור נדפס בטעות כך: "המתין". הערת פרויקט ברייזל. [↪](#)
36. "אם יש אנשים המשתדלים לבנות עכשיו ריפובליקה מחורבנה של הקונסטיטוציה – הרי הרב החוק צריכה להענישם ממש כהענישה את חסידי שיטת שני הבתים והקונטרמהפכנים מקובלניך" – נאום בריסו. [↪](#)
37. ממכתבי הגברת Jullien אל בנה. אם אמנם מוצאים אנו במכתבים האלה אילו טעויות בפרטי הדברים – הרי מכל מקום חשובים הם לחקר התקופה הזאת, דוקא משום שעל פיהם אנו יכולים לעמוד על שיחתה או ההוריה של פריז המהפכנית ביום זה או אחר. [↪](#)
38. לאלייטולנדאל (Lally Tolendal) המלוכני שלח ב 1793 אגרת אל מלך פרוסיה לחלות את פניו שיוציא לחפשי את לפאייט (שהיה בימים ההם שבוי בידי הגרמנים) והרצה לפניו את זכויותיו של הגנרל הבוגד. כשהביאו את המלך לפריז לאחר המנוסה לוארן ביוני 1791 נועצו החשובים שבין צירי האספה המכוננת לברר: היעמוד המלך לדין ואם תיפון הריפובליקה? קם לפאייט ואמר להם: "אם תהרגו את המלך – הרי אני מזהירכם מראש, כי למחרת היום נמליך אני והגוארדיה הלאומית את יורש העצר". – "הוא עומד לימיננו, ועכשיו עלינו לסלוח לו את הכל" – אמרה על לפאייט אחות המלך Mme Elisabeth לגברת דייטונר (de Tonnerre) ביוני 1792; ובראשית יולי 1792 כתב לפאייט מכתב למלך וקבל ממנו תשובה. במכתבו מח' ביולי הציע למלך לארגן את מנוסתו, הוא עצמו התעתד לבוא בט"ו בחודש בראש ט"ו אסקדרונים עם שמונה תותחי רכב, כדי לקבל את פני המלך בקומפיין. לאלייטולנדאל, שכונה את עצמו בשם מלוכני, ספר אחר כך בהן צדקו כדברים האלה: "כרוזו אל הצבא, מכתבו המפורסם אל האספה המחוקקת, הופעתו הפתאומית בשיבת האספה לאחר היום המר והנמהר, הוא כ' ביוני – כל הדברים האלה היו ידועים לי, דבר לא נעשה בלי השתתפותי... למחרת בואו לפריז בליתי עמו חלק מהלילה; דברנו על מלחמה נגד היעקובינים בפריז גופא – מלחמה בפועל ממש". וזו הייתה תכניתם: לאגד את בעלי-הרכוש החרדים ואת ה'בלתי-מרוצים הרבים', כדי להכריז כי אין צורך ביעקובינים ואין צורך בקורדליירים; להתיק את העם אל קלוב היעקובינים, "לאסור את המנהיגים, לתפוס את תעודותיהם ולהרוס את הבית. אדון לאפייט השתדל בדבר בכל אמצעי כוחו; הוא אמר למלך: צריך להשמיד את היעקובינים שמד גופני ורוחני. אך חבריו מוגי הלב התנגדו לדבר... ואולם הוא עצמו נשבע לי, כי בחזירתו אל צבאותיו ישתדל למצוא דרך כדי לשחרר את המלך". המכתב הזה של לאלייטולנדאל מובא ככתבו וכלשונו בספרם של רו ובישה (Roux et Buchez) כרך י"ז, ע' 227 ואילך.
- ואף על פי כן "הקומיסרים שנשלחו מטעם האספה אל לפאייט לאחר י' באוגוסט – נצטוו להציע לו להיות בין היושבים ראשונה במשטר החדש".
- משמע, כי באספה הלאומית, במחנה הז'ירונדיסטים, העמיקה הבגיזה שרשייה הרבה יותר מן ההשערה המקובלת. [↪](#)
39. "בשעה זו רווי האופק אדים העתידיים לחולל התפוצצות", כתבה גברת ז'ולין בשמונה באוגוסט. "האספה נראית לי חדלת-אונים מכדי שתוכל לסייע לשאיפות העם, והעם נראה לי רב-אונים מכדי שיהפוך להכנע. התנגשות זו ומלחמה זו עלולות לחולל מאורע כביר: חירות או עבדות לכ"ה מיליוני אנשים" (ע' 211). ולהלן: "מיגור המלך, כדרישתו של הרוב נגד המיעוט השליט באספה, ישמש גורם

- להתנגשות האימה המתרגשת ובאה. האספה לא תרהיב עוז להכריז על מגורו של המלך והעם לא יהיה רך-ללב ולא יוכל לשאת את הזלזול בדת הצבור". וכשהאספה הצדיקה את לאֶפֶט – כתבה גברת ז'ולֶן, כאילו נזרקה נבואה מפיה: "אולם כל הדברים האלה עתידיים להמיט אסון, אשר המחשבה עליו עלולה לזעזע כל ידיד האנושיות, מפני שדם ישפך כמים, – ובדברי אין כל הגזמה" (ע' 213), – נבואתה של גברת ז'ולֶן נתקמה, כפי שנראה להלן, בשנים בספטמבר. ↵
40. "אתם מגשימים, כנראה, באפלה ואינכם יודעים דבר מכל המתרחש בפריז" – אמר אחד משליחי הקומונה לאספה. ↵
41. באחד המכתבים שבאו משוייץ מדובר על הענשת העבריינים, "אנו נעשה בהם שפטים, למען יראו ויחתו כולם... אנו נאסור מלחמה בשטרי הכסף, ומכאן תחיל פשיטת הרגל. הכוהנים, הפרלמנטים ויחזרו ליושנם... ולא איכפת כי יקופחו כל אלה שקנו את נכסי הכוהנים". ובמכתב אחר כתוב לאמור: "חלילה לנו להתמהמה. צריך שהבורגנות תרגיש, כי להצילה לא יוכל איש מלבד המלך". ↵
42. אסירי בית הכלא Force ניסו גם קודם לכן לשלחו באש – אומר מישלה, על סמך התעודות שנמצאו בחקירת מאורעות ספטמבר. ↵
43. במקור נשמטה האות "ר" מהמילה, כנראה טעות דפוס – הערת פב"י. ↵
44. לפי עדות (Méhée fils) (Felhémési) היו רק 16. ↵
45. הם מציגים את העובדה, כי רבים מאסירי הקומונה הוצאו לחפשי בין ל' באוגוסט וב' בספטמבר בהשפעתם של דנטון ושאר העסקנים המהפכנים, ואומרים: "הרואים אתם: הם נזדרזו להציל את ידידיהם". הם שוכחים דבר אחד, כי משלושת אלפי האסירים של שלושים באוגוסט יצאו לחפשי קרוב לאלפים איש. אחד המהפכנים מחברי הסקציות כי ערב את האסיר – מיד היו משחררים אותו. ואשר לדנטון ולתפקידו בימי ספטמבר – עיין בספרו של אולר: *Etudes et Leçons sur la Révolution Française 1893–1897*, סריה שלישית. ↵
46. האומנת של יורש העצר, גב' דֵיִטְרוֹזֶל (Tourzel), בתה פולינה, שלוש משרתות המלכה, גב' דֵיִלְמַבֶּל (Lamballe) ושפחתה הועברו מטאמפל לפורס. שם ניצלו כולן (מלבד גב' דֵיִלְמַבֶּל) בידי הקומיסרים של הקומונה. בשעה ב' בלילה אור לשלושה בספטמבר, באו הקומיסרים טרישו, טאליין וגירו (Truchot, Tallien, Guiraud) לאספה הלאומית למסור דין וחשבון על פעולותיהם בכוון זה. הם הצליחו להוציא מבתי הכלא פורס וסנט־פֶּלֶאז' את כל האסירים שנדונו על שלא פרעו את חובותיהם. טרישו הודיע על הדבר הזה לקומונה וחזר (קרוב לחצות) לפורס כדי להציל את כל הנשים, – "הוצאתי משם עשרים וארבע נשים" – הודיע טרישו לקומונה – "ביחוד השתדלנו להגן על העלמה דֵיִטְרוֹזֶל, בת האומנת, וגב' סנט־בריס (Sainte-Brice)... אולם מפני סכנת נפשות הוכרחנו להסתלק, כי ההמון התחיל מאיים עלינו. הבאנו את הנשים האלה אל "הסקציה של זכויות־האדם" בצפיה למשפטם" (Buche et Roux, XVII, 353). דברי טרישו הנ"ל נכונים, שכן גם מספורה של פולינה דֵיִטְרוֹזֶל, שנתפרסם אחרי כן, אנו רואים: באיזה קושי הצליח הקומיסר של הקומונה (שאינו היא מכירה אותו כלל ומדברת עליו כעל אלמוני) להעבירה על פני הרחובות הסמוכים לבית הכלא והמלאים המון רב, שהשגיח בשבע עינים לכל יוצא איש מן האסירים. גם גב' דֵיִלְמַבֶּל כמעט שניצלה במאמציו של פטיין, ועד היום לא ברור מי הפריע בדבר. בין שאר ההשערות דובר גם על שליחי הנסיך האורליאני שבקש את נפשה. היו גם שפרשו בשמותיהם של השליחים. מכל מקום ברור, כי אנשים רבים מרמי היחס היו מעוניינים, שידידת המלכה (אשת־סודה מאו מעשה־המחרוזות המפורסם) לא תפליט מפיה דבור מיותר, ולא יפלא, איפוא, כי אי אפשר היה להצילה. ↵
47. בתוכם היו באזיר, דיסו, פרנסוא דֵיִנֶפְשֶאטֶן, הז'ירונדיסטן הידוע אינאר ולאקיניו (Bazire, Dussaulx, François de Neufchâteau, Isnard, Laquinio). באזיר בקש שיצטרף אליהם הכומר לשעבר שֶבוֹ, שהיה אהוב על תושבי הפרברים. ↵
48. עיין בפרוטוקולים של הקומונה, המובאים בספרם של בישה ורו. בהרצאתו אחרי המעשה, בלילה, בפני האספה המחוקקת – אישר טאליין את דברי מנואל. "הקטיגור של הקומונה בא ראשון (למנזר) ועשה כל מה שעוררוהו לעשות מסירותו למפעל והרגש האנושי. הוא לא השיג דבר ולעיניו נפלו קרבנות אחדים. גם הוא היה צפוי לסכנה, והיה הכרח לסלקו משם, כדי שלא יהיה קרבן התלהבות". בחצות לילה, כשהמון עם נהר לבית הכלא פורס, "הלכו לשם הקומיסרים שלנו – הודיע טאליין לאספה – אך לא הצליחו לפעול דבר. משלחות באו לבית הכלא בזו אחר זו ובזוירתנו הלכה לשם משלחת חדשה". – העם לא שם לב אליהם; הוא לא הוסיף להאמין באספה המחוקקת. ↵
49. "אמרנא, אדוני האזרח, אלו באו הפרוסים המנוולים והאוסטרים לפריז – ההיו משתדלים לחפש את האשמים? האם לא היו מכים את הכל, בלי הבדלה, כשם שהכו השויצאים בעשרה באוגוסט? אינני נואם, ובדברי אינני מפיל תרדמה על איש, אך אני אומר לך, כי יש לי משפחה, אשה וחמשה ילדים שהשארתי תחת חסותה של הסקציה שלי ואני יוצא למלחמה באויב; אך איני רוצה שהמנוולים החבושים בבית הסוהר, ושמנוולים אחרים ישחררו, יבואו ויחנקו את אשתי ואת בני". אני מעתיק מהספר של Felhémési בשם "Le Vérité" "fonte entiere" ↵
50. פרידום מפרסם בעתונו נוסח כזה של תשובת אחד העם בבקורה הראשון של משלחת האספה המחוקקת והעירייה במנזר (מובאה בספרם של בושה ורושל, כרך XII, ע' 426). ↵
51. הועד הזה (שבא ב"ד באפריל במקום ההנהלה הקודמת והורכב לכתחילה מט"ו אנשים – חברי המשטרה העירונית) נשתנה בפקודת המועצה הראשית של הקומונה מיום ל' באוגוסט; עכשיו היה בן ד' חברים: פאניס, סרז'ן, דיפֶלֶן וסורדיל (Panis, Sergent, Duplain, Sourdeuil). שצרפו אליהם, בב' בספטמבר, ברשות המועצה ו"משום חומר המצב ורובי העיניים החשובים והשונים שהוטלו עליהם" – עוד שבעה אנשים: מראט, דפורג, לאנפאן, ליקלרק, דיפור, קאילי וגרמר (Deforgues, Lenfant, Leclerk, Dufort, Cailly, Guerneur). (Buche et Roux, XVII, עמ' 405, 433; כרך XVIII עמ' 186–187). מישלה אשר ראה בעיניו את הטופס המקורי של התעודה מציין רק ששה חברים חדשים: הוא אינו מזכיר את דיפור. רובספיייר היה חבר המועצה הראשית. מראט השתתף בה כ"עתונאי". הקומונה החליטה לכוון באולם הישיבות במה לעתונאי אחד – למראט (מישלה, ספר VII, פרק IV). דאנטון השתדל להשלים בין הקומונה ובין השלטון המוציא לפועל של האספה, הינו: המיניסטריון, שהוא היה חבר בו. ↵
52. Granier de Cassagnac, "Histoire de Girondins et des massacres de septembres", שני כרכים, 1860. ↵
53. בה' בחודש היו עוד מעשיריצה בודדים. ↵
54. הסופר הכוזב והמלוכני־שבמלוכנים Peltier, במגותו בפרוטרוט את כל הרציחות, קובע את המספר: 1,006; אך הוא מוסיף ואומר, כי מלבד זאת הרגו בביסטר וגם בראש חוצות, ומשום כך רשאי הוא לציין את המספר הכללי בשעור 8,000. בישה ורו העירו על זה

- בצדק, כי "פלטיה הוא היחיד המספר על רציחות מחוץ לבתי הסוהר", וכי בענין זה הוא סותר את דעת כל בני דורו. [↪](#)
55. ההרריים – בשם זה כינו את מפלגת השמאל בקוננוט. [↪](#)
56. אני יודע, כי המהפכות אינן נעשות על פי חוקים רגילים, אך לעומת זאת יודע אני, שהכוח המחולל אותן צריך להזדרז ולעמוד בצל החוק, אם אין הוא רוצה להביא כליון. חמת העם וראשית המרד משולות לזרם הרים, הגובר על מכשולים רבים אשר שום כוח בעולם לא יוכל להשמידם. אך בצאתו מערוציו הוא נושא עמו הרחק הרחק את ההרס והחורבן, אם לא ימהר לשוב אל גדותיו... יתכן, כי צריך לחפות על מאורעות אומלל; יודע אני, כי העם האיום בנקמתו מכניס בה אף על פי כן משהו ממדת הצדק, לא כל המזדמן לו בדרכו נעשה קרבן זעוף: הוא שופך את חמתו רק על אלה שחסו יותר מדי על חרב הצדק ועל אלה שמצב הסכנה מוכיחם לקרבן דחוף. טובת פריז דורשת מכל השלטונות שיחזרו תיכף ומיד אל הגבולות המסומנים להם. [↪](#)
57. אין ספק כי המיניסטרס הז'ירונדיסטים ידעו היטב את המתחולל בבתי הכלא. ידוע הדבר, כי המיניסטר לעניני המלחמה סרואן הלך בב' בספטמבר אחרי הצהריים אל הקומונה, מקום שם נודע לו ראיון בשעה השמינית עם סאנטר, פטיון, אָבֶר, בֵּילוֹוֹרֶאן (Billaud-Varenne) ועוד, להתייעצות צבאית. בקומונה דברו, כמובן, על מעשי הרצח ורולאן ידע עליהם; אך סרואן, כאחרים, החליט, כי בראש וראשונה יש לטפל בענין התכוף ביותר – במתרחש על הגבול – ולהמנע, ויהי מה, מלעורר מלחמת אזרחים בפריז. [↪](#)
58. קארה, המו"ל של "Annales patriotiques", – אחד מכלי־מבטאיהם הפוליטיים החשובים של הז'ירונדיסטים – דבר בזו הלשון על הנסיך הברונשוויגי בגליון מֵי"ט ביולי 1792: "הנסיך הברונשוויגי – גדול המצביאים והמדינאים באירופה; איש משכיל מאוד ונוח לבריות; יתכן כי אין הוא חסר אלא כתר כדי להיות – לא אגיד: גדול המלכים בעולם, אלא: המקיים והמחדש באמת את החופש באירופה. אם יבוא לפריז – הרי אני בטוח, כי קודם כל יבוא לקלוב היעקובינים ויחבוש כפה אדומה". (לאות דימוקראטיות חבשו בימים ההם היעקובינים קפוז אדומות מעשה סורג). [↪](#)
59. לאחר שספרי זה יצא לאור בצרפתית נתפרסם מחקרו המצוין של פרופ' פ. בְּרֶשׁ "F. Braesch, 'La Commune du Dix Août', Paris, Hachette, 1911", עמודים (1236) הספר נכתב על פי הצעתו של אולר והוקדש לפעולותיה של פריז (על פי רוב: לפעולות הפוליטיות) במשך 6 החדשים האלה. הספר הנ"ל מלא וגדוש עובדות חשובות לכל מהפכן. עיין במלואים בסוף ספרי זה. [↪](#)
60. עוד קודם לכן נוסד ועד לשם חליפת מכתבים בין הסקציות, ואספת קומיסרים של סקציות אחדות נערכה עוד בכ"ג ביולי. [↪](#)
61. Mellié מצא את הפרוטוקול של ישיבת הסקציה פואסונייר. הסקציה נתאספה בתשעה באוגוסט, בשעה 8 בערב, בכנסיה של סְוֵלֶז, לאספה שהוחלט לעשותה קבע (Assemblée permanente), היא פטרה אח כל קציני הגדוד הסְוֵלֶזרי בגוארדיה הלאומית שלא נבחרו ע"י הסקציה גופא, ומיד "מינו תחתם קצינים אחרים שבפקודתם רצתה הסקציה לעבוד". אחר כך הוסכם בינה ובין סקציות אחרות על סדר הפעולות, ובשעה 4 בבוקר, כשנתמנה ועד התמיד, "כדי לפקח על הזיון ולתת הוראות אשר ימצא לנכון לשם שמירת הבטחון", נצטרפה הסקציה אל אחיה שבפרבר "סנטראטואן" כדי לעלות על טוילרי. מן הפרוטוקול הזה אנו רואים בעליל, איך פעל העם הפריזי בלילה־הזכרון הזה. [↪](#)
62. במקור נשמטה, כנראה עקב טעות דפוס, האות "ו" והיה רשום מלכת. – הערת פב"י. [↪](#)
63. אולר: "ההיסטוריה הפוליטית של המהפכה הצרפתית". [↪](#)
64. אולר בספרו "ההיסטוריה הפוליטית" סוקר סקירה יפה את התמורות הללו. [↪](#)
65. במקור נדפס בטעות כך: "גלאפייר". הערת פרויקט בן־יהודה. [↪](#)
66. יש רגלים להשערה, כי גם חלוקת פולין, שהכינו המיניסטרס של ייקאטרינה השניה, השפיעה על נסיגת הגייסות הפרוסיים. המלך הפרוסי לא רצה להחמיץ את חלקו בחלוקת פולין. עיין הערות בסוף הספר. [↪](#)
67. במקור כתוב "קבעו", כנראה טעות דפוס – הערת פב"י. [↪](#)
68. עד היום לא נודע תוכן המשא־ומתן שנהל בריסו באנגליה בינואר 1793 קודם שהוצא המלך להורג. על המשא ומתן של דנטון עיין "L'Europe et la Révolution française", Albert Sorel, "ומאמרו של ז'ורז' אָנְגְלֶ: "Danton et les positivistes religieux". [↪](#)
69. כמה מן האפסנאים של צבאות הריפובליקה היו גונבים בלי רחמים, כמה דוגמות אפשר למצוא בספרו של ז'ורז' (ההיסטוריה הסוציאליסטית, קוננוט). נקל לתאר את מעשי הספסרות שנעשו בשעה שהאפסנאים היו קונים לחם למכביר דוקא במקומות שלקו ביבול זעום ושהמחירים היו שם יקרים. הספסרות להפקת שער הלחם, שבה עסק קודם ספטיל (Septeuil) על חשבון לודויג הט"ו ("המלך הטוב" לא משך ידו מאמצעי זה לשם העשרת אוצרו) – היתה עכשיו עסקה של הבורגנות. [↪](#)
70. בשעת המשפט כתבו כמה מן הצירים הז'ירונדיסטים – הלא הם צירי פלך קלואדוס – לבוחריהם, כי אין מפלגת החר מבקשת להמית את המלך אלא כדי להמליך תחתיו את הנסיך האורליאני! [↪](#)
71. ידידה של מאריה פְּרוֹן, רשם בין השאר ביומנו האינטימי את אשר זממו הקושרים לעשות לפטריוטים הצרפתים בז' בספטמבר 1792. וזו לשונו: – "ראיתי את הציר הפרוסי בארון בק (Beck); הוא מיטיב לדבר על עניני צרפת. הוא מגנה בחריפות... כי בערים שעברו בהן לא השמידו את היעקובינים ובכלל נהגו ברחמים. פרון מציין עוד דעה של אחד הקושרים: סעדתי בבית הרוזן דיי־מרסי (Mercy). הוא אמר לי, כי יש לנהוג בכל חומר הדין וכי זהו האמצעי היחיד: את פריז צריך להעלות באש מד' רוחותיה. בֵּי"א בספטמבר כתב פרון לבארוֹן ברטיל (Breteuil), כי לפי שהמחזות הנכבשים אינם נכנעים אלא לפני כוח"על כן נראית לי מדת הרחמים מסוכנת מאוד. עכשיו הגיעה השעה להשמיד ולאבד את היעקובינים". לדעתו, אין אמצעי טוב אלא להרוג את המנהיגים בכל אתר ואתר. אין לסמוך על מתינות, העלולה, כביכול, להוכיחם: צריך להשמידם, ועכשיו הגיעה שעת הכושר לכך". ברטיל השיב לפרוֹן: "לא החמצתי את ההזדמנות להעיר את אנו של הנסיך הברונשוויגי כי יש כרח במדת האכזריות". אך הנסיך – כתב ברטיל – רָחַלֵב מדי. "הדבר הזה אינו מתאים לנו ועתידי להכשילנו". המלך הפרוסי היה נוח יותר. "בעיר וארן (מקום מאסרו של לודויג הט"ו), למשל, צריך לעשות שפטים באלה הימים". הנה הגורל שהיה צפוי לערים הכבושות, וביחוד לפריז. [↪](#)

73. בענין זה תקן ז'ורס טעות חשובה בדברי מישלה. דונו (Daunou) הוא האיש אשר נשא את הנאום לטובת המלך ב־1 בינואר, שמישלה מיחסו לדאנטון. אדרבה: בשבוע לפריז ב־1 בינואר נשא דאנטון נאום נמרץ שבו דרש להרשיע את לודוויג הט"ז. מן הראוי לברר את אמתותן של ההאשמות שהטיל בילורֶיֶן (בנאמו שנשא ב־1 ביולי 1793) על בריסו, ז'ֶנְסוֹנֶה (Gensonne), גואדה ופטיון (קונטרס בן ל"ב עמודים, שיצא לאור מטעם הקוננוט. אוסף הקונטרסים המהפכה הצרפתית, כרך 1097, במוזיאון הבריטי. ↵
74. הרוצה להבין את כל שנאתם ובוזם של הז'ירונדיסטים לעם יקרא את זכרונותיו של ביזו (Buzot "Memoirs sur la Révolution Française") שייצאו לאור ע"י הז'ירונדיסטן גואדה, בפריז 1828, הקורא ימצא שם פסוקים רבים כאלה: "פריז זוהי – רוצחי ספטמבר", "האדם שוקע בטיט היון של העיר המושחתת הזאת", "הרוצה לשאת חן בעיני העם היושב בפריז צריך להיות דומה לו במומיו" וכו'... עיין כמו כן מכתבו של טליין אל ביזו מ' בפברואר 1792 שנתפרסם ב־"Révolutions de Paris". קטעים ממנו מובאים בספרו של אולר. ↵
75. "שלוש מהפכות היו הכרחיות לישועתה של צרפת: הראשונה מיגרה את שלטון העריצות; השנייה האבידה את שלטון המלך; השלישית צריכה להשמיד את האנארכיה! והנה למהפכה הזאת הקדשתי את קולמוסי ואת כל כוחותי – החל מ־" באוגוסט". ↵
76. "לווה לא הכחיש כלל את הערך האמתי של ה"רובספירידה" שלו, בראותו כי המזימה אשר זמם בסוד רעיו לא הצליחה וכי הקוננוט סרב להרשיע ולהרוג את רובספיר, חזר לביתו ואמר לאשתו: "עלינו להתכונן לגרדום או לגלות". הוא מספר את הדברים האלה בזכרונותיו (דף ע"ד). הוא הרגיש כי כלי הזין שהוא מכין כלפי אנשי ההר חוזר ומחנקש בו. ↵
77. האנגלים אויבי המהפכה הריפובליקנית העריכו מאוד את כתבי־הפליסטר הללו והוציאו במהדורה מיוחדת בלונדון. ↵
78. לואי בלאן צדק בהערכתו אח בריסו ובאמרו עליו, כי זהו אחד האנשים ש"היום הם ריפובליקנים וזרזים ומקדימים, ומחר – מהפכנים נחשלים", אנשים שאין בכוחם ללכת בעקבי הדור, תחת אשר קודם לכן עמד בהם כוחם ללכת לפניו. בנעוריו כתב בריסו כי "הקנין הפרטי הוא גזל", ואחר כך גדל בלבד רגש הכבוד לקנין פרטי, ולאחר ד' באוגוסט 1784 הוא מגנה את האספה הלאומית על שנזדרזה להוציא פקודות נגד הפיאודליזם – בשעה שבחוצות קריה היו אנשים מחבקים זה את זה מרוב שמחה לפקודות הללו. ↵
79. בתעודות של הימים ההם היו מכנים את מועצת הקומונה, או "המועצה הראשית", בשם "קומונה" סתם. ↵
80. כשבקשו הז'ירונדיסטים לכנס בבורדו אח הקומיסרים של הפלכים "לא היו מסתפקים בשנויי־מקום זה", – אומר טיבודו (Thibaudeau) בספר הזכרונות שלו, – "הם היו מיסדים קוננוט חדש". ↵
81. "אין אני יודע אם היה ביניהם איש שיחס לעצמו את הכבוד הזה" – אומר פיבודו בדברו על הפיודרליזם, כביכול, של הז'ירונדיסטים. ואשר למראט – הרי הוא אמר בגלוי את דעתו על זה בעתונו "ידיד העם" מכ"ד במאי 1793 ע' 2: "את מנהיגי הסיעה השטנית הזאת האשימו לעתים קרובות בפיודרליזם: עלי להודות כי מעולם לא היה לי הרגש הזה, אף על פי שקרני המקרה לפרסם האשמה זאת". ↵
82. לראיה אפשר להביא ציטאטות רבות. שתי הציטאטות דלהלן עלולות לשמש דוגמה: "הז'ירונדיסטים רצו לעצור את המהפכה בעודה בתחומי הבורגנות", כתב בודו (Baudot) – "הם רצו לכוון בחשאי אריסטוקרטיה בורגנית שתתפוס את מקום הכהונים והאצילים", – אמר בורדון מאוֹז (Bourdon de L'oise) בל"א במאי בקלוב היעקובינים. ↵
83. מישלה בגאונותו הבין יפה את ערכה של התנועה הקומוניסטית העממית בימים ההם, והיסטוריון גדול זה כבר ציין את תכונותיה העיקריות, ז'ורס בספרו: "דברי ימי המהפכה" ("קוננוט" ח' 2) מביא עובדות מפורטות יותר ומענינות מאוד מהתנועה הזאת שהתחוללה בפריז ובליון. ↵
84. האמנם יכלה הספסרות להשפיע על שער שטרי הכסף? שאלה זו שאלו כמה מכותבי העתים והשיבו עליה בשלילה. הם טענו: ירידת השער באה מחמת רבוי שטרי הכסף שיצאו לשמוש. נכון הדבר; אולם כל מי שעקב אחרי נדנודי שער הלחם בשוק הבין־לאומי או מחירי צמר הגפן בבורסה שבליורפול או שטרי־הכסף הרוסים בבורסה הברלינית (עד שנקבעה הוואלוטה בזהב) – יודה, בלי ספק, כי צדקו אבות אבותינו ביחסם לספסרות הבורסאית חלק מהאחריות לירידת שער שטרי הכסף. אפילו בימינו, בשעה שהיקף הפעולות הכספיות רחב לאין שיעור מבשנת 1793, מגבירה הספסרות הבורסאית את תוצאות הביקוש והקצוץ ללא כל התאם. אם בימינו, ימי ההובלה המהירה והחליפין המהירים, אין בכוחה של הספסרות להאמיר את מחירי סחורה פלוגנית או שטרי־כסף אלמונים – הרי היא מגבירה תמיד את העליה או את הירידה ומגדילה ללא כל התאם את נדנודי המחירים, שהיו עלולים להתחולל: אם בשל פריון העבודה שנשתנה (למשל ביבול השנה) אם בשל נדנודי הבקוש וההצע. **בתגבורת הנדנודים** הזאת צפון סודה של כל ספסרות. ↵
85. שוֹמֵט, אהוב העם, היה בדבר הזה כלכלן שראה את הנולד הרבה יותר מחכמי־הכלכלה המומחים, הוא עמד על מהות הדברים בשעה שדבר על הספסרים־האוגרים, המגדילים את האסון שהמיטו המלחמה ורבוי שטרי הכסף. "המלחמה במדינה מושלת בים, – אמר שוֹמֵט – המאורעות הנוראים בקולוניות שלנו, הספסרים בשער השטרות, וביחוד הוצאת שטרי הכסף במדה העולה על צרכי העסקים הכלכליים – הגה מקצת הסבות שגרמו ליוקר שקפח את כולנו! אולם שבעתים איומה השפעתם ושבעים ושבעה רעות תוצאותיהם של כל הגורמים הנ"ל בשעה שבמצב זה קמים אנשי זדון – אוגרים, ובשעה שצרת הכלל נעשית חומר לספסרות ולרדיפת בצע להמון רכושנים, שאינם יודעים מה לעשות בתועפות הכסף שרכשו בעסקי ספסרותם. ↵
86. בט"ו באפריל שלחה הבורגנות הליונית אל הקוננוט משלחת מטעם הסקציות הכפופות לה, כדי להודיע לממשלה, כי העיר "נאנקת תחת עול היעקובינים, המתקיפה בלי הרף את רכושם של הסוחרים העשירים". היא עוררה גם את בני פריז להתאמץ ולכבוש את הסקציות. – "בסוף אפריל פרסם הז'ירונדיסטן פטיון, ראש עיריית פריז "אגרת לבני פריז", שבו הסית את הבורגנות כלפי העם בזו הלשון: "רכושכם בסכנה, ואתם מעלימים עין ממנה... כופים אתכם במעשי־כפיה שונים, ואתם מחרישים". זה היה כרוז גלוי אל הבורגנות נגד העם. ↵